

helsinška povelja

PIŠE: SONJA BISERKO

“Osvetićemo se Turcima...”

Godina 2006. je za Srbiju i njenu političku elitu presudna godina, jer je međunarodna zajednica, kako izgleda, rešila da na jugoslovensku krizu, odnosno raspad SFRJ, napokon stavi tačku. Nerešen status Kosova i Crne Gore omogućavao je istrajavanje na iluziji o održivosti srpskog nacionalnog projekta, odnosno njenim imperijalnim aspiracijama. Završavanje tog procesa podrazumeva, naravno, i pritisak na Srbiju u pogledu saradnje sa Haškim tribunalom, između ostalog, i predaju Ratka Mladića.

Vladin pokušaj da napokon “pređa” Mladića i ovoga puta nije uspeo. Histerija stvorena sa tim u vezi ponovo je pokrenula antihašku kampanju, pa je tako “Hag mesto gde se mora osporavati tvrdokorna laž iza koje se skrivaju istinski svetski kasapi i zločinci”. Iz iste pameti nudi se interpretacija da je “srećom sve manje onih koji veruju u crnu bajku o Srebrenici, ona postaje teret i za njene navodne žrtve”. Kaže se da je “konstrukcija o Srebrenici sklopljena pre rutinskog oslobođenja kasabe”, kao što je iskonstruisana i “masovnost” zločina, samo zato jer je “Srebrenica izabrana zbog granice sa Srbijom, radi kažnjavanja Srbije”. U istom maniru se tvrdi da srpska vojska nije “ušla ni u jedno nesrpsko mesto, osim kada je to nalagala samoodbrana”. Međutim, Ratko Mladić je prilikom osvajanja sela Osmaća sam rekao da je “to bilo veliko muslimansko selo u koje nikada nije kročila srpska noga, dok ga nismo oslobodili”.

Sve je izvesnije da će se status Kosova rešavati po ubrzanom postupku i da je nezavisnost (uslovna ili puna, svejedno) optimalno rešenje. Srpska radikalna stranka, a pre nje Srpska pravoslavna crkva, zalaže se da se u tom slučaju odmah proglasi okupacija Kosova. Tomislav Nikolić se o tome, navodno, dogovorio i sa srpskim premijerom. U privatnim kontaktima predstavnici vlade ističu da je nezavisnost Kosova “gotova stvar”, što je za sve neka vrsta olakšanja, ali javno i dalje insistiraju na tome da neće dati svoj pristanak za to rešenje. Mediji nastavljaju sa antialbanskom kampanjom, a neka glasila upozoravaju da je “nezavisnost Kosova stvaranje

islamske terorističke države u truhu Srbije”. Najavljuje se, takođe, da se “Srbi iz kosovskih geta, spremaju za leteći start”, te da je Slobodan Milošević bio “prvi evropski državnik čiji su se vojnici i policija hrabro borili i izborili protiv organizovanog terorizma, militantnog, surovog i islamističkog koji je hrišćanske bogomolje uništavao i hrišćane ubijao”.

Neočekivano je pažnju srpske javnosti privukla i nagrada za bosnaski film “Grbavica”. Naime, taj film je na berlinskom festivalu osvojio “Zlatnog medveda”, što je u Beogradu primljeno kao nagrada protiv “zločinačkih Srba”. Kaže se da nije reč o “silovanju žena u ratu”, nego o “antisrpskoj propagandi i ponovnom raspirivanju međunacionalne mržnje i blaćenja srpskog naroda”. Istovremeno, bosanska tužba, čija će se sudbina rešavati pred Međunarodnim sudom pravde u Hagu, takođe je izazvala burne reakcije, jer mediji o tome govore isključivo kao ratnoj odšteti koju će plaćati “naša deca”.

Ispostavljanje računa za promašeni srpski nacionalni program mogao je predvideti svaki iole pažljiviji analitičar balkanskih prilika. Stoga je neverovatno do koje mere su se uljuljkivali memorandumski Srbi u stalnom očekivanju drugačijeg raspleta, koji bi naknadno pokazao da su bili u pravu. Njihova je moralna dužnost da iznesu svoje promašaje pred javnost i prihvate odgovornost za ono što sada snalazi generacije njihove dece koja će sve više biti suočavana sa filmovima poput “Grbavice” i drugim umetničkim obradama jugoslovenskih ratova.

Rečenica Ratka Mladića prilikom “oslobođanja” Srebrenice, 11. jula 1995. godine – “Uoči još jednog velikoga praznika srpskoga, poklanjamo srpskome narodu ovaj grad i napokon došao je trenutak da se posle bune protiv dahija Turcima osvetimo na ovom prostoru” – logičan je ishod atmosfere koja je stvarana u pripremanju rata na jugoslovenskim prostorima. Reč je o ulozi koju je deo srpske intelektualne i kulturne elite, posebno akedemika okupljenih oko Memoranduma, imao u razbijanju Jugoslavije.

Podsećanja radi, treba reći da su u tom krugu

posebno aktivni bili srpski islamisti na “specijalnom zadatku” da demoniziraju muslimansku populaciju u Jugoslaviji. Zbog toga što su “muslimani bili posebno ranjiva zajednica usled specifičnih geopolitičkih prilika, jer je njihov položaj onemogućavao uspostavljanje Velike Srbije”. To je imalo ključni značaj za politiku njihovog fizičkog istrebljenja i raseljavanja. Mnogo pre nego što je rat počeo, pisci Memoranduma su počeli oblikovati negativne stereotipe o muslimanima kao stranom, inferiornom i opasnom faktoru. Posebna tema je bila njihova brojnost koja preti da potisne srpski narod i pretvori ga u manjinu na vlastitoj teritoriji. Jedan od pisaca Memoranduma, Miloš Macura, najpoznatiji jugoslovenski demograf, je na Okruglom stolu o naučnom istraživanju Kosova, 1988. godine izneo tezu da se “demografski ciljevi, koji se u biti ne razlikuju od onih iz prošlosti, proizilaze očigledno i iz nekih savremenih aspiracija. Iako preislamska, pronatalistička ideologija ima snažnu podršku islama”, što znači “da pronatalističku svest podržavaju i starešine fisa, i hodže i roditelji, tako da iza obilatog i nekontrolisanog rađanja stoje tri najvažnije institucije tradicionalnog društva: bratstvo i pleme, islam kao organizovana verska zajednica i porodica kao značajna institucija društva”. Dr Miroljub Jeftić je takođe upozoravao da muslimanski svet svoje ciljeve da živi na “Alahovoj reči na balkanskom prostoru”, može ostvariti samo ako muslimani imaju brojčanu prevlast, tj. snagu za realizaciju tog cilja. Za propagiranje visokog nataliteta, po Jeftiću, koristi se vera koja, kao verska obaveza, muslimanima nalaže da imaju što više dece. On smatra da svetski islamski planeri imaju zadatak islamizacije čitave Srbije, ali samo kao prvi korak ka prodoru u Evropu.

Profesor Darko Tanasković i profesor Miroljub Jevtić su kroz seriju napisa u dnevnoj i revijalnoj štampi, ali u i armijskom nedeljniku Vojska, redovito prikazivali islam kao nazadan i nasilnički. Međutim, posebna tema je bila izdajstvo bosanskih muslimana koji su navodno konvertirali u islam. U vreme najžešće antiislamske kampanje krajem 1991, i početkom 1992, odnosno kada je postalo jasno da BiH neće ostati u Jugoslaviji, Darko Tanasković njihovo obraćanje za pomoć Turskoj tumači kao “prećutno vraćanje u položaj poturica iz nekih minulih vremena”, a poturica za Srbe je, podseća on, “gori od Turčina”. Tanasković upozorava: “Srbinu pretiti Turčinom arhetipski je čak teže i zloslutnije no pretiti mu Nemcima”. Promoviše se teza o islamskom fundamentalizmu, čija se delatnost smatra najznačajnijom opasnošću po Jugoslaviju, mnogo značajnijom od srpskohrvatskih odnosa. Ukazuje se na ostvarivanje islamskih ideja u Sandžaku i Bosni, ali se naglasak stavlja na Albance. Upozorava se na opasnost albanizacije, jer albanizovanjem nestaju hrišćanske crkve, groblja, stanovništvo, grade se džamije i širi muslimanski način života. Veoma

često se koriste i u svetu plasiraju, književna dela Ive Andrića, jedinog nobelovca iz bivše Jugoslavije, o “kontraverzama i nesreći Tamnog vilajeta”, pa se u tom smislu citira Pismo iz 1920. u kojem stoji da je “Bosna zemlja mržnje i straha”.

Vešto je plasirana i teza da su “domaći muslimani bili nosioci genocida od ‘istrage knezova’ do danas”, te da su se ti zločini hteli “pripisati etničkim Turcima, da bi se ‘zavarao’ trag, da bi se zločini i krivica zaboravili”. Osim toga, namerno je proturana teza o vezama između islama i delovanja političkih funkcionera u BiH i na Kosovu. Isticano je da je hrišćanska Bosna srušena u ime islama, jer oni koji su “prihvatili islam izdali su Bosnu”. Ističe se da je “islam došao kao posledica okupacije, da je prihvatanje islama bila izdaja”.

U javnim nastupima prominentnih lidera i intelektualca rat i etničko čišćenje propagirani su kao legitimno sredstvo za ostvarivanje opravdanih ciljeva. Biljana Plavšić, koja je kao biolog tvrdila da su “muslimani genetski kvaran narod”, čiji se gen iz generacije u generaciju jednostavno kondenzuje. “Postaje sve gori i gori, izražava se jednostavno, diktira takav način razmišljanja i ponašanja. To je u genima već usađeno”. Biljana Plavšić je zapamćena i po sledećoj izjavi: “Ja bih više volela da potpuno očistimo Istočnu Bosnu od Muslimana. Kada kažem, očistimo, nemojte da me niko uhvati za reč pa da misli da govorim o etničkom čišćenju. Ali, oni su nam jednu sasvim prirodnu pojavu podmetnuli pod taj naziv etničko čišćenje i okvalifikovali to kao ratni zločin.”

Većgotovopunih 30 godina vodi se antimuslimanska kampanja koja je psihološki pripremala građane Srbije za ono što će se kasnije dešavati muslimanima u Bosni, Sandžaku i na Kosovu. Ta kampanja još uvek traje, s tim što je sada stavljena u širi svetski kontekst, jer su se Srbi navodno borili protiv muslimanskog terorizma. Demoniziranje nevinih muslimana i korišćenje brutalnih metoda, od proganjanja do genocida, ostavilo je duboki trag na međusobne odnose u regionu u kojem i dalje žive Srbi i muslimani, jedni pored drugih. Obnova međusobnog poverenja je nemoguća bez prihvatanja te istine. ■

Zločin nad zločinima

PIŠE: BOJAN AL PINTO – BRKIĆ

Za slučaj da je neko zaboravio, Ratko Mladić je bio potpuno anonimni oficir JNA, komandant artiljerijskih jedinica u Skopju, čovek na čije bi ime pristojan svet naišao eventualno u čituljama u *Politici*. Kadar iz Kalinovika, pitomac vojno-industrijske škole, specijalizirao logistiku, u sistemu u kojem je JNA bila čuvar ustavnog poretka (tj. pluralizma samoupravljačkih interesa republičkih elita) dogurao bi do čina potpukovnika ili pukovnika, odslužio svoje u provincijskom garnizonu, dobio stan, penziju i poštovanje komšija, koji bi ga izabrali za doživotnog predsednika kućnog saveta.

Prelomni trenutak u njegovoj karijeri dogodio se tokom priprema za rat. Neko iz vrha vlasti, želeći da se dodvori novom voždu koji je već predstavio svoj ratni plan i nameru da ide do kraja, zatražio je od nekoga iz vrha vojnih vlasti, možda čak i od samog Veljka Kadijevića, tadašnjeg saveznog sekretara za narodnu odbranu, da naloži kadrovskoj upravi da pronađu pravog čoveka, nečasnog visokog oficira iz ruralnih krajeva, nedovoljno stručnog, sa problematičnim egom, koji uživa u patnjama ljudi i ne shvata političke prilike. Koliko su karakteristika morali proći... Izbor nije bio jednostavan.

Kako je Mladić u junu 1991. godine postavljen za komandanta 9. korpusa JNA, sa sedištem u Kninu, ostaje nejasno. Niti je imao potrebno iskustvo, niti prave škole. Došao je, dakle, po političkoj liniji. Vojska je u to vreme samo formalno bila pod kontrolom savezne vlade i Predsedništva SFRJ. Generali su se otvoreno divili Miloševiću, a ovom je trebao neko ko će sejati strah na terenu. U opisu Mladićevog posla bilo je razoružavanje policije, zauzimanje sela, paljenje kuća, proterivanje stanovništva, ubistva, pretnje civilnim vlastima.

Uživao je u svakom trenutku: naređenja su stizala direktno s vrha, poverljivi pozivi, kuriri, depeše s njegovim imenom. On je bio glavni izvršilac velikog plana, čovek od najvećeg poverenja. Banalnost zla, koju je Hana Arent ilustrirala kroz Adolfa Ajhmana, "eksperta za jevrejsko pitanje", koji je čitao knjige o cionizmu, posećivao uticajne članove jevrejskih zajednica, da bi zatim organizovao i upravljao transportima smrti, sa Mladićem je polovinom 1991. postavila nove granice.

U to vreme, on je već morao upoznati Miloševića. Njihova veza obeležila je period koji bi čovečanstvo inače pamtilo kao *fin de siècle*. Zajedno, promenili su sliku Balkana, a njihova zlodela puniće udžbenike istorije. Bilo je to nešto poput pakta zveri. Višestruki ubica i njegov razgoropađeni mentor. Jedan drugom, predstavljali su utočište od čovečnog.

Mladićevo delovanje protiv civilnog stanovništva na terenu, prema zakonima bivše Jugoslavije, kandidovalo ga je za vojni sud. Umesto toga, on je za godinu dana tri puta vanredno unapređen, što je nezabeležen primer u istoriji srpske vojske, uključujući i oslobodilačke ratove. Pitajte Borisava Jovića, Branka Kostića i Jugoslava Kostića, na osnovu čega. Snage protiv kojih je *vojevao* u Hrvatskoj gotovo da nisu imale artiljeriju, a neprijateljska avijacija se sastojala od poljoprivrednih i sportskih letelica, naoružanih bojlerima spremnim da eksplodiraju.

Aprila 1992. godine, neposredno posle referenduma o nezavisnosti Bosne i Hercegovine, Mladić je pod jednako nerazjašnjenim okolnostima postavljen za načelnika štaba Druge armijske oblasti, sa sedištem u Sarajevu. Vojska, tada u potpunosti pod Miloševićevom kontrolom, nije se pitala koja je svrha popunjavanja komandne pozicije koja bi planiranim povlačenjem nestala, niti kako je moguće da je izbor pao na oficira bez dovoljnog strategijskog obrazovanja i formacijskog iskustva. Mladić je imao čin general-potpukovnika i ratne lovorike. Uostalom, znalo se čiji je on čovek. Zbog toga je i postavljen za načelnika generalštaba snaga bosanskih Srba. Radovan Karadžić mu je odmah okačio treću zvezdicu na epolete, da ne bi bilo, *ne daj bože*, nekog oficira sa višim činom u novoosnovanoj vojsci. Miloševićev ljubimac morao je imati neupitan autoritet.

O Mladićevom *vojevanju* u Bosni, na posredan način, svedoče dva čoveka čija će imena srpska istorija takođe pamtili. General Jovan Divjak, zamenik načelnika generalštaba armije BiH, vitez Legije časti, seća se da je kao komandant odbrane Sarajeva, na početku troipogodišnje opsade, imao na raspolaganju tri tenka (ubrzo će biti uništeni), da je svaki treći njegov borac imao neko oružje (najčešće lovačko), i da je bilo slučajeva da čak ni komandanti brigada nisu prošli osnovnu vojničku obuku. Dobrica Ćosić, predsednik Savezne Republike Jugoslavije, održao je, na sednici na kojoj je parlament raspravljao o njegovoj smeni, na inicijativu radikala, zbog navodnog planiranja vojnog udara, poduži govor u kome je svoj patriotizam branio detaljima o tome koliko je stotina i hiljada komada oružja i opreme dato snagama bosanskih Srba. Ćosić ne bi lagao o takvim stvarima, pa Mladićevoj vojsci oružja i municije verovatno nije nedostajalo.

Na terenu, Miloševićev ljubimac proslavio se kao komandant snaga koje su oživele uspomene na koncentracione logore, umalo pretvorile silovanje u sport i držale gradove pod opsadom. Bile su to godine divljanja raznih varvarskih grupa – za pojedine je šira javnost u Srbiji saznala tek kada je tužilaštvo za ratne zločine povelu protiv njih krivični postupak – a Biljana Plavšić je naučno pravdala kampanju *pročišćavanja* genetske strukture stanovništva u Bosni. Evropske zemlje bi sigurno i danas slale svoje nesposobne generala da piju šljivovicu i jedu gibanicu sa Mladićem da se nije dogodila Srebrenica, taj

zločin nad zločinima. Milošević je zamislio da Bošnjaci treba da nestanu iz enklava u Istočnoj Bosni. Plan je bio da Mladić očisti teritoriju, a da Beograd, kao konstruktivno doprinosi mirovnim naporima (kome da pripadnu opštine iz kojih su, gle čuda, nestale hiljade Bošnjaka).

Milošević je svog ljubimca posle Dejtona nagradio činom general-pukovnika, sa posebnim statusom u 30. Kadrovskom centru, i vilom u ulici Blagoja Parovića, nadomak Košutnjaka, valjda da ga podseća na dane provedene u šumi. Tržišna vrednost te nekretnine u Beogradu predstavlja ekvivalent onome što nekoliko ljudi zaradi radeći čitavog života, ali ono što je Mladić učinio za njega, ne može se izraziti u novcu. Nikada Milošević ne bi sa takvim uspehom urušio državu, razorio društvo i natovarilo narodu breme koje će ga pratiti kroz istoriju da Mladić nije bio njegov glavni podizvođač. Svako drugi bi pokazao makar naznake čovečnosti, ako ništa drugo.

Da bi se razumelo oklevanje vlasti koje su 5. oktobra 2000. godine smenile Miloševića da privedu Mladića pravdi, pa tako i danas, valja razumeti kompleksnost čitave priče oko njega. Nije on bio samo Miloševićev ljubimac, i heroj nacionalističkih krugova. Mladić je više od *all-roundera* u srpskoj imperijalnoj avanturi bez ikakvih ograničenja. On je naš zalog protiv stabilnosti i napretka u Bosni. On je brana uspostavljanju kredibilnih institucija u Srbiji. On je izazov osećaju pravde bilo gde na zemaljskoj kugli.

Za srpske nacionaliste, za vojni establišment, za ljude koji su, na ovaj ili onaj način, finansirali i podržavali njegovu *vojevanje*, Mladić je poput lica Gorgone iz antičkog mita koje nipošto ne treba pokazivati, jer bi neko od užasa mogao umreti. Vreme je da to postane svima jasno, umesto što dopuštamo da od njega prave žrtvu.

Tobože, on mora da ide u Hag da bismo mogli dalje da pregovaramo o stabilizaciji i pridruživanju sa EU, da bi nas primili u Partnerstvo za mir i da bi nam dali neki novac. A ne zato što vlada Vojislava Koštunice zavisi od Ivice Dačića, poznatijeg kao *Mali Sloba*, kome bi čak i Miloševićevi socijalisti voleli da vide leđa, pa joj je potrebna bilo koja karta na koju će igrati u narednom periodu, a Kosovo i Crna Gora se čine unapred izgubljenim. ■■

Poslednji čin vojno-političke farse

PIŠE: STIPE SIKAVICA

U času ispisivanja ovih redaka, srbijanskim medijskim poljem cirkulisale su nezvanične informacije prema kojima je Ratko Mladić uhapšen, pa da se samo očekivalo da se on preveze u Hag i izruči Tribunalu. Druge, takođe nezvanične vesti govorele su da je Mladić u klopki i da su se s njim vodili pregovori o uslovima predaje. Vlada Srbije je hitro i odlučno odbacila te "spekulacije", kvalifikujući ih kao "veoma štetne za celu operaciju". Naravno, ovaj časopis (kao ni ostala periodika, uostalom) ne može da se utrkuje sa dnevnim događajima. Kako god bilo, jedno je veoma izvesno: na vidiku je završna scena poslednjeg čina vojno-političke farse koja traje celu jednu deceniju. Bilo bi zanimljivo, štaviše i poučno, da se razloži scenarij završnog čina te ujdurme, to tim pre, jer su njegovi protagonisti – kao i u celoj ovoj, mnogo više žalosnoj nego smešnoj priči – pripadnici Vojske SCG.

Taj je čin otvoren sednicom Vrhovnog saveta odbrane u proširenom sastavu 1. februara ove godine u Beogradu. Danima je gotovo napadno najavljivano kako će na toj sednici biti podnet izveštaj što su ga pripremali eksperti Vojno-bezbednosne agencije (VBA) iz koga će i javnost saznati sve bitne činjenice, ne samo o tome gde se skriva odbegli general, nego i o tome, kako je bilo moguće da on tolike godine veoma lako izmiče pravdi. I, umesto da dobiju pravu informaciju o stanju stvari u odnosu na spomenutog ratnog zločinca, građanima je ponudeno bastardno saopštenje iz koga se jedino mogao razaznati veleumni podatak o tome – da je otkriveno nekoliko desetina, pretežno penzionisanih vojnih osoba koje su bile "na vezi" sa optuženim generalom, ali da će njihova imena "u interesu istrage", još ostati pod velom tajnosti! To što su građani grubo izigrani, nije za čuđenje, jer to je u državi Srbiji (ni Crna Gora ne zaostaje) redovna praksa. Međutim, uprkos tome što je ovdašnja javnost inertna, ipak je zabrinjavajuće to što javne reakcije na takav odnos političke i vojne vlasti gotovo da nije ni bilo!

Iz mnoštva informacija rasutih po domaćem medijskom prostoru u čijem je središtu bila spomenuta sednica Vrhovnog saveta odbrane, nedvojbeno se vidi da je zvezda te seanse bio načelnik VBA, penzionisani general Svetko Kovač, koji je podneo najavljeni izveštaj. Kad smo već spomenuli tog džentlemana, gotovo da ne može a da se ne navede i to da je on sve do 6. oktobra prošle godine bio takođe načelnik VBA, ali u generalskom mundiru, kada ga je Savet ministara SCG penzionisao, a samim tim i "skinuo" sa te dužnosti, da bi ga već sutradan, dakle 7. oktobra – pošto je VBA prenočila formalno bez načelnika – Savet ponovo instalirao, ali sada kao civila, na isto mesto, sa istim zvanjem i istim ovlastima. Taj skeč iskakanja generala Kovača iz uniforme i uskakanja u civilno odelo u srbijansko-crnogorskoj varijanti reforme vojnih službi bezbednosti zove se – kontinuitet!

General Kovač nije interpretirao izveštaj nego ga je (prema saznanjima do kojih su došli novinari) pročitao članovima Vrhovne komande. Pri tome je veoma problematično to – da po primerak kopije izveštaja nije podeljen ni Svetozaru Maroviću, ni Borisu Tadiću, ni Filipu Vujanoviću. Mada su političke okolnosti u kojima se nalazi Srbija vrlo delikatne, isprika generala Kovača da nije dao kopije ni trojici članova Vrhovnog saveta odbrane, "zbog mogućnosti

da inforamcije procure” - nema jačih uporišta. Jer, ako g. Kovač i vojna služba nemaju poverenja u članove tela kome su po logici stvari odgovorni za vlastiti rad, u koga imaju? To je jedno, a drugo, nakon tog saznanja, sve priče koje se emituju iz Ministarstva odbrane i GERALŠTABA o tome kako su tajne vojne službe podvrgnute demokratskoj kontroli – bivaju devalvirane do besmislenosti.

Pošto je sednica Vrhovnog saveta trajala punih pet sati, a zna se da to telo odluke donosi konsenzusom, za pretpostaviti je da se vodila oštra rasprava, ne samo o sadržaju izveštaja (“koji je ocenjen visokom ocenom”), nego i o tome – šta u tom času da se ponudi javnosti: integralni izveštaj, ili samo birokratski sklepana informacija. Stoga, ne bilo loše da se zna kakva su bila polazna stanovišta o tom pitanju svakog člana Vrhovne komande ponaosob, i to ne iz puke radoznalosti. To utoliko pre, što su i članovi Saveta izvesno i pre sednice imali određena saznanja o strategiji i taktici tako dugog i upornog skrivanja “srpskog heroja” Mladića.

S tim u vezi, predsednik Srbije Boris Tadić je nakon sednice izjavio i ovo: “Ako se u razumnom roku ne postignu rezultati u istrazi, tajnost izveštaja gubi smisao i on tada mora biti objavljen u javnosti.” Iako se na prvi pogled doima prostodušnom, u toj rečenici se oseća aroma lukavosti. Ako Tadić nije imao makar šture informacije o Mladićevom skrovištu (kako proističe iz njegovog iskaza), nameću se bar dva logična pitanja: pod jedan, ko je taj ko bi imao da odredi dužinu trajanja “razumnog roka”, ako to opet nisu VBA i general Kovač? Pod dva, ako bi se i najavljena najnovija vojno-policajska operacija lociranja i hapšenja Ratka Mladića odvijala po tom, dakle šupljem scenariju - šta bi javnost Srbije (i Crne Gore) imala da radi sa bajatim izveštajem, koliko god da

je “ocenjen visokom ocenom”?

Nakon sednice, na političku i naročito na medijsku scenu stupio je ministar odbrane Zoran Stanković. Glavna tužiteljica Haškog tribunala Karla del Ponte, koja je odmah doputovala u Beograd, nije bila nimalo impresionirana ministrovom interpretacijom izveštaja generala Kovača. Ona je eksplicitno zahtevala – da se uhapsi Mladić.

Ali, ako ministar nije impresionirao gospođu Del Ponte, jeste znatan deo građana u Srbiji, što se videlo i golim okom, jer Stanković jedva da je silazio sa novinskih stubaca i televizijskih ekrana. Naime, domaći mediji su s velikom naklonošću prema Stankoviću, najpre javili da je on nameravao da odmah građanima ponudi integralni izveštaj o kome je reč, ali da to nije dozvolila Vrhovna komanda. Iako za to nema nikakvih dokaza, domaći novinarski korpus mu je poveravao na reč, posle čega je ministar “svom narodu” počeo da “na kašičicu” deli izveštaj generala Kovača.

Pa je tako obelodanio da se u izveštaju VBA spominju imena 50 “pomagača iz vojske” koji su bili Mladiću na usluzi. Penzionisani pukovnik Vojske SCG Jovo Đogo, istaknutija figura iz tog Mladićevog “zaštitnog korpusa”, uhapšen je baš nekako u jeku Stankovićeve medijske ofanzive. Ipak, najubojitiju strelu prema javnom mnjenju ministar je odapeo izjavom, kako će neki iz VBA biti smenjeni ne bude li konkretnih rezultata u otkrivanju i hapšenju odbeglog generala, u kojoj su operaciji glavnu ulogu imale bezbednosne strukture Vojske SCG, pri čemu je čak nagovestio i mogućnost vlastite ostavke!

Nenaviknuti na takvo “poštenje i hrabrost” ovdašnjih političara, neki beogradski novinari samo što nisu klicali u slavu ministra Stankovića. Međutim, malo ko se pitao:

Snaga centralne teme

Piše: Velimir Čurgus Kazimir

Koliko je Bogoljub Karić postao centralna ličnost, da ne kažem problem, za naše medije početkom 2006. godine? Bilo ga je, bez sumnje, mnogo ali, što više prolazi vreme, postaje nekako sve očiglednije da je Karić prolazna pojava dok su prave vrednosti one koje izvire iz samog korenja. Osim toga, Karić više fizički nije ovde. Izgleda da je on jedina poznata ličnost koja se odmah traži preko Interpola. Kakve šume, kakve planine, kakvi manastiri, katakombe i domaći jataci – Karićima to ne pripada. Njima je namenjen svet, gde se sve može kupiti ili iznajmiti. O tome svetu svi sve znaju, možda najviše zbog toga jer je u pitanju nešto tako strano i odvratno biću našeg naroda.

Karići se, međutim, posredstvom svojih advokata redovno obraćaju javnosti. Advokati znaju gde su oni ali o tome neće ni da zucnu. Obecavaju da će se Karići sigurno pojaviti kad za to sazreju uslovi. Kako sada stvari stoje biće najbolje da se Bogoljub Karić pojavi nedelju dana pre novih izbora. Onda bi njegovo hapšenje moglo

da postane najbolji reklamni potez.

Ipak, centralna medijska tema nikako ne može biti pitanje poreza ili vlasništva. Baš kao ni socijalne teme.

Prava je stvar: gde je Ratko Mladić! Ratko Mladić oličava sve ono o čemu maštaju svi mediji koji bi želeli da postanu visokotiražni. U Ratku Mladiću je koncentrisana snažna i dinamična fabula, autentična lična sudbina, dalekosežni istorijski okvir, proročka poruka, tajanstvo zavere i istrajnost muške vere... Ratko Mladić je, osim toga, simbol koji se svakog časa može pretvoriti u dramatični preokret. Kada Tomislav Nikolić i njegovi radikali pozivaju Ratka i drugove da se nipošto ne predaju, oni pomalo računaju i na čudo koje Mladićeva harizma možda može da izazove: izlazak na ulice stotine hiljada probuđenih patriota koji će promeniti odnos političke moći u Srbiji. Za razliku od Karića, niko se u Mladićevo ime ne usuđuje da se obrati javnosti. Radikali ga samo savetuju i preklinju. Ništa telefon, ili golub pismoša.

Za dva dana, 21. i 22. februara 2006. na pet najgledanijih tv-stanica, u njihovom informativnom programu, emitovano je 49 priloga na temu predaje (hapšenja) Ratka Mladića. U dužem vremenskom periodu, tokom cele 2005. godine ukupno je na ovih pet

a zašto je taj aktuelni državni zadatak broj jedan, to jest – lociranje i “dobrovoljna predaja” (hapšenje je po vojnu i Koštuničinu vlast najnepovoljnija varijanta ovog čina!) – povereno vojnoj službi i vojnim specijalcima? Vrlo izvesno zato što određene vojne strukture nisu tek sada “ušle u trag generalu Mladiću”, koja se fraza vrti po domaćim medijima: biće, da sa tog traga nisu ni silazile! Drugačije: posle najnovijih (istina, nezvaničnih) informacija, logično je zaključiti da je Mladić sve vreme bio pod zaštitom nekih segmenata Vojske, a uz političku podršku vlasti u Beogradu i blagoslov vrha Srpske pravoslavne crkve!

Zato je ministar Stanković s lakoćom izvodio one patetične skečeve čak i po inostranim medijima, pozivajući Mladića na predaju; lako mu je bilo da preti smenama (ako se ne izvrši zadatak) odgovornim starešinama u VBA, dakle tamo gde inače, jedva može i da priviri; najposle, nije mu bilo teško da obeća i vlastitu žrtvu, to jest, da će podneti ostavku na ministarsku fotelju ako se operacija “Ratko Mladić” završi neuspehom. Lako mu je bilo, jer sve je, najverovatnije, samo -obmana. Da će biti uspešan u toj igri moglo se pretpostaviti i na temelju dve važne činjenice: prvo, da ga je na ministarski položaj instalirao Vojislav Koštunica; drugo, da će se aktuelni ministar odbrane SCG Zoran Stanković pojaviti u Hagu – kao svedok odbrane Slobodana Miloševića!

Na kraju, ne znamo kakva će biti završna scena poslednjeg čina vojno-političke farse o spodobi koja je optužena za genocid, za teške zločine protiv čovečnosti i zločine protiv zakona i običaja rata. Ali da je i ta scena na vidiku – jeste. Međutim, gotovo da je za građane ove nesrećne zemlje tragično to što se – i u zvaničnoj varijanti vlasti u Beogradu - Ratko Mladić pojavljuje pred

Tribunalom, ne zato što je ogrezao u zločinu, nego zato što “nas je međunarodna zajednica stavila pred zid”!

Dakle, tu negde je kraj, ali pitanje je da li će se poslednji čin te farse odigrati u Hagu. To, osim ostalog, i zato što – prema ovdašnjim zvaničnim i nezvaničnim preovlađujućim stavovima i mišljenjima – kompnija zločinaca sa Mladićem na čelu ne predaje se Tribunalu zato što iza sebe ima grozne zločine, nego zato “što su Otadžbina i Narod ucenjeni”! No, kraj bismo mogli saznati čak i pre nego što ovo štivo dospe u čitaćeve ruke.

Najposle, izjava g. Jankovića (i drugi indikatori) idu u prilog pretpostavci da su vojne stručne strukture sve vreme bile na vezi s Mladićevim obezbeđenjem. Ko god da je krojio scenarij - prema kome su penzionisanim generalima Svetku Kovaču i Zoranu Stankoviću, kao najisturenijim igračima u sektoru bezbednosti države i društva, povereni delikatni zadaci: da izveštaj što su ga sačinili eksperti VBA najpre oblože misterijom, a da ga potom u malim dozama serviraju javnosti – mora da se malo više preigrao. Jer, može se verovati da će mizerna prevara javnosti prostrujati kroz svest čak i onih građana koji su bili fascinirani nastupom ministra Stankovića. Za tu ulogu kvalifikovale su ga, ponajpre, dve stvari: Koštuničin kandidat i svedok Miloševoćeve odbrane.

Ne zna se gotovo ništa o tome, kako su se članovi Vrhvne komande odnosili pre svega prema činjenici da je sednica bila zatvorena za javnost kojoj su ponuđeni samo otpaci. Pošto se odluke donose konzenzumom... onda ide Tadić, pa Stanković i sve o njemu, uključujući i lečenje Mladića, a on uporno ponavljao da nema dosijea o lečenju Mladića na VMA, itd.

---

televizija (RTS 1, TV B92, TV Pink, TV BK i TV Studio B) emitovano 550 priloga sa temom Ratko Mladić.

Ne samo obilje “teme” Ratko Mladić, nego i masovna upotreba raznih političkih zvaničnika i stručnjaka sami za sebe govore o tome kako je reč o temi koja se ne može meriti ni sa jednom aktuelnom aferom i skandalom. U pitanju je svojevrsna opsesija koja uveliko prevazilazi značaj samog generala Mladića, makoliko on bio uslov za razna pridruživanje i integracije. Odnos prema Ratku Mladiću prevashodno jeste jedna unutrašnja priča koja nikako neće da se ispriča sama od sebe. Da bi se ona ispričala onako kako to zaslužuje, prethodno se moraju “oživeti” lica i sudbine hiljada hladnokrvno pobijenih ljudi. Aktuelno prebacivanje političara Ratku Mladiću da je ceo jedan narod (srpski), zbog njega u poziciji taoca deluje krajnje infantilno. Ono što je počinio Ratko Mladić – pre svega u Srebrenici, to je nešto što direktno izaziva osećanje duboke osramoćenosti svakog onog ko je svestan sopstvene pripadnosti srpskom kulturnom i nacionalnom nasleđu. Ta osramoćenost, za razliku od “taoca”, nije stilska figura kao što bi neki hteli.

U ovoj priči ima nečega od one mračne sado-mazohističke konfabulirane istorije koju smo upoznali u čuvenom filmu “Evropa” u kojem se susrećemo sa retko pominjanim nacističkim tajnim planom “Vukodlak”, koji

je trebalo da bude odgovor na savezničku okupaciju. Da li je neko ovako nešto planirao i u Srbiji? Sudbina Ratka Mladića i njegovih drugova uporno podseća da su mogućnosti povampirenja u direktnoj vezi sa političkim prilikama u Srbiji.

Pored Ratka Mladića i ostalih haških begunaca ovde je i dalje veoma živahan titoizam. Malo, malo, pa neko od uspešnih javnih ličnosti iskoristi priliku da se požali na titoizam kao izvoru svih zala XX veka. Tom izazovu nije odoleo ni Emir Kusturica objašnjavajući razliku između FEST u vreme titoizma i danas kada ga on vodi. Pretpostavljam da je Kusturica mnogo propatio pod titoizmom, pa sada koristi svaku priliku da ukaže na ogromne razlike i rezultate između onoga na slovo “t” i ovoga na slovo “k”. Sreća je da Kusturica u ovom izvanrednom prosvetiteljskom zadatku nije usamljen. U tome mu veoma pomaže Isidora Bjelica, takođe jedna od teških žrtava titoizma. Tomislav Nikolić je, takođe, odavno sve rekao šta je imao o Titu. Sada je stvar samo proširio na zaštitu ugleda i dela Marka Miloševića. Lepo je rekao: a što ga niste tužili dok mu je otac bio na vrhuncu vlasti? Ovako ili onako, ali stvarno je bez veze ganjati Ajhmana kada je Nemačka kapitulirala. Time se ideja pravde i pravne države bezrazložno kompromituje.

Dalekometne gluposti

PIŠE: EJUB ŠITKOVAC

Dok mudri ljudi pokušavaju da smire situaciju povodom objavljivanja karikatura vjerovjesnika Muhameda, kako ga nazivaju muslimani, radikalne snage u muslimanskim zemljama nastoje da slučaj što više "unovče". Većina novinara na Zapadu slobodom štampe opravdava teške uvrede pripadnika islamske vjere pa se postavlja pitanje gdje prestaje sloboda štampe, a nastaje krivično djelo za skrnavljenje tuđih svetinja i vrijeđanje vjerskih osjećanja drugih

"Ko govori u ime islama – ko u ime Zapada" - naziv je međunarodne konferencije koja je održana u glavnom gradu Malezije Kuala Lumpuru. Iako objavljivanje spornih karikatura vjerovjesnika Muhameda u danskom listu "Jilden spoten" nije bio jedini povod za ovaj skup, tom problemu je posvećena najveća pažnja. Ako bi se stvari krajnje pojednostavile onda bi se mogao izvesti zaključak da su odnosi muslimanskog Istoka i hrišćanskog Zapada, kako se često svijet dijeli, na krajnje klimavim nogama. Jer, ako ih mogu toliko poremetiti trećerazredne karikature, i to u listu koji se ne bi mogao pohvaliti visokim tiražom, onda su dosadašnje izjave vjerskih velikodostojnika i državnika o međusobnom razumijevanju i dijalogu isprazne fraze.

Slučaj je uzdignut na još viši nivo; mogao bi, navodno, biti povod sukoba civilizacija, pa čak i trećeg svjetskog rata. Takav utisak, koji preovladava čak i u veoma uglednim medijima u svijetu, jeste dodatni uspjeh autora karikatura i lista za koji radi.

Tretiranje ovog slučaja sa tragičnim posljedicama na ovaj način, u suštini, predstavlja bježanje od osnovnog i najtežeg pitanje: kako se moglo dogoditi da u XXI vijeku neko nemilosrdno vrijeđa vjerska osjećanja pripadnika jedne religije, ovoga puta islama. To je prvi put u istoriji da je to neko uradio na takav način.

Naravno, uslijedile su i oštre reakcije, a razum, u situacijama kada emocije izmaknu kontroli nema nekog naročitog efekta. Vatikan je među prvima osudio objavljivanje karikatura, a papa Benedikt XVI je dodatno podržao mirne demonstracije, ali i rekao da nema opravdanja za nasilje na tim protestima. A, njega je bilo, nažalost, u izobilju. Upečatljiva je i reakcija Srpske pravoslavne crkve u kojoj je objašnjena dubina problema. Po toj ocjeni, nisu samo povređena vjerska osjećanja muslimana već "svakog iskrenog verujućeg čoveka, pa i svakog civilizovanog čoveka, koji, čak kad je i ateista, spreman je da je poštuje verska osećanja i ubeđenja drugoga". Rijetko vjerski velikodostojnici

pominju ateiste u pozitivnom kontekstu, ali očigledno ovoga puta potrebna je i njihova osuda ne samo karikaturiste nego i onih ličnosti koje su omogućile da one budu objavljene. Istovremeno, osuđuje se nasilje na protestima. Isto to su učinili i najveći autoriteti u muslimanskim zemljama. Tako se, na primjer, ugledni i veoma uticajni u muslimanskim krugovima naučnik, Jusuf Kardavi, zgraža kako su pripadnici islamske vjere mogli sebi da dozvole da se spuste na nivo autora karikatura. On jednostavno smatra da nasilje nema opravdanje, bez obzira koliko su karikature uvredljive. Isto tako, održan je američko-islamski forum u Dohi (Katar), a ministarka spoljnih poslova Austrije, Ursula Plasnik, upriličila je susret reis-ul-uleme BiH, Mustafe Cerića, sirijskog muftije Ahmeda Bedrudina Hasuna, šefa danske diplomatije Per Stig Meglera i danskog biskupa Skin Skovsgarda, kao i još nekoliko predstavnika evropskih muslimanskih zajednica. Neka od ovih imena, možda ne znače mnogo većini ljudi u Evropi, ali svako od njih ima težinu kada je riječ o mogućem uspostavljanju dijaloga i smirivanju situacije.

Na svim većim skupovima konstantovano je da postoji opšta kriza u odnosima između Zapada i muslimanskog svijeta. Zašto je to tako? To je ključno pitanje kojim bi trebalo da se bave državnici i vjerski velikodostojnici kako se jedan banalan povod ne bi pretvorio u nešto još gore.

Postoji, međutim, i drugo lice Evrope ili, uopšteno rečeno, Zapada. Primjer je italijanski ministar za reforme Roberto Calderoli koji je nosio majicu sa spornom karikaturom tokom nastupa na italijanskoj televiziji, svima je obećao takve besplatno, ako žele da ih nose. Na kraju je podnio ostavku, ali ne zbog "sadržaja poruka" sa majice već zbog činjenice da je u protestima ispred italijanske ambasade u Tripoliju, zbog njegovog ponašanja, život izgubilo deset ljudi. Zar je trebalo da padne toliko žrtava da bi se opametio spomenuti ministar koji je htio da dobije poen više među biračima, zahvaljujući javnom iskazivanju mržnje prema pripadnicima druge religije.

Na afričkom prostoru najteže posljedice su se osjetile u sjevernoj Nigeriji gdje je stradalo 45 hrišćana, a njihove radnje opljačkane. Radi se o klasičnim uličnim siledžijama koji su objavljivanje spornih karikatura uzeli samo kao masku da bi ostvarili ranije morbidne ciljeve. U drugim protestima u ovoj zemlji stradala su 24 demonstranta, među kojima je bilo i hrišćana i muslimana, oštećeno je, ili zapaljeno jedanaest crkava i dvije džamije. Inače, u ovoj zemlji su "tradicionalno" napeti odnosi između hrišćana i muslimana, prije svega, zbog socijalnih razlika u korist manjinskih hrišćana. Podsjećanja radi: u Nigeriji je poginulo 200 ljudi, a dvostruko više ranjeno 2002. godine, zbog uvreda vjerovjesnika Muhameda u listu *This Day* povodom održavanja izbora najljepše djevojke svijeta. Novinarica Džozefina Lahorte je htjela da bude originalnija nego što to pravila dozvoljavaju, pa je napisala da se ni "Muhamed ne bi bunio protiv izbora ljepotica, nego bi čak i oženio jednu od njih". Ponesena euforijom da je njena zemlja

u centru svijeta zbog te fešte, Lahorte se, ne u zloj namjeri, izrazila na pogrešan način i došlo je do sukoba i žrtava. Spektakularni izbor *Miss svijeta* preseljen je u London. Gotovo je teško porediti karikature Muhameda i spomenutu rečenicu, ali sve to pokazuju koliko se negativne pojave u drugim dijelovima svijeta direktno odražavaju na nestabilne sredine.

Sudeći po informacijama sa raznih strana svijeta, u demonstracijama je stradalo, po slobodnijoj procjeni, 180 ljudi i to, nažalost, nije konačni bilans. Ko je odgovoran za smrt tih ljudi? Autor karikatura, ili oni koji su pod plaštom slobode štampe odobravali vrijeđanje vjerskih osjećanja muslimana, ili organizatori protesta koji su jedva dočekali da se tako nešto dogodi kako bi "pokazali zube". Saudijski kralj Abdullah je jedan od rijetkih vladara koji se sjetio muslimanskih intelektualaca i pozvao ih da "šire ideju o miroljubivoj koegzistenciji civilizacija". On je izrazio strahovanje od "sukoba civilizacija" ne ulazeći u to, šta to konkretno znači. Prenaglo je u prihvatanju tog termina koji je plasiran ne samo u zapadnim medijima neposredno nakon objavljivanja karikatura. Cilj je, bez sumnje, da se skrene pažnja sa samog čina vrijeđanja vjerskih osjećanja i da se događaj izgubi u velikoj, nebeskoj temi koja nema nikakvo utemeljenje. Jer, ako civilizacija sadrži najveće vrijednosti naroda kroz vijekove, onda je jednostavno nemoguće da dođe do sukoba tih vrijednosti. Zapravo, te vrijednosti mogu samo da se nadopunjuju, a ne međusobno uništavaju. Stiče se utisak da se čak i pojam civilizacije pokušava svesti na nečiju politiku. Kako, uostalom, protumačiti "pravo" zapadnog svijeta da pod plaštom slobode štampe opravdava, ne, doduše, u svim slučajevima, objavljivanje spornih karikatura koje su bile povod brojnih protesta. Pozivati se sada da iza toga, možda, stoji Al-kaida (šef danske diplomatije Megler) zvuči kao opasna demagogija i skretanje pažnje sa uzroka protesta. Ministra uporno oponašaju urednici "Jilden spotena" i sve se svodi, po njihovom mišljenju, na odbranu slobode štampe koja je činom objavljivanja karikatura i posljedica koje je to objavljivanje izazvalo, na duže vrijeme ukaljano.

Niko se normalan ne može podičiti time što zbog njegove arogancije, neznanja ili bolesnih ambicija ginu ljudi. Naravno, nisu odgovorni samo ljudi iz spomenutog lista već i oni koji su organizovali takve vrste protesta. Nedostojno je, ne samo po učenju islama nego i drugih religija, na duhovno nasilje odgovarati fizičkim nasiljem. U tom pogledu izgubile su, uslovno rečeno, "obje strane". To je, možda, jedina korist od svega ovoga; sad se zna ko šta misli o kome i od čega bi trebale da počnu pripreme za dijalog između muslimanskog Istoka i hrišćanskog Zapada.

Stiče se utisak da su radikalne organizacije u muslimanskim zemljama, kao i mnogi ljudi u medijima na Zapadu, ali ne samo oni, jedva dočekali da se dogodi tako nešto. Jer, to daje prostor i jednima i drugima da se afirmišu i izvan svojih sredina; osrednja danaska novina uzdrma cijelu planetu, a slike demonstancija koji pale državne zastave i dilomtaska predstavništva "vrte se" na

najvećim svjetskim televizijskim kućama. To je krajnji cilj ispod koga se krije mnoštvo "sitnih ciljeva". U prvom redu, danske novine su na ovaj način uputile poruku sve većem broju doseljenika muslimanske vjeroispovijesti (sada čine oko 2 odsto stanovništva) koji su, uz one sa sjevera Afrike i iz Azije, počeli od ratova na prostorima bivše Jugoslavije da dolaze u sve većem broju. Otuda se među muslimanskim intelektualcima najčešće mogu čuti procjene da iza objavljivanja karikatura stoji neka od rasističkih organizacija koje, obično, raspolažu sa pozamašnim finansijskim sredstvima.

Sve ono što se događalo nakon objavljivanja spornih karikatura u drugim listovima u više evropskih zemalja, svjedoči koliko je opasno kada se slobodom štampe, koja predstavlja jednu od velikih vrijednosti demokratskog svijeta, opravdava rasizam i vrijeđanje vjerskih osjećanja drugih. Kao da se zaboravilo da sloboda, u širem značenju riječi, lako može da sklizne u anarhiju ako u sebi ne sadrži i odgovornost. Na toj relaciji su i najveći nesporazmi između, generalno rečeno, muslimanskog Istoka i hrišćanskog Zapada. Kada su događaji otišli isuviše daleko, i sa jedne i sa druge strane, ništa ne znače formalna izvinjenja. Na skupu u Kuala Lumpuru je, između ostalog, konstatovano:

"Nerazumijevanje je, zaista, obostrano. Sloboda izražavanja je s mukom osvojena vrijednost i zato je ona na Zapadu tako bitna. Ali, i muslimani se pitaju; može li se, radi mira i harmonije između muslimanskog svijeta i Zapada, naći ravnoteža između prava na slobodu i društvene odgovornosti". (Mustafa Tili, osnivač i direktor programa pri Njujorškom univerzitetu pod nazivom: "Dijalozi: islamski svijet-SAD-Zapad"). S obzirom da su na skupu učestvovala ugledna imena iz Evrope, muslimanskog svijeta i Sjedinjenih Američkih Država moglo bi se reći da bi njegove poruke trebalo da budu, ako ništa drugo, orjentir za ono šta bi trebalo raditi da se nesrećne karikature ne bi ponovile. Inače, ovo okupljanje je dio šireg projekta Njujorškog univerziteta pod naslovom: "Dijalozi –islamski svijet – SAD – Zapad", koji je osnovan neposredno nakon terorističkih napada na Njujork i Vašington 11. septembra 2001. godine.

Još uvijek se traži model, kako da se zbog tih tragičnih događaja ponovo uspostave veze koje su spomenuti teroristički napadi pokidali, a ređaju se novi događaji koji proširuju jaz između muslimanskog Istoka i hrišćanskog Zapada. Jedan od njih je svakako raspisivanja konkursa iranskog visokotiražnog lista "Kamšari" za karikaturu o holokaustu. Ova monstruoza ideja naišla je na osudu u većini muslimanskih zemalja, ali to nije smetalo njenim autorima da je i ostvare. Ta vrsta "utuka na utuk", ravna je gluposti na glupost. Jer, takav postupak daje za pravo, na svoj način, karikatirustima iz "Jilden spotena" da i dalje crtaju i objavljuju karikature vjerovjesnika Muhameda, iako znaju da je to svetogrđe i teško vrijeđanje vjerskih osjećanja muslimana. Negdje bi trebalo da postoji granica gluposti, a nju mogu da odrede samo razumni ljudi.

Namigivanje čoravom

PIŠE: MIROSLAV FILIPOVIĆ

Pitanje svih pitanja nije da li će Kosovo da dobije nezavisnost, jer je ono već sada nezavisno, već je to pitanje suvereniteta. Suštinsko pitanje je kada će Kosovo dobiti suverenitet, i kada će biti priznato od drugih suverenih država i OUN

Postoji u srpskoj tradiciji nekoliko narodnih pesama u kojima neka viša bestelesna sila govori Srbima šta treba da rade, uči ih kako da izaberu najbolji put, ali oni nikako ne uspeavaju da prepoznaju te po malo nemušte signale, ta vešto zapretna predskazanja. Ništa Srbima ne vredi što grom zagrmi na Svetoga Savu ili sevne munja na Časne Verige, oni nastavljaju svoju nemuštu, stupidnu i unapred izgubljenu trku sa celim svetom. Kao onaj konj iz Jesenjinove pesme kad se trka sa lokomotivom. Upravo se u skladu sa tim narodnim pesmama ponašaju beogradski kleronacionalisti kada postupaju *a propos* Kosova. Ništa ne vredi što kompetentni ljudi dolaze u Beograd i govore našim političarima kako stoje stvari sa Kosovom, šta je već odlučeno, gde ćemo se džabe truditi, a gde možemo očekivati dobitak. Mečku bi dosad naučili, ali naše političare ne mogu. Oni su postojani kao stena u svojoj misiji da nama Srbima iz Srbije do kraja zagorčaju svaki naredni dan i učine da se još dugo stidimo što pripadamo tom narodu. Do skora, zbog nečovečnih zločina koje su podržavali i branili, a sada zbog gluposti naših političara koji neće da rešavaju ono što mogu, a petljaju se u ono u šta im svet ne da da se petljaju.

Posle početka razgovora u Beču, svi su zadovoljni iako, osim što je došlo do direktnog susreta i usaglašavanja stavova u nekoliko tačaka, nije bilo konkretnih dogovora. Posle prvog sastanka o

decentralizaciji, planirani su razgovori o zaštiti verskih objekata, zaštiti manjina, imovinskim pitanjima, dugovanjima i nekim ekonomskim pitanjima, kao i o produžetku međunarodnog prisustva posle odluke o budućem statusu. Naši mediji i političari su pomalo slavodobitno izjavili da je srpska delegacija “na jasan i ubedljiv način iznela svoju platformu za reformu lokalne vlasti koja nije bila dovoljno poznata međunarodnoj zajednici i kosovskim Albancima i koji su videli da su srpski zahtevi realni”. Ono što su i srpski mediji i srpski političari sakrili od svoje javnosti je stav kosovske delegacije podržan od međunarodne zajednice a koji je saopštio šef albanske delegacije Ljutfi Haziri: “Početak ovih razgovora je priprema za put Kosova ka nezavisnosti”, rekao je Haziri na kraju razgovora; “mi ćemo razgovarati o svim pitanjima koje srpska strana ili međunarodna zajednica budu želele, ali će mere koje budu dogovorene stupiti na snagu tek po proglašenju nezavisnosti Kosova”.

Misija međunarodne zajednice na Kosovu je sa jedne strane komplikovana i delikatna, ali je sa druge strane besmisleno jasna i jednostavna. Oni samo treba da odrede koji to statusni oblik Kosova ima najveće šanse za trajnu stabilnost i razvoj i da taj status priznaju Kosovu. Bez ikakve dileme, to je suverena država Kosovo, koliko god ta suverenost bila uslovljena ili ograničena. Bilo bi jako dobro kada bi sve strane prihvatile takvo određenje, ali je malo verovatno da će srpska vlada dobrovoljno pristati na vrstu nezavisnosti koja je potrebna za dugoročno stabilno rešenje. Zato je međunarodna zajednica već odlučila da to rešenje nametne i uveliko se priprema za taj pomalo neprijatni zadatak. Narodski rečeno, čorba je skuvana, samo još da vidimo ko će da je pokusa.

Pre nego što to i *de iure* uradi, međunarodna zajednica mora da reši nekoliko problema, i iako beogradski nacionalisti narcisoidno veruju da su oni jedan od njih, to nije tačno. Stav Beograda, ovakvog kakav je, kleronacionalistički zadrž, svadljiv i vođen sevapom i inatom - nikoga ne interesuje, niti će Beogradu biti dozvoljeno da odlučuje o statusu. Prvi problem međunarodne zajednice se nalazi na Kosovu. To su sami Albanci čije institucije, čak i da hoće, ne mogu da obezbede sprovođenje zakona, pa ni bezbednost Srbima. Zato zajednica traži način da natera Albance da održivo obezbede paket zagarantovanih prava kosovskim Srbima i drugim manjinama u najmanje tri oblasti – centralnim institucijama, decentralizaciji i kulturnom i verskom nasledju. Kažem, traži, jer je svima jasno da rešenje nije blizu, jer kosovski političari osim obećanja tipa “hoćemo, majke mi”, nemaju ništa uverljivije da ponude ni Srbima ni svojim inostranim mentorima. Ovde ne dovodim u pitanje dobre namere privremenih institucija Kosova, naprotiv, kad bi se samo oni pitali, Srbi bi bili najzaštićenija bića na planetu. Bar dok ne

dobiju nezavisnost. Problem je u tome što su se Srbi i Albanci toliko ubijali između sebe da su antagonizmi i mržnja među njima dostigli neverovatne razmere, pa uvek i na svakom mestu može da dođe do konflikta. Problem je i u tome što svi znaju da Srbe na Kosovu više čuvaju zabrane da se Srbi diraju koju su, priča se, izdali Ramuš Haradinaj i Hašim Tači, nego što je to zakon. Naravno, te zabrane mogu prestati da važe u novo proglašenja nezavisnosti...

Drugi problem je sever Kosova, odnosno velika srpska enklava koja gravitira oko Kosovske Mitrovice. Problem je tu veoma ozbiljan i gotovo nerešiv. Vođeni iz beogradskih predsedničkih i ministarskih kabineta, razni Ivanovići, Jakšići i ostali, su napravili pravi bastion paralelnih institucija koje otvoreno prkose zvaničnoj Prištini koja pak neće da se odrekne tog dela teritorije. Ozbiljnost i nerešivost situacije je ovako opisao jedan visoki zapadni diplomata:

“Recimo da Ujedinjene nacije daju Kosovu nezavisnost i da mladu državu prizna veliki broj zemalja. U Prištini slavlje, urnebes, a na severu Kosova, tajac. Onda Srbi iz Kosovske Mitrovice na nekoj svojoj skupštini proklamuju da ne priznaju suverenost Kosova, proglase ocepljenje i izjave da će se braniti oružjem. Začas se u Mitrovici skupi nekoliko hiljada dobrovoljaca, spavača, čuvara mostova, Kozaka... Gomila oružja, topovi, snajperi, minobacači... Ustanak!... Vi Srbi ionako volite ustanke... Mi (UNMIK) sigurno nećemo ratovati sa Srbima, a još je sigurnije da nećemo dozvoliti Albancima da ratuju sa Srbima. Reaguje Srbija, onda se diplomatski umeša Rusija. Šta ćemo onda da radimo?... To je, zaista, veliki problem...”

Međunarodna zajednica zbog toga planira da se aktivnije angažuje na severnom Kosovu i naročito u Kosovskoj Mitrovici. Kosovska vlada bez međunarodne pomoći taj problem neće moći da reši, naročito ako zvanični Beograd ne pozove svoju paravojsku na poslušnost i lojalnost Prištini, a svi su izgledi da neće, naprotiv, svi su izgledi da će ih, kao i u Krajinama, Lici, Bosni, ohrabrivati na prkos, suludu neposlušnost, pa čak i na oružani ustanak. Zato je ono što se sve češće spominje kao rešenje za sever Kosova, prelazna međunarodna uprava u toj oblasti u granicama nezavisnog i suverenog Kosova koja će Srbima garantovati, ako ništa drugo, a ono da neće biti odmazde. Govori se da će u toj međunarodnoj upravi svoje mesto imati i Rusi. Naravno, ako severnokosovski Srbi preteraju u poslušnosti, revnosti i podvižničkom vzdviženiju, eto nama ponovo tužnih traktorskih kolona niz Ibar ka Kraljevu i Kragujevcu.

Treći problem koji međunarodna zajednica treba da reši su – Rusi! Ali, ne Rusi kao naši tradicionalni prijatelji, već kao zmaj koga treba nahraniti da bi bio dobar i pustio međunarodnu zajednicu da rešava svoje probleme. Ta priča je već mnogo puta viđena na ovim

prostorima, poslednji put tokom bombardovanja. Ne sumnjam ni da će zmaj i ovoga puta biti umiren i koliko znam, sa zmajem se već uveliko pregovara i stvar gotovo da je rešena. Beogradski kleronacionalisti su se dugo uzdali i u komunističko internacionalnu podršku Kine. Diplomatski izvori, međutim, tvrde da je iz Pekinga stigla kristalno jasna poruka da Kina smatra da nije u redu da se jednoj suverenoj državi oduzima deo teritorije, ali isto tako smatra da je Kosovo stvar Evrope i da se oni ničim neće mešati. “Malo ćemo omirisati vazduh i stati uz većinu” – rekao je jedan kineski diplomata svom zapadnom kolegi.

Ono što je novo u razmišljanjima međunarodne zajednice je stepen ograničenja suverenosti koji će nova država imati. Dugo se smatralo da je bosanski recept najbolji i da ga ne treba menjati, ali se čini da se taj čvrst stav polako napušta i da se rešenje traži u mekšim ograničenjima koja će na Kosovu imati Visoki predstavnik međunarodne zajednice. Stalo se, naime, na stanovište da su rizici da kosovsko društvo “podivlja i otme se kontroli” posle sticanja nezavisnosti značajno manji od onih u Bosni, pa su i restriktivna ovlašćenja Visokog predstavnika adekvatno manja. Spomenuta ograničenja bi trebalo da se kombinuju sa makedonskim pristupom iz Ohridskog sporazuma koji je bar kratkoročno “sredio Makedoniju”. To je dosta komplikovan i pomalo nejasan koncept po kome bi međunarodna zajednica dala Kosovu nezavisnost, ali bi mnoga pitanja ostala otvorena, pa bi ta kosovska nezavisnost imala nešto kao probni period od, recimo, tri godine tokom kojih bi ona “otvorena pitanja” ostala pod međunarodnih nadzorom, ali i pod garancijama OUN i EU. Tu se pre svega misli na garantovanje ovlašćenja manjina i njihovu zaštitu, i kad su Srbi u pitanju, na posebno osetljivo pitanje kulturnih i verskih spomenika i njihove autonomije.

Već sam nekoliko puta naglašavao da će kosovski Srbi uskoro biti u drugoj državi i da bi svakako trebalo da izbegnu da im ljudska prava, slobodu i bezbednost čuva ambasada Srbije u Prištini. Da se to ne bi desilo, što pre treba da se dozovu pameti, da se odreknu vulgarne nacionalističke retorike i da u saradnji sa svojim komšijama počnu stvaranje srpske politički samodovoljne zajednice unutar nezavisnog Kosova. Međunarodna zajednica i kosovski Albanci će im u tome pomoći, siguran sam. ■

(Ne)dostižnih 55 odsto

PIŠE: IGOR PERIĆ

Svaka čast, momci, ponašali ste se odgovorno i evropski, pohvalio je briselski izaslanik za crnogorski referendum, slovački diplomata Miroslav Lajčak domaće zvaničnike i opozicione čelnike nakon što su uz "konstruktivne sugestije" Evropske unije, krajem februara odlučili da prihvate uslove za održavanje plebiscita.

Evropski domet se ogleda u sljedećem – na pitanje: "Želite li da Crna Gora bude nezavisna država sa punim međunarodnim subjektivitetom", moraće potvrdno da odgovori 55 odsto od broja izašlih birača, uz prethodno ostvaren cenzus izlaznosti od polovine ukupnog broja upisanih, da bi najmanja bivša jugoslovenska republika na referendumu 21. maja dobila izlaz iz državne zajednice, za čije formiranje niko nije ni pitao njene građane.

Da rezultat bude neizvjestan do samog kraja, pobrinula se viša sila, u ovom slučaju Evropa, koja je za potrebe prevazilaženja crnogorskih međusobica, kreirala originalna, specijalna pravila koja, recimo, u Španiji ne bi prošla, još manje u Francuskoj, ili Holandiji. Ako je za utjehu Crnogorcima, Danci više ne drže primat u evropskim standardima – šta je njihovih tričavih 40 odsto od ukupnog biračkog tijela prema uvoznom crnogorskom cenzusu od 55 odsto podrške izašlih da bi ostavili nezavisnost.

Pri tom, za slučaj da referendum ne uspije, odnosno suverenisti osvoje ispod 10 odsto prednosti, Evropa je predvidjela moratorijum (omiljeni evropski začim za stabilizovanje političkih prilika na Blakanu), od tri godine u kojem se ne može provesti novo glasanje...

Dosegnuti nivo demokratije plod je dvomjesečnih "šatl" pregovora, koji su umalo urodili i pakovanjem lokalnih izbora u referendumski okvir. Pregovorima je prethodilo angažovanje Venecijanske komisije i evropskih eksperata. Uz izgovor da strahuju da se braća u Crnoj Gori ne zavade, a Srbija lakše prizna rezultat referenduma, Brisel je, na kraju, bez obzira na mišljenje Venecijanaca, da je crnogorski zakon o referendumu u saglasju s evropsom praksom, i preporuke da se do modela referendumske većine treba doći u unutarcrnogorskom dijalogu, iskoristio pravne praznine.

Polazeći od, nažalost, činjenice da vlast i opozicija, zbog potpunog međusobnog nepovjerenja, ne mogu postići dogovor, Evropa preuzima inicijativu i ljestvicu legitimnosti podiže na način što je manjinu učinila malo više ravnopravnom u nadmetanju sa većinom opredijeljenom za nezavisnost.

Vjerovatno je Brisel uzeo u obzir i teret crnogorske odluke kojom bi se, o istom trošku, Srbija učinila nezavisnom državom.

Ovaj specijalni model kvalifikovane većine, u zavisnosti od stepena izlaznosti (ako bude prebačeno 85 odsto) može da varira od 43 do čak 50 odsto ukupnog broja upisanih. Drugim riječima, suverenistima odgovara što manja izlaznost, druga strana bi više nego ikada voljela da Crna Gora ima bar dva miliona stanovnika.

Izvjesno je da će u ovako koncipiranim pravilima igre, opozicija, odnosno blok za očuvanje državne zajednice, dopingovan sa deset odsto startne prednosti, pokušati da izvede što veći broj birača. Jednostavno, stvar je matematike – što više birača izađe, suverenistima će biti teže da u igri velikih brojeva ostvare minimalnih 10 odsto razlike, neophodnih za proglašenje nezavisnosti. Ili, u slobodnom prevodu, manjina od 45 odsto biće, na papiru, dovoljna da Crna Gora ostane u zajednici.

Odluku o implementaciji problematičnih referendumskih pravila, crnogorski parlament je usvojio na isti dan kada je prije 14 godina održan čuveni brzometni plebiscit kojim je Crna Gora dala alibi za stvaranje treće, Miloševićeve Jugoslavije, sastavljene od "dva oka u glavi".

Ključni igrači na crnogorskoj političkoj sceni, DPS i SNP, koji su svojevremeno, pritisnuti Evropom podržali usvajanje Beogradskog sporazuma, stavili su svoj potpis na briselski lex specialis za održavanje referenduma.

Za paket referendumskih preporuka, glasao je kompletan parlamentarni blok opredijeljen za očuvanje zajednice, dok među suverenistima nijesu bili jednoglasni.

Iako su istog trenutka kada se u opticaju pojavio predlog od 55 odsto, suverenisti znali da im predviđeni model ne ide na ruku, već je bilo kasno za bilo kakve pokušaje diplomatskog uticaja na evropske centre. Između maksimalističkih zahtjeva opozicije s jedne strane, koji su išli čak i do 65 odsto glasova od ukupnog biračkog tijela, i spremnosti vlasti da prihvati dansko rješenje prema kojem je za validnu odluku potrebno 40 odsto od ukupnog broja birača sa druge, Miroslav Lajčak je polovinom februara donio kovertiranih 55 odsto od broja izašlih kao kompromis između dvije opcije.

Potencirajući da nije riječ o običnom referendumu koji se tiče nekih komunalnih pitanja, EU je podržala Lajčakove napore koji vode obezbjeđivanju legitimne odluke na referendumu.

Dva dana prije nego što su u parlamentu izglasali zakon, poznati su bili stavovi svih političkih stranaka prema preporuci o kvalifikovanoj većini. Zapravo, nije ih ni bilo teško anticipirati od trenutka kada je EU rekla svoje.

Teret odgovornosti pao je na Đukanovićev DPS. Između opcije da odbije preporuke, suoči se sa gotovo izvjesnim bojkotom opozicije, i neizvjesnim stavom Brisela, Đukanović je pravdajući se višim interesima, ipak odlučio da prihvati "nakaradni model".

Kako je saopštio DPS, ipak im je za utjehu što je opozicija okrenula priču za 360 stepeni i uskočila u

referendumski voz.

Manja članica vladajuće koalicije, SDP, Građanska i Liberalna partija glasale su protiv Zakona o referendumu, uz obrazloženje da je riječ o antidemokratskom predlogu koji narušava princip jednakosti građana. Albanske nacionalne partije bile su podijeljene: DUA je podržala evropski model a Demokratski savez je glasao protiv. Uprkos različitom glasanju, suverenisti su, međutim, najavili da će jedinstveno nastupiti u referendumskoj kampanji kako bi makar za jotu nadvisili unioniste.

U cijeloj ovoj priči o crnogorskom referendumu,

Solanina teorija relativiteta

Od svih suverenističkih stranaka jedino je najmanja, Građanska partija, koja se minulih mjeseci istakla kampanjom, "jedino je referendum fer", performansom ispred parlamenta, simbolično suprotstavila evropskoj preporuci da je za validnu referendumsku odluku potrebna podrška od 55 odsto izašlih birača.

Ocjenujući da se time glas građana koji su za suverenu Crnu Goru devalvira, jer "ne vrijedi ni cijela čovjeka", odnosno 0,82 odsto cijelog glasa, GP je, u znak protesta što je opozicija prigrabila takve preporuke, lideru SNP Predragu Bulatoviću poklonila vježbanku s naslovom – "Solana teorija relativiteta brojeva".

---

kao i prilikom pakovanja Crne Gore u trogodišnji državnopravni aranžman pod firmom zajednice SCG, "razrokog" ustavnopravnog mutanta, Evropa je, dakle, ponovo pribjegli eksperimentu. Da li zato što smo mi pogodni za eksperimentisanje, ili iz jednostavnog razloga što se drugačije ne mogu na jezik demokratije prevesti specifična crnogorska mimoilaženja, kontrolisanim referenduskim procesom Brisel ostavlja prostor za manevar, ukoliko bude potrebe. Naime, nemajući kud, EU je pristala da se Crna Gora izvaga na referendumu, ali je zato svojim dobrim uslugama uobličila otežavajuće uslove pod kojima će se Crnogorci izjašnjavati o državi.

I samo referendumsko pitanje koncipirala je Evropa. Iako je u parlamentu prilikom glasanja o Zakonu, ukazano na nelogičnu formulaciju pitanja, i činjenicu da je ono utkano u zakonski akt, ostalo je nepromijenjeno. "Želite li da..." - više liči na anketu, nego tipičan model koji bi trebalo da polazi od racionalnog, a ne emotivnog odnosa prema državi.

Prema nekim procjenama, ni ovakvo pitanje nije bez neke, ili "bez đavola", kako bi rekli u Crnoj Gori. Naime, u slučaju da independisti podbace i osvoje između 50 i 55 odsto glasova podrške, biće evidentno da je većina u Crnoj Gori protiv zajednice, ali da nedostaje kritična

masa za legitimnu odluku. Figurativno izraženo kao – raskorak između želja i mogućnosti. To bi moglo da otvori novi krug posredovanja EU u definsianju odnosa između Podgorice i Beograda, jer bi teško bilo očekivati da bi se suverenistička većina, u slučaju Pirove pobjede, tako lagano prepustila manjinskom kormilaru.

Još jedna stvar je ostala nedorečena – scenario takozvane sive zone, situacije u kojoj bi procenat dva ispod 55 odsto ipak obezbijedio nezavisnost, što je žestoko kritikovala opozicija.

Nekadašnji lider Narodne stranke, Dragan Šoć, najave da bi vlast u tom slučaju istrajala na proglašenju nezavisnosti ocijenio je kao prijetnju građanskim ratom.

Dotadni naboj u cijelu priču unio je sam premijer Đukanović, koji je u više navrata kazao da se ne može očekivati da će 54,9 odsto biti manjina. On je, istovremeno, iskoristio nastalu poziciju da konsoliduje redove suverenista i kolebljivih apstinenata, pričom da bi svaki kiks na referendumu značio unitarizaciju SCG.

To je otvorilo prostor za lidera SNP Predraga Bulatovića da poentira kako nema govora o unitarizaciji protiv koje će se njegova stranka svim silama boriti.

Sve u svemu, u Crnoj Gori je na sceni nevjerovatan fenomen, prema kojem politički oponenti, protekom godina i promjenom okolnosti, zauzimaju nekadašnje pozicije svojih političkih oponentata. Kako drugačije objasniti retoriku DPS koji je primus inter pares među suverenistima, iako je i referendumski projekat iz 1992. godine, i pakovanje Crne Gore u Miloševiću Jugoslaviju bio projekat te stranke. Kuriozitet je da jedna stranka tokom decenije i po pravi dva referenduma u različitom pravcu.

S druge strane, današnja SNP je na poziciji DPS nakon raskola iz 1997. godine. Tada je DPS bio za funkcionalnu federaciju, a SNP za Jugoslaviju bez alternative. S druge strane, manje srpske stranke u Crnoj Gori, popunjavaju prostor koji im je, pod teretom unutrašnjih reformi, oslobodila SNP koja, makar retorički zauzima građanski kurs i profilise se kao partija socijalne orijentacije.

Sva ova prestrajavanja dobijaju puniji smisao ako se uzme u obzir jesenji parlamentarni izbori. Naziru se forme fronta protiv vladajuće koalicije. Novouspostavljena saradnja "velike četvoreke" – Bulatovića, Nebojše Medojevića (GZP), Andrije Jovićeвиća (bivšeg Đukanovićevog ministra policije) i Miroslava Lekića (ex ambasadora SRJ u Rimu) nije toliko iznenadila crnogorsku javnost, jer su, naročito u protekle dvije godine sva četvorica na zub uzimali Đukanovića.

Opozicioni četverac koji je najavio blisku saradnju u budućnosti, nastoji da preskoči neugodnu priču o referendumu i sve karte baci na redovene parlamentarne izbore iz jednostavnog razloga što su međusobno previše različiti za jedinstven nastup na plebiscitu.

Otuda je jasno zašto GZP, koja pledira da postane

crnogorska verzija G17 Plus, i pored toga što su njeni čelnici opredijeljeni za nezavisnost, neće pozivati građane da izlaze na referendum već će im ostaviti da se odrede prema sopstvenom nahođenju. Uporedo, prozivaju Đukanovića da je zbog vlasti ukaljane bliskim vezama sa organizovanim kriminalom, projekat nezavisnosti pretvorio u interesni cilj šačice tajkuna i time na sebe nabacio gnjev Brisela koji je, pak, odgovorio teškim uslovima za suvereniste. Po ocijeni GZP, zbog ovih "zasluga", koje mu pripisuju, Đukanović će biti "grobar crnogorske državnosti".

Otežavajuća okolnost za lidera nevaldine organizacije u usponu, Nebojšu Medojevića, može biti reakcija javnosti na njegov problem sa "Identitetom", posebno što crnogorska vlast rabi njegovu kolumnu u tom listu, koji je uoči atentata na Zorana Đinđića, lijepio pokojnom spskom premijeru metu na čelo.

Još jedan član buduće opozicione osovine, Andrija Jovičević, zapleo se u probleme koji mu ne idu u prilog na samom startu ozbiljnije političke kampanje.

Kontroverzni ministar, koji je tokom afere sa Ukrajinkom S. Č. direktno optužio premijera za radnje ispod časti, a u februaru se ponovo politički aktivirao, priveden je u policiju po prijavi njegove supruge koja ga tereti za fizičko maltretiranje.

Pravila i principi

"To vam je kao da uđete u kuću kroz vrata, a tražite da izađete na kumin(dimnjak)", slikovito je uporedio potpredsjednik crnogorske Socijaldemokratske partije Miodrag Iličković različita referendumska pravila koja su važila na plebiscitu 1992. godine, kojim je Crna Gora ušla u zajednicu s Miloševićem, i ova, po kojima će građani Crne Gore, nakon raspleta na kome bi ovdašnjim političarima i briselskim medijatorima pozavidjeli pisci latinoameričkih telenovela, 21. maja odlučivati da li žele državu.

Ocjenjujući da proces koji počne jednim pravilom, mora završiti po istom, Iličković je u parlamentu optužio opozicionare da se nijesu muški ponijeli prihvatanjem da glas dijela građana manje vrijedi.

Podsjetimo, prije 14 godina, za Crnu Goru u skraćenoj Jugoslaviji, zakonski je tražena polovina od broja izašlih birača, a za izlaz se sada traži 55 odsto. Tek bi priča otišla naširoko, ako bi se podsjetili ko se, 1992. godine, mimo Crne Gore uopšte izjašnjavao da li želi da živi u zajednici "sa onima koji to budu željeli". Kako nije bilo zainteresovanih, jedino je Crna Gora, na referendumu raspisanom i održanom u roku od sedam dana, na pitanje koje se, zavisno od ličnih afiniteta birača, moglo široko tumačiti, bila ZA...

Srbija se nije izjašnjavao, pa ispada da su Crnogorci ovih 14 godina živjeli u svijetu virtuelne realnosti.

PIŠE: LATINKA PEROVIĆ

Civilizacijsko propadanje niko ne želi da deli

Jednom sam već bila ovde i u sećanju mi je ostalo mnoštvo mladih učesnika, svežina i entuzijazam koji su izbijali iz njihovih reči. To je ona snaga koja je stasala u senci ratnih razaranja, zločina i opšte degradacije. Ali, snaga koja je stasala i sazrevala u otporu svemu tome, i koja danas ima šta da kaže o perspektivi, vlastitoj i državnoj.

U životu društvenih i narodnih zajednica, kao, uostalom, i u životu pojedinaca – ima trenutaka koje nazivamo prelomnim. To su trenuci odluka koji zahtevaju i ostvrtanje na prošlost i pogled u budućnost. I za jedno i za drugo potrebna je zrelost, koja uključuje i sopstveno iskustvo i iskustvo drugih, jer, istorija ne počinje samo od nas. I trenutak u kome vi odlučujete, u kome proveravate svoju zrelost, samo je jedna tačka u procesu koji je dugo trajao: od *besudne* zemlje do moderne države Crna Gora je prevalila veoma dug put.

Svesna sam da štogod bila tema ovogodišnjeg tradicionalnog susreta, vas opseada pitanje prava da odlučite o budućnosti Crne Gore, odnosno o vlastitoj budućnosti: kako ćete se najbolje realizovati kao ljudi, kao profesionalci, građani, susedi. Zato ni ja neću okolišiti.

Upoređenjem po prirodi svoga posla, i najviše držim do iskustva. Posthladnoratovsko i postkomunističko razdoblje obeležila je tendencija ka oslobađanju čoveka kao građanina, ali i tendencija ka oslobađanju narodnih zajednica. Uostalom, sloboda i jeste nedeljiva: ona nije samo sloboda od drugih, već sloboda za svakog. Zanimljivo je da baš ovo gube iz vida ne samo istoričari nego i pesnici. Istorija poznaje primere društava i država čvrstih i bodljikavih granica i istovremeno istrošene unutrašnje supstance, u kojoj je pojedinac bio najamnik i zatočenik jedinstva radi suprotstavljanja drugome.

Jedan po jedan, spoljni omotači pucali su u posthladnoratovskom i postkomunističkom periodu. Najpre je pukao blokovski omotač, koji je velikodržavnu sovjetsku hegemoniju maskirao ideološkim i sistemskim jedinstvom. A zatim su, bez izuzetka, došle na red sve socijalističke federacije: Sovjetski Savez, Čehoslovačka, Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija. Izgleda paradoksalno da je usred globalnog ujedinjavajućeg procesa došlo do dezintegracije ovih federacija. A, ustvari, paradoksa nema: sloboda delova bila je uslov za slobodu novih povezivanja.

To se nije na isti način dogodilo svuda, niti po istu cenu.

Istorija nije samo rezultanta delovanja racia već i iracionalnih sila u čoveku. Iz ove petnaestogodišnje perspektive, jasno je da racionalno i iracionalno nisu bili u istom odnosu u svim bivšim socijalističkim federacijama. O načinu njihove transformacije odlučivale su političke i vojne elite koje su svuda, po definiciji, bile komunističke, odnosno partijske, i verske, koje svakako nisu to bile: one su starije od pomenutih. Ali, zrelost se proveravala najviše na intelektualnim elitama uz, meni se čini, samo jedno merilo: koliko su one razumele vreme, to jest, koliko su one same bile izvan vladajućih dogmi, koliko su bile u stanju da promene stare obrasce mišljenja, a ne samo da u njih ulivaju nove sadržaje.

Često se pominju razlike između socijalističkih federacija, i kao argument se navode različiti ulogi pojedinih naroda u njihovo stvaranje i dijasporičnost pojedinih naroda u njima. Poglavari SPC govorili su da narodna država ne ide dotle dokle može da dosegne mač, već mač doseže do granica naroda. Organicističko shvatanje nacije proteže te granice do poslednjeg saplemenika. Jovanu M. Žujeviću, poznatom srpskom naučniku, koji je kao izaslanik srpske vlade na kraju Prvog svetskog rata zastupao upravo ovakvu njenu politiku u Francuskoj, tadašnji francuski ministar inostranih poslova je rekao: "Gospodine, gde ste vi videli glavu na kojoj je pod kapom svaki pramen kose?"

Radi se, dakako, o poimanju moderne nacije i države koje implicira prava drugih. U vreme dok je još postojala državna zajednica Čeha i Slovaka, Vaclav Havel je rekao: "Slovački narod ima drugačiju tradiciju i drugačija iskustva; drugačiji je od češkog naroda. Iako je češki narod pomogao Slovacima da stanu na noge, iz razumljivih razloga ta pomoć je bila tretirana kao još jedno uvredljivo ispoljavanje prevage, što je sa psihološkog gledišta sasvim razumljiv mehanizam. Slovačko društvo oseća svoj integritet, oseća da čini zajednicu, hoće da stane na vlastite noge, hoće da bude ravnopravno sa velikim bratom, koji poučava ili zaklanja manjeg. Sve je to krajnje razumljivo i opravdano".

Konstatujući da podela na federaliste, konfederaliste i suvereniste ne ide linijom oštrog razdvajanja Slovaka i Čeha, već da postoji unutar svakog od ova dva naroda, i da se koristi za razne političke ciljeve, Havel je ukazao na suštinu. "Zamisli", rekao je u razgovoru sa poznatim kritičarem komunizma, poljskim publicistom Adamom Mihnjikom, "da postoji federacija od sto dvadeset miliona, koju čini četrdeset miliona Poljaka i osamdeset miliona Nemaca. To je federativna država u kojoj su Nemci u ekonomskom pogledu i u mnogome drugom u znatno boljoj situaciji, a uz to ih ima dva put više. U takvoj situaciji, u Poljskoj bi se sigurno stvorila atmosfera kakva sada postoji u Slovačkoj. To je u izvesnom smislu odnos većeg brata prema manjem, koji ga stalno vodi za ruku. To niko ne voli, čak i kad se ide u dobrom pravcu".

Citirala sam Vaclava Havela ne samo zbog toga što smatram da je iskustvo Slovačke i Češke poučno za Crnu Goru i Srbiju, već zbog Vaclava Havela, vodećeg državnika Čehoslovačke Republike, koji je i na nivou odgovornosti

češkog intelektualca. Za odnose između svaka dva naroda važna su njihova istorijska prava, važno je međunarodno pravo, konkretni zakoni, uslovi, kriteriji. Ali je, možda, iznad svega važno razumevanje vremena, bez čega se ne može ni sagledati perspektiva.

Naravno, Crna Gora je stekla državnu nezavisnost kada i Srbija, i bila je, što god se mislilo o socijalističkoj Jugoslaviji, republika sa atributima države koje su imale i sve ostale republike bivše jugoslovenske federacije. Ovaj kontinuitet crnogorske državnosti gube iz vida čak i pobornici nezavisnosti Crne Gore, i vraćaju se na 1918. godinu kao početak diskontinuiteta. Pominjem ovo zato što smatram da se na ovom pitanju prelamaju različita shvatanja jugoslovenske države: kao unitarne ili složene države. Ako je nepomirljivost ovih shvatanja jugoslovenske narode uvela u rat, primer odnosa Crne Gore i Srbije pokazuje da ova shvatanja još ne pripadaju prošlosti. Ni u jednoj od bivših socijalističkih federacija proces njihove disolucije nije zaustavljen na nekoj etapi u ime drugih, konkretno evropskih integracija. On se, zapravo, kao proces dugog trajanja na kraju XX veka završio u stvaranju posebnih država.

Težnja za državnom emancipacijom tesno je povezana sa onom unutrašnjom supstancom o kojoj sam govorila. Upravo je odbijanje unutrašnjih reformi zakonito dobilo formu odbrane nacionalnog i državnog interesa. Niko ne želi da sa drugima, ma koliko mu oni bili bliski u prošlosti i sadašnjosti, deli civilizacijsko propadanje, odnosno – uništavanje svoje unutrašnje supstance. Slogan iz osamdesetih godina prošlog veka na kome je u Srbiji ostvareno široko jedinstvo: prvo država pa onda razvoj i demokratija, pokazao se kao tragično nerazumevanje epohalnih promena u svetu, i kao poistovećivanje unutrašnje supstance sa zaostalošću. Poslužio je, i svesno i nesvesno, kao maska za etnički nacionalizam i velikodržavlje. Vladavina zakona, ekonomski i opšti razvoj, prava čoveka, položaj manjina, verska i rodna tolerancija – imanencija su moderne države. Utemeljene na ovim vrednostima, države na južnoslovenskom prostoru nisu, po mom mišljenju, novi izraz njegove balkanizacije. Naprotiv, one su brana novim sukobima za prevlast jednih nad drugima. Jer, tek na novim osnovama, one su slobodne da ostvare dublju unutrašnju integraciju regiona.

Oprostite, ako vam se učini da uzimam previše slobode, da bih vam rekla: pred velikim ste izazovima. Svako ko veruje da borba za modernu državu dolazi na dnevni red tek kad država postane nezavisna, rizikuje da dovede do velikog istorijskog promašaja. Načinom i sredstvima kojima se borite za pravo da odlučite o svojoj budućnosti, vi tu budućnost već danas određujete: odlučujete o unutrašnjoj supstanci svoje države, i o svojoj vlastitoj sudbini. Vama je državna nezavisnost potrebna da biste mogli brže da ostvarujete ekonomski prosperitet i demokratiju, a ne da ove vrednosti žrtvujete mističnom poimanju države.

(Izlaganje na tradicionalnoj tribini Ekonomskog fakulteta u Podgorici, januar 2006) ■■

Briselska zamka

PIŠE: VOJISLAVA VIGNJEVIĆ

Što je bliži referendum o crnogorskoj nezavisnosti, to se ispostavlja da "pomoć" sa strane, posebno iz sedišta evropske administracije, pre dovodi u pitanje slobodno izjašnjavanje građana nego što ga pospešuje. A to izjašnjavanje je neminovno ako ništa drugo, a ono zbog činjenice da u poslednjih nekoliko godina vladajuća koalicija dobija izbore na suverenističkoj platformi. Dugo je trebalo Briselu da uvaži tu realnost, a sada kada ju je uvažio postavio je gotovo nemoguće uslove za pristalice nezavisnosti. Stoga je uputno i pitanje – da li je šat diplomatija na relaciji Brisel-Podgorica urodila plodom i je li Miroslav Lajčak, specijalni Solanin izaslanik za crnogorski referendum proteklih dana pružio uistinu dobre usluge i independistima i unionistima?

Suverenistički blok, ne samo da nije zadovoljan briselskim "darovima", već upozorava da su mu ukoliko ih prihvati i u slučaju pobeđe za proglašenje nezavisnosti ruke vezane. To pokazuje računica koja se lako može izvesti iz ključnog zahteva Brisela da je za referendumsku odluku potrebna većina od 55 odsto izašlih. Drugim rečima, za suverenu Crnu Goru neće biti dovoljna čak ni većina od 54 procenta izašlih birača ili čak 42 odsto upisanih. Unionisti, po tom scenariju, mogu biti spokojni – za održavanje zajedničke države biće dovoljna i manjina od 46 odsto, ili samo trećina ukupnog biračkog tela.

Dobro obavešteni diplomatski izvori ukazuju na Solaninu nameru da obesmisli ideju o referendumu što je lako prozreti: briselska zamka je upravo u tome da većina glasača prema zadatom procentu može biti gubitnik, a manjina slaviti pobeđu. Rizično je da se nespornoj većini, koja makar za jedan promil ne dostigne zahtevani procenat za nezavisnost, pokuša da nametne realizacija politike unitarizacije postojeće državne zajednice. Upravo stoga, na ovakvu opasnost su i upozorili crnogorski zvaničnici obraćajući se državama članicama Evropske unije od kojih mnoge ne samo da blagonaklono prate predreferendumske procese u Crnoj Gori, već iskazuju i spremnost za priznavanje njene nezavisnosti.

Solanin model je suprotan principu jedan čovek - jedan glas, principu na kome počiva moderna, demokratska Evropa, to je predsednik koji ne bi prihvatio nijedna ozbiljna država. U većini evropskih zemalja pojam kvalifikovane većine se ne predviđa, a tamo gde je određena, ne prelazi 40 odsto upisanih. Kontradiktornost ove nefer ponude, odnosno zahteva ispostavljenog u stilu "uzmi ili ostavi" je i u tome što se kosi sa preporukama Venecijanske komisije, stručnog tela Saveta Evrope, donetih prošlog decembra. Iako su i zvanični Beograd i njegovi puleni, prosrpska opozicija u Crnoj Gori, igrali na kartu negativne ocene Komisije, ona je zaključila da je republički Zakon o referendumu u skladu sa evropskim standardima. Predlog briselske administracije nije u duhu izveštaja Venecijanske komisije koja preporučuje kvalifikovanu većinu na osnovu procenta upisanih, a ne izašlih birača.

Upravo koristeći Venecijansku komisiju, EU se opredelila za to da se na crnogorskom referendumu osiguraju, takozvani evropski standardi i praksa. I to je na neki način predsednik u odnosu na devedesete godine kada je korišćen instrument Badenterove komisije koja je verifikovala da li su referendumski u skladu sa ustavima republika i da li na bazi toga Evropska unija može da prizna te novostvorene države. Očigledno, ni izveštaj Venecijanske komisije nije dovoljan za briselske činovnike, te uvode za Crnu Goru posebna, nepostojeća pravila u međunarodnoj legislativi. Ovakav stav ohrabruje restauratore Miloševićeve politike u Beogradu.

Srbijanske vlasti kao i kleronacionalistički korpus konstantno vrše pritisak na Crnu Goru, pothranjujući čak i takve planove koji podsećaju na saoziciju delova Hrvatske i Bosne uoči ratova na prostoru bivše SFRJ. Poput najave čelnika Pokreta za zajedničku državu Zorana Žižića da bi se severne oblasti Crne Gore na posebnom referendumu mogle priključiti Srbiji.

Računajući s tim da će briselska administracija "doskočiti" suverenistima, zvanični Beograd nije prihvatio raniju ponudu Podgorice o savezu

suverenih država niti nešto kasniji poziv na dijalog o postreferendumskim odnosima dve države. Čak je i Lajčakov poziv upućen Beogradu, početkom februara, da počne dijalog sa Podgoricom, odbijen uz veliku dozu oporosti i stari, dobro znan vokabular iz vremena referenduma republika bivše Jugoslavije, kojima je prišivana secesionistička etiketa. Tako je premijerov savetnik Aleksandar Simić ocenio da ovaj poziv nije fer, jer su "sve institucije Srbije jasno saopštile da žele očuvanje državne zajednice", pridikujući Solaninom izaslaniku kako mu je misija da objasni vlastima Crne Gore kolika im je većina potrebna za secesiju, a ne da poziva na dijalog.

Sam Koštunica je, ne libeći se da se otvoreno meša u pitanje crnogorskog referenduma, više nego jasno pokazao da SCG doživljava kao državnu celinu, a ne labavi savez Srbije i Crne Gore. U izjavi za medije on je ocenio da je za referendum neophodna apsolutna većina: kada se na referendumu odlučuje o sudbini jedne državne celine, neophodno je i logično da za takvu odluku glasa bar većina od ukupnog broja birača u delu državne teritorije čije vlasti nameravaju da raspišu referendum o nezavisnosti. Član njegovog kabineta, ministar pravde Zoran Stojković je u više navrata zapretio da će crnogorski državljani u Srbiji izgubiti građanska prava koja su imali, ako Crna Gora bude nezavisna, dok je Slobodan Samardžić, Koštuničin savetnik, javno upozorio Podgoricu da Srbija neće biti neutralna u predreferendumskom procesu, već "aktivan činilac u odbrani zajedničke države".

Briselska administracija je bila "navijačka" u očuvanju, po svaku cenu ranije SRJ, a sada SCG, kao posledice jedne propale i pogubne politike koja je vođena u poslednjih 15 godina, čija je personifikacija Milošević. SCG je u osnovi nasleđe te politike, a za izgradnju stabilnijih odnosa na ovom prostoru potrebno je u potpunosti dekomponovati državnu arhitekturu koju je stvorila politika iz devedesetih godina. Nezavisna Crne Gora označiće okončanje procesa disolucije bivše Jugoslavije i stoga Evropa mora pravilno da razume izazov istorijskog trenutka u kojem će se održati referendum. A, proces emancipacije crnogorskog društva čiji je rezultat opredeljenje za samostalnost što će, kako pokazuju brojna domaća i strana istraživanja javnog mnjenja izglasati većina građana na referendumu, ne mogu zaustaviti nikakve zamke. Briselske, beogradske, ili neke treće, svejedno.

PIŠE: TEOFIL PANČIĆ

Organizovano gubljenje vremena

Ante Pavelić se odavno kiseli u paklu, ali broj pripadnika njegove zlikovačke soldateske i dalje raste neviđenom brzinom. Ovo je samo po sebi već dovoljno čudna, zapravo sablasna i demonska stvar, ali još neverovatnije od toga da jedna genocidna falanga koja odavno ne postoji dobija posthumni "podmladak", jeste podatak da se ove nove "ustaše" uglavnom regrutuju – u Srbiji. Od svih mesta na svetu! Mora da unepokojeni Pavelić ovu činjenicu doživljava kao deo kazne, kao ciničan začim njegovih *paklenih muka*...

Ukoliko vam uvodni pasus ovog teksta izgleda kao morbidni vic misterioznog povoda i smisla, biće da niste baš u toku sa aktuelnim zbivanjima. Ako je, naime, suditi po statistici koju uredno vodi Srpska radikalna stranka, na čelu sa prosvetanim, blagorodnim, milolikim i zlatoustim Nikolić Tomislavom, biće da je u Srbiji danas znatno više "ustaša" nego u Hrvatskoj, izvornom centru tog ljudožderskog pokreta. Dokle je taj uznapredovali srpski ustašluk dospelo vidi se po tome da je čak i predsednik Srbije glavom i bradom – ustaša. Jakako, opet po karakteristično pronicljivom zapažanju Nikolić Tomislava, ljubi ga majka u pamet – ako je negde slučajno pronađe.

Svi su sad, naravski, skočili kao opareni na "skandaloznu" izjavu glavnog radikalnog harambaše u Otadžbini, ali ta izjava nije tek nekakav spontani Mentalni Incident - kakvima su nervozni radikali

srpski inače skloni - nego je zapravo deo jedne šire "ofanzive" koju treba posmatrati i odgovorno i ozbiljno, dakle radikalno drugačije od toga kako to rade vodeći klanovi ovdašnjih "politanalitičara", čuvenih sa svoje bolećivosti (što je lepše ime za blagonaklonost) prema svemu što je desno od zdravog razuma i elementarne ljudskosti. Prostije kazano, ono što radikali poslednjih nedelja govore i čine ubedljiv je i dosledan demanti neodgovornog i površnog trućanja svih onih "objektivnih posmatrača" kojima je naspelo da dokazuju kako su radikali, odlaskom Šešelja u Hag, postali "normalna demokratska stranka", na ranu da je priviješ. Pa da, čim pogledaš, a kamoli oslušneš, dražesne likove narečenog Nikolića, prisebnog Aleksandra Vučića, umnog Milorada Mirčića i sofisticirane Gordane Pop-Lazić, odmah ti bude jasno da se radi o ljudima koji su prošli kroz katarzu (uz *banzai* poklič: "ja Katarzan - a ti Džejn"!), i sada, onako *katarzirani*, s pravom čekaju da im vlast padne u šake, na polzu vaskolikog srpskog naroda i okolnog sveta. Sve to, doduše, samo kada bismo se malko zezali. U trivijalnoj stvarnosti, radi se o organizaciji ljudi krajnje opasnih namera i pogubnih ideja, ljudi voljnih da herostratski zapale sve što im se nađe pod rukom ako to posluži njihovom povratku na mesto zločina, tj. na vlast.

Izjave poput one o Tadiću "ustaši", ili Mirčićeve o Đinđiću "mafijašu" samo su simptom nečega mnogo ozbiljnijeg. Pogledajmo, recimo, kako se radikalni vrh odnosi prema od aktuelnih vlasti i dalje prolongiranom "haškom problemu". Nikolić već više puta direktno poručuje Rasku Mladiću – posredno i ostalim optuženicima u bekstvu – da se ubije ako "dođu po njega". Koliko se razumem u pravo i zakone, ovakva izjava predstavlja krivično delo. No, pošto je ovo *Srbija, zemlja da prevrne*, onda – nikom ništa, taljigaj dalje. O "hrišćanskom" aspektu ovog poziva ne bih ni da započinem... Potom radikali prave veliko pseudohajdučko poselo na beogradskom Trgu Republike, poručujući odande da se nikako ne sme dozvoliti Mladićevo hapšenje i transfer u Hag, i da svi imaju "patriotsku dužnost" da to spreče kako god znaju. Okreni-obrni, i ovo je ne baš bezazleno kršenje zakona, odnosno poziv na namerno i sistematsko opstruiranje sprovođenja istog. Da rezimiramo: radikali se ponašaju kao bahate, raspištoljene kabadahije u onoj poslovičnoj "balkanskoj krčmi" u kojoj se svetlo gasi pucnjem u sijalicu (nakon čega nastaje specifična forma Narodnog Veselja), a vlast stoji pred tim divljanjem nemo i nepomično kao žaba "fascinirana" zmijom. Otuda će tako – to jest, kao žaba – verovatno i završiti, ako se ne pokrene. Uostalom, u toj je vlasti bar pola onih koji bi ionako rado s radikalima politički ljubavicali, ali (još) ne smeju

jerbo strepe "šta će reći svet" (onaj koji ih uglavnom izdržava, a ne bratska Libija, Kuba, Severna Koreja, Belorusija, plus zatočeni brat Sadam H.). No, ako se prilike u miloj Otadžbini još malo *radikalizuju*, ko zna, steći će se uslovi da se ovo dugogodišnje flertovanje ovaploti, da nastane jedna politička idila koja bi – po alanfordovski živopisnom Obrenu Joximoviću, na primer – mogla potrajati i celih dvadeset godina, u slozi i berićetu.

I eto nam glavnog problema današnje Srbije: radikali su ovako jaki samo zato što su (manje-više) svi ostali ovako slabi, to jest anemični, tunjavi, kukavički i nikakvi, bez ideje, bez vizije, bez uverenja, bez nezamuckujuće artikulacije "nezgodnih pitanja", bez snage i dosledne, odgovorne i nonkonformističke pameti koja bi pokrenula stvari iz limba, sa mrtve tačke na kojoj "postđinđićevska" Srbija već predugo tavori. Ono što radikali pričaju je bezvredna Gomila Ničega, ali to *nema veze*, jer oni svojoj polupismenoj "ciljnoj grupi" odašilju nedvosmislenu poruku da znaju-šta-govore; na drugoj strani, "demokratska Srbija" uglavnom se boji i vlastite senke, a još više se plaši *slobodne upotrebe mozga*, pošto bi je ova mogla dovesti do nezgodnih zaključaka, i pošto bi tako mogli biti ugroženi kojekakvi nadripatriotski tabui, kojih mejnstrim te kilave "demokratske Srbije" ama baš nikako ne ume, ne može i(li) neće da se oslobodi. Tako se radikalima permanentno serviraju meč-poeni, jer se igra na njihovom terenu i po njihovim pravilima. Dugogodišnje jalovo natezanje sa Mladićem & co. i bezveznjačko, isprazno "rodoljubno" trućanje oko Kosova i Crne Gore nisu nikakva politika, najmanje demokratska – naprotiv, to je trivijalno, kukavičko bekstvo od vođenja politike, od preuzimanja odgovornosti, od svake državničke strategije, da prostite.

Zato su radikali tako opasni: oni ležerno eksploatišu sve ono što im je razbličkana "demokratska elita" poklonila na tacni. I zato je jedini "lek" protiv njih u jačanju imuniteta srpskog društva; na tom ispitu će aktuelne "demokratske elite" ili porasti, sazreti i dokazati se, ili definitivno pasti, možda sa sobom povukavši i srpsko društvo, strovalivši ga u novi koloplet nasilja, mržnje, setve i žetve opasnih iluzija i drugih formi *organizovanog gubljenja vremena*.

Priče iz podzemlja

PIŠE: SLOBODANKA AST

Prema zvaničnim statistikama danas u našoj zemlji više od 200.000 dece živi u velikom siromaštvu

Po strašnoj zimi dežurna policijska patrola otkrila je da neke sirote devojčice žive u šahtu, tu odmah pored nas, u centru Beograda: mediji su bili "iznenađeni i šokirani", stigle su kamere, deci je pružena pomoć i kako to već biva kod nas, posle tri dana strašna priča iz podzemlja je zaboravljena.

U ovom gradu, u ovoj zemlji, dečja sirotinja je vidljiva na svakom koraku, pa su potresne medijske priče svojevrsna ilustracija i naše opšte hipokrizije. Gomile malih prosjaka-nasrtljivaca muvala su se mesecima oko podzemnih prolaza između Terazija i Balkanske da bi opet neko "otkrio" da oni tu, na pločniku, zapravo žive i "duvaju" lepak. Ali, za naše sugrađane, ali i dežurne vlasti, kao da je najnormalnije da mališani od sedam-osam godina puše i prose, spavaju na betonu, u centru glavnog grada, pored staklenih vedrih izloga "Benetona" i šljokica neuništive "Verice Rakočević". I tu, u izlogu pored, bio je čilim iz neke daleke, egzotične zemlje na kome je pored astronomske cene i broja čvorova pisalo "dečji ručni rad"! Ono što je u celom svetu neprihvatljivo - trgovina, robna kuća, dizajner - koji bi priznao da koristi "dečji ručni rad" bio bi ekskomuniciran iz poslovnog, ali i potrošačkog sveta - ovde se ističe valjda kao *differentia specifica*, posebna vrednost.

Mi često potvrđujemo, ali kao i da se ponosimo time, da smo "mimo sveta". Pa, zar mi nismo bili jedna od retkih zemalja koja nije uopšte reagovala kad je cunami usmrtio stotine hiljada ljudi, među njima i najmanje 50.000 dece? Doista, kakvi smo to ljudi, u kakvoj zemlji živimo? Izgleda da smo izgubili svaki osećaj za empatiju, svaki osećaj za stradanje i nevolju drugih.

Koliko brinemo o najmlađima, pogotovo o onima sa geografske i socijalne margine?

Prema zvaničnim statistikama više od 200.000 dece živi u velikom siromaštvu, a još oko 400.000 živi u porodicama koje nemaju dovoljno sredstava za njihov normalan razvoj. Ako se ima u vidu da danas u Srbiji i Crnoj Gori ima oko dva miliona dece, dolazi se do sumornog zaključka da gotovo trećina dece nema uslova za normalan razvoj i srećno detinjstvo. Dve trećine dečje populacije ne ide u predškolske ustanove ili zabavišta, a čak 95 odsto dece mladih od sedam godina je isključeno iz bilo kakvih obrazovnih aktivnosti. Veliki procenat dece, gotovo 12 odsto, uopšte ne ide u školu. Većina tvrdi da ne ide u školu zbog finansijskih problema.

Zahvaljujući UNICEF sačinjena je obimna studija, "herbarijum dečje bede" u našoj zemlji. Stručnjaci UNICEF razgovarali su o siromaštvu dece i sa decom. Njihove ispovedi su potresne:

"Mi jedemo meso samo za slavu", kaže devojčica iz Kragujevca.

"Mene čak i učiteljica zove 'Ti mala izbeglice'...", gorko primećuje devojčica iz Bosne.

"Kad idemo kod lekara onda mi Romi moramo da čekajmo da svi produ...Nas lekar pregleda na kraju. Doktori i sestre često viču na nas... ponašavaju nas... Nek mi svi zubi ispadnu kod lekara više ne idem!", poručuje stariji dečak, Rom

Siromaštvo ima mnogo lica. Deca i njihovi roditelji - anketirano je nekoliko stotina domaćinstava - svoje siromaštvo ne opisuju samo kao nedostatak para - oni govore i o obrazovnoj, socijalnoj, zdravstvenoj, geografskoj i kulturnoj oskudici.

Siromaštvo u ekstremnim oblicima nije bilo tako rasprostranjeno i tako očigledno do "godina rasplesa". Dramatični događaji koji su sledili, raspad SFRJ, ratovi, izolacija zemlje, ekonomske sankcije, dolazak stotina hiljada izbeglica i raseljenih lica i konačno, bombardovanje 1999, doveli su do plime siromaštva, do dramatičnog pada bruto nacionalnog proizvoda, životnog standarda i masovne nezaposlenosti.

Na ovaj stari sloj siromaštva došlo je "novo siromaštvo" kao posledica tranzicije i nezaposlenosti.

Među siromašnom decom najsiromašnija su deca izbeglica, romska deca i hendikepirani mališani. A baš za ove grupe društvo kao da ima najmanje sluha: zatvaraju se obdaništa za romsku decu, tu su i brojni strani donatori pokazali nedostatak sluha, pa i ona retka za decu sa posebnim potrebama.

STRATEGIJA I ZABORAV: U jesen 2002, vlada dr Zorana Djindića pokrenula je jedinstveni projekat - Strategiju za smanjenje siromaštva u Srbiji. Podsetimo da je dr Gordana Matković, tadašnji resorni ministar za socijalna pitanja, veoma uspešno obavila ovaj deo posla. Zahvaljujući ovom projektu došlo se ne samo do važnih ekonomskih pokazatelja, već i do multidimenzionalne slike. U jesen 2003, Vlada je usvojila ovaj projekat koji postaje deo šire razvojne strategije koja je trebalo da bude deo evropskih integracija i globalnih razvojnih trendova.

U međuvremenu, došlo je do promene političkih strujanja u Srbiji i ovaj problem više nije bio u fokusu nove vlasti, koalicije nekadašnje opozicije i nekadašnje Miloševićeve vlasti. Jaz između onih koji imaju i onih koji nemaju nastavio je da se produbljuje. Društvenu elitu u Srbiji i sada čini onih 300 najbogatijih građana koji su ogromno bogatstvo stekli za vreme "deset krvavih godina". Članovi nekadašnje nomenklature i pripadnici njenih mreža (poslovnih, partijskih, porodičnih, prijateljskih) tokom prve polovine devedesetih uspeli su da se domognu dve trećine elitnih preduzetničkih položaja, što je znatno više nego u bilo kojoj drugoj postsocijalističkoj zemlji. Ovaj vrh društvene lestvice zadržao je enormno bogatstvo koje je stekao u vremenu ratova, sankcija i međunarodne izolacije, a posle rušenja Miloševićevog režima nastavio je čak i da uvećava svoj kapital. Vlast je mirno pratila aroganciju novih ekonomskih moćnika, nezasićenost i očigledno kršenje svih

moralnih, ali i pravnih normi. Tek kada se Karić umešao u politiku i uzdrmao Koštunicinu vladu, vlast je krenula da se sa njim "legalistički" obračunava.

Neposredna posledica "razaranja društva" u Srbiji tokom devedesetih je da je na drugom kraju pola ogromna većina stanovništva nastavila da ubrzano osiromašuje.

NAJVEĆI GUBITNICI: Priču o osiromašenoj deci treba dopuniti pričom o omladini koja je platila najveću cenu u vremenu katastrofalne društvene krize, ratova i neizvesne budućnosti.

Mladi su najveći gubitnici katastrofalnih društvenih događanja u poslednjih deceniju i po. Danas se poglavlje o mladima suštinski se svodi na jasnu strategiju - emigracija. I dugoročne radne i životne ambicije mladih i iz grada, i sa sela, vezane su za odlazak u inostranstvo. Da li je čudno što više od polovine mladih, a to znači i gradske i seoske omladine, obuhvaćenih istraživanjem Instituta za sociologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu razmišlja o odlasku u inostranstvo na duže vreme (u praksi to najčešće znači zauvek)? Njihove životne i radne aspiracije su da odu iz Srbije i pobegnu od njene sumorne stvarnosti. Ovaj podatak više nego bilo koji drugi pokazuje da srpsko društvo ne izlazi iz faze stagnacije, da se ne naziru promene koje bi mladima pružile nadu da će ovde uskoro moći da od svog rada žive "kao sav normalan svet", već da se nastavlja loša beskonačnost.

Srbija drži i neslavan evropski rekord: ima najveću stopu nezaposlenosti među mladima ispod 30 godina. Ovaj podatak treba staviti u širi društveni kontekst: dva miliona nezaposlenih, milion ljudi koji traže posao. Prema zvaničnim podacima čak 200.000 radnika je radilo bez ikakve plate, a 40.000 zaposlenih je tehnološki višak. U tekstilnoj industriji je oko 140.000 radnika primalo prošle godine mesečno manje od 50 evra. Celokupni društveni proizvod u 2003. godini iznosio je samo 52 odsto od onog koji je Srbija imala 1990. godine. U međuvremenu dolazi i do pada proizvodnje od 3 odsto.

Imajući u vidu da najnoviji talas emigracije predstavljala najvitalniji i najobrazovaniji deo naše celokupne populacije, krajnje je vreme da se formulišu strategije za poboljšavanje položaja mladih, njihovih budućih radnih i, uopšte, životnih šansi.

Svaka normalna vlada i normalna skupština bi pitanje mladih - od siromaštva dece, do dramatičnog egzodusa mladih - stavila na dnevni red kao prioritetan problem. Ali, ne i ovaj naš politički establišment. Ne, oni su više i duže raspravljali o pravima šaćice haških optuženika i njihovih porodica, nego o pravima stotina hiljada siromašne dece, više o svojim privilegijama nego o reformi obrazovanja i hiljadama mladih sa diplomom koji napuštaju zemlju.

Mi ostajemo da živimo u sumornom pejzažu posle bitke. Kada na vlast dođu normalni ljudi, koji žele da njihova zemlja bude pristojna, evropska zemlja, a ne da samo nešto otmu za sebe, ili svoju partiju, da se svete političkim protivnicima, onda će i ti mladi ljudi moći da se nadaju da i u ovoj zemlji mogu da rade i žive kao sav normalan svet.

Problemi jedne nove srpske dinastije

PIŠE: NASTASJA RADOVIĆ

Bogoljub Karić nije pre dve godine prvi put pomislio da se bavi politikom. Politički obavešteniji građani Srbije sigurno se dobro sećaju Karićeve ambicije da postane predsednik Srbije, u vreme predsedničke kampanje u leto i jesen 1997. godine. Nakon intervjua objavljenog u nedeljniku "NIN", u kome je otvorio svoju dušu punu fantazmagorične budućnosti, režim mu je pokazao mesto u čošku, na koje je trebalo da se vrati. To je, valjda, bio onaj salon predsednice JUL, gde se, s nogu ispijajući šoljicu kafe, sa gospođom Marković dogovarao oko srpske privatizacije i ekonomskog razvoja. Ona je u njemu jasno videla čoveka kome je državni marketing ekonomske i političke obnove Kosova, trebalo da poveri važnu ulogu. Za početak...

Kada je sa marketigom završeno, a brojna familija Karić dospela na beogradska brda, par na vlasti je razmišljao krajnje vizionarski: evo, ljudi koji znaju da uzvrate za ono što dobiju. Tako su Karići, sve na brzinu ispijajući vruću kafu kod drugarice Mirjane, postali ljudi od najvećeg poverenja *Familije*. Neke od istraga vođenih posle pada Miloševića, pokazale su da se tragovi Karićevih usluga režimu šire na sve strane. Zaključeno je da su upravo Karići, a ne Beogradska i druge državne banke, bili lični bankari *Familije*. Jedan od njih, Bogoljubov brat Dragomir Karić, dan-dva nakon odustajanja Slobodana Miloševića od namere da se prikaže pobednikom na izborima, doneo je na aerodrom, njegovom sinu, Marku Miloševiću, prtljag od dva miliona maraka... Zato su, nameru Karića da se bez onog dogovora u najbližem dedinjskom komšiluku, kandiduje za predsednika, doživeli kao uvredu. Pre svega drugog. I gađali su Kariće tamo gde su najosetljiviji: u njihove ničim omeđene "preduzetničke" ambicije. Odjednom je, čak i u

javnosti, počelo da se postavlja pitanje suvlasništva nad Mobtelom, koje mu je tri godine ranije, poklonjeno na onoj istoj sikter kafici...

Pokazalo se da je sticanje važnije od političkih ambicija za koje, ispalo je tada tako, još nije došlo pravo vreme... Nastavilo se sa "stavljanjem cigle na ciglu", jer bez velikog novca, na Balkanu nema ni "velike politike", bili su uvereni Karići. U tom uverenju, na Dedinju i sličnim prestižnim beogradskim lokacijama, podigli su svoje "legate" široke i dugačke oko 12.000 kvm, ne računajući placeve od dedinjskih šumaraka i njiva. O imovini širom vaseljene kojom su se, neskriveno hvalili, pominjali su se Kanada, Florida, Velika Britanija, Irska, Rusija i poneke bivše republike SSSR. Ali, prema izveštaju Stejt departmenta iz 1995, Karići imaju adrese, sem na ovim mestima, i u Kini, na Malti i što je najvažnije, na Kipru, najbratskijoj zemlji Miloševićeve Srbije.

Nakon oktobra 2000, oni su bili najčuveniji dužnici državi po novoustanovljenom zakonu o plaćanju ekstra profita. Tada je zatvorena njihova "Astra banka", jedna iz lanca za pranje novca, preko koje je iznošen i novac od dividendi Mobtela, a koji je preko *of šor* kompanija na Kipru, završavao u "Aka banci", da bi se, po potrebi, vraćao, kao investicija, u Srbiju. Karići su se tada prvi put požalili da nisu najbogatiji Srbi koji su se okoristili pogodnostima istorijskih prilika i ličnih simpatija. Iz afere oko povraćaja čitavog iznosa plaćenog na ime ekstra profita, uoči vanrednih parlamentarnih izbora 2003, videlo se da neko misli na Karićevu političku budućnost. Odluka Vrhovnog suda Srbije da se sve ponovo razmotri zbog proceduralnih grešaka, nije automatski povlačila povraćaj svog novca Bogoljubu Kariću. Ali, bar je postalo jasno da Bogoljub Karić, od poverenika Familije, postaje politički važan faktor novih vremena. Tako je on osnovao partiju kojoj je dao naziv "pokret", računajući na nezadovoljstvo miliona gubitnika, ali i desetine dobitnika tranzicije, razočaranih fanova DOS i onih "spavača" čiji je politički aktivizam nameravao netom da probudi. Uspeh koji je na brzinu postigao, mora da je iznenadio, osim predvidljivih analitičara, i njega samog. Kada je video da srpski birači jako vole njegovu varijantu "privrednog patriotizma", sa stalnim prikazivanjem zelene salate (koju je stalno vadio iz korpice domaćih poljoprivrednih brendova gde mu je jednom, neko ko nije razumeo šta Bogoljub hoće da kaže, podmetnuo i banane), prestao je da priča da u politiku ulazi da bi imao izgovor da političarima stalno ne daje pare. U normalnim zemljama je to nešto što više liči na reket, ali je kod Bogoljuba sigurno bilo i dovoljno dobre volje.

Karićev politički bum, vlast i opozicija su dosta dugo mirno posmatrali, zatečeni, dugo su sumnjali u Bogijevu političku platežnost. Njegov uspeh na predsedničkim i lokalnim izborima, naterao ih je

da razmišljaju o "kombinacijama". Ni nova vlast ga nije dirala, nije bilo ozbiljnije kritike ni na njegov "politički program", a kamoli nekakvih istraga koje bi, po službenoj dužnosti pokrenulo tužilaštvo, na osnovu brojnih izveštaja o poslovanju prvog srpskog mobilnog operatera. Danas se tvrdi da je takvih izveštaja, samo o Mobtelu, bilo čak 14, uz dva poslednja koja su napravili vladina međuresorna grupa i vladin Savet za borbu protiv korupcije. Oba ova poslednja izveštaja nesumnjivo pokazuju istinu koju znaju svi u vrhu vlasti, pre i nakon 5. oktobra: država preko JP PTT, kao formalno manjinskog suvlasnika u Mobtelu, ne dobija ali i ne traži svoj deo profita. I to je tako sve od osnivanja kompanije 1994. Udar države na Karića, nastupa uoči nove 2006. godine. Kao da je neko želeo da "najuspešnijem" Srbinu, čije su političke fraze pune pozivanja na porodicu i porodičnu tradiciju, presedne ovaj porodični praznik. Prvi put se država, i to sa samog vrha, obratila građanima u vezi sa Mobtelom i pljačkom državnih para. I to u liku tri ministra, od kojih se za jednog, Velimira Ilića, javno zna da je Karićev ne samo politički kompanjon, već i "lični simpatizer". "Bio mi je veoma drag čovek", priznao je nedavno, Ilić. Tu je bio i Mlađan Dinkić, stari istražitelj Karićevih nedela, u čiju pravovernost, nakon perioda odustajanja države da se bavi Karićem, sada mnogi sumnjaju. Dinkić je slučaj Mobtel nazvao "pljačkom veka", ali se srpski premijer, u vezi sa tim, nije oglašavao...

Samo osnivanje Mobtela bilo je protivzakonito. Prema tadašnjim propisima, jedno strano preduzeće (u ovom slučaju jedno od tri različitog a sličnog imena koja se pojavljuju u tekstu istog osnivačkog akta), nije moglo da ima većinski udeo u mešovitoj firmi u kojoj je drugi partner država. Ali, takva su bila vremena, zakoni tada nisu pisani za Bogoljuba Karića, sve se obavljalo salonski, usmeno... Kad je salon zatvoren, lako je bilo ustanoviti nepravilnosti. A i na njihov spomen čekalo se nenormalno dugo, tražen je, očigledno, politički motiv. To znači da je "salon", na neki način, ponovo otvoren. Ne više onako udoban i sa komšijskom kaficom, ali je jasno da posla ni ovog puta nisu bila čista. Aktuelna Vlada, naime, i sama krši zakone. Ona se pojavljuje kao ona instanca koja oduzima licencu Mobtelu, iako je za to ovlašćena jedino Agencija za telekomunikacije. Sem toga, očigledno da je pravosuđe na ovom slučaju "proradilo", tek kada je dobilo naredbu sa strane. Do tada ih ništa nije moglo pokrenuti. Pa ni izveštaj koji je republički javni tužilac dobio još u aprilu 2005, od vladinog Saveta za borbu protiv korupcije. Zašto? Jer u Srbiji pravdu i dalje deli jedino "politički trenutak". Bogoljub Karić se preračunao: počeo je, u svom epikurejskom stilu, da ruši jedva održavanu parlamentarnu većinu. Prvi takav slučaj, onaj sa radikalskim poslanikom Živadinom Lekićem, ostao je na nivou tekstova u bulevarskoj štampi i

pokušaja nekih drugih medija, da nekako dokažu da je Lekić za napuštanje poslaničkog kluba dobio novac. Ovaj se, u duši radikal, vadio na svoje nezadovoljstvo jer SRS nedovoljno brani interese Vojislava Šešelja. Nadležni su, međutim, objašnjavali da po zakonu to nije krivično delo, a da je podmićivanje teško dokazati. Ali, kada je nekoliko meseci kasnije formirana nova poslanička grupa *Za evropsku Srbiju*, od ljudi koji su na razne načine i ranije bili bliski Kariću, nametnule su se druge "mogućnosti". Na napade režima, Karići su odgovorili kontranapadima, pa je Vojislav Koštunica od neke vrste srpskog sveca postao "šef mafije" i jedan od onih koji su bili deo zločinačkog udruženja koje je ubilo Zorana Đinđića. No, Bogoljub Karić, koji se javnosti preporučivao kao krunski svedok raznih političkih zavera koje je, valjda, morao da podmazuje, zadržao se samo na "naznakama". Tako nismo saznali ne samo o kom stepenu zavereništva je reč niti smo videli spisak onih kojima je Karić, kao političku potporu ili političku iznudu, davao novac. No, to ne znači da on nije moguć "insajder" duge i tužne priče o svim srpskim zaverama u proteklih dvadesetak godina.

Aktuelna vlast sastavljena od više stranaka, ali i zavisna od potpore SPS, uradila je šta je mogla da spreči, istinito ili poluistinito, Karićevo ispovedanje. U vazduhu je ostala da visi smešno-tužna priča o pokušaju naručivanja Bogoljubovog ubistva koja se završila, kako je policija saopštila, priznanjem jednog sitnog kriminalca da je tako hteo da lako dođe do pozamašnog novca. Svejedno, čak bi i laž iz Karićevih usta u ovom trenutku bila nezgodna. Nakon serije privođenja Karićevih i državnih zastupnika u Mobtelu, Bogoljub se sa svetske turneje, preko Abu Dabija, Crne Gore i Kosova, obreo na Trgu Republike. Nastavio je da napada Koštunicu. Konačno se pojavio da, u Poreskoj službi, da izjavu u vezi sa svojim poslovanjem. Verovatno iznenađeni ovom spremnošću Karića da, uz mitingašku podršku svojih političkih pristalica, umesto u defanzivi bude u napadu, režim je smislio staro-novu kombinaciju, sa kojom su i raniji režimi, pa i onaj Titov, rešavali ovakve slučajeve. Karić je otišao da sakuplja navodne dokaze u svoju korist, oko naokolo po svetu gde ima svoje firme i rezidencije, a vlast mu je postavila zamku podizanjem krivične prijave i nalogom za privođenje. Tako je Bogoljub Karić "na finjaka" isteran iz zemlje. U slučaju da se pojavi, dokaze će dostavljati iz pritvora, a kako u spomenutoj stvari nije nimalo nevin i pitanje je kakve bi dokaze u prilog sebi uopšte mogao da ponudi. Nekako je ispalo dobro za obe strane. Ostala je i pretpostavka o manje-više prećutnom dogovoru zainteresovanih strana. Karićev advokatski tim sastavljen od ljudi od kojih neki, verovatno, poznaju Miloševićeve, a drugi tajne njegovih protivnika, bio je izuzetno aktivan...

Sada već na poternici Interpola, Karić će morati

da smišlja razne taktike, a najbolja bi bila da se privremeno skrasi u Rusiji, gde mu je, koliko udobno, toliko i bezbeno. A, naši policija i tužilaštva su takvi da, ukoliko uskoro padne ova nesigurna Vlada, zahvaljujući i Karićevom aktivizmu, evo, njega natrag... Ako se zaustavi sadašnji trend opadanja broja pristalica PSS, što bi pre moglo da se desi nego da se obave valjane istrage i započnu utemeljeni sudski procesi u slučaju Mobtel i u slučaju neplaćanja poreza od strane braće Karić, PSS sa njim u zemlji, ili sa njim u Moskvi, i opet na kafici sa svojom glavnom autorkom, mogao bi da sa radikalima formira novu vlast u Srbiji. Karić, kao osvedočeni populist bez ikakvog ozbiljnog i uverljivog političkog programa, bio bi, bar u početku, za SRS veoma poželjan partner. Uostalom, zar nisu i ranije dobro saradivali. Setimo se, da je 1998, kada su napravljeni aneksi na inače pravno ništavan ugovor između Karića i države, potpisnik besplatnog ustupanja licence za mobilnu telefoniju, bio visoki funkcioner SRS i tadašnji ministar za telekomunikacije, Dragan Todorović. Slučaj prvobitnog Karićevog greha po mišljenju sadašnje Vlade koji je počinio saradujući, u poslu mobilnog telefoniranja, sa Ekremom Lukom, stigmatizovanim kao finansijerom OVK, brzo bi, po nalogu sa vrha, otišao u prašnjave sudske arhive u kojima i dalje tavore na desetine hiljada decenijama nerešavanih slučajeva. Tako bi se i Bogoljubov slučaj pridružio mnogima koji su tuženi zbog sumnje da su ukrali nečiju gusku, ili brali šljive sa grana koje pripadaju susednom dvorištu. "Srbijo, najlepša bajko, Srbijo, oče i majko...", čuveni hit glavnih "sponzorua" Mobtela, grupe "D and D", Danijeje i Danice Karić, prodavaće se preko SRS, u zamenu za zatvorske memoare Vojislava Šešelja.

Abolicija za komandante

PIŠE: DRAGOLJUB TODORVIĆ

Od 1. januara 2006. godine počeo je da se primenjuje novi kodifikovani Krivični zakonik Republike Srbije (KZ RS). Ovim zakonikom obuhvaćene su i norme opšteg dela dosadašnjeg krivičnog zakona koje su bile predviđene u krivičnom zakonu SRJ. Takođe, u ovaj kodifikovani zakonik uneta su sva krivična dela koja su ranije kao blanketna bila predviđena u drugim zakonima. (na primer, Zakon o oružju i municiji, Zakon o javnom redu i miru, Zakon o autorskim pravima, Zakon o porezima i slično) Vrlo značajne izmene u novom zakoniku tiču se krivične odgovornosti nadređenih za dela potčinjenih u krivičnim delima ratnih zločina. Ta odgovornost pred Haškim tribunalom predviđena je u članu 7, stav 3, Statuta Haškog tribunala. Autori novog srpskog kodifikovanog Krivičnog zakonika su pod izgovorom implementacije člana 7, stav 3, Statuta Haškog tribunala u domaći zakon, odnosno prilagođavanju domaćeg zakona odredbama Statuta Tribunala potpuno isključili odgovornost nadređenih (komandna odgovornost). Naime, KZ RS, koji je stupio na snagu 1. januara 2006. godine, u potpunosti isključuje komandnu odgovornost. To se vidi iz sledećih zakonskih rešenja u novom zakoniku:

1. U članu 384. novog KZ RS inkriminisano je potpuno novo krivično delo pod nazivom "Nesprečavanje vršenja krivičnih dela protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom". To krivično delo trebalo bi da odgovara članu 7, stav 3, Statuta Haškog tribunala, u kome je predviđena odgovornost nadređenih. Radi još preciznijeg određenja, reč je o uvođenju tzv. komandne odgovornosti u srpski zakon. Komandna

odgovornost u pravnom žargonu (uobičajenom terminu među pravnicima) predstavlja ustvari odgovornost nadređenih, kako je to opisano u članu 7, stav 3, Statuta Tribunala. Međutim, s obzirom na zabranu retroaktivnog važenja krivičnopravnih normi, preciznije, zbog primene jednog od osnovnih načela i principa krivičnog prava – *nullum crimen sine lege* (nema zločina bez zakona), što znači da nema krivičnog dela ako ono u vreme izvršenja nije bilo određeno u krivičnom zakonu kao krivično delo, novouvedeno krivično delo, "nesprečavanje vršenja krivičnih dela protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom" iz člana 384, ne može se primenjivati na zločine izvršene u periodu od 1990, kada su počeli oružani sukobi na teritoriji bivše SFRJ, pa do 1. januara 2006. godine. Dakle, ta odredba se može odnositi samo na dela izvršena posle 1. januara 2006. godine, kada je zakon sa tom novouvedenom odredbom stupio na snagu.

Statut Haškog tribunala ne predviđa odgovornost nadređenog za dela potčinjenog (komandna odgovornost) kao posebno krivično delo, što naš novi Krivični zakonik izričito uvodi članom 384. U članovima 2, 3, 4 i 5, Statuta Tribunala predviđena su sledeća posebna krivična dela: teška kršenja Ženevskih konvencija iz 1949, kršenje zakona i običaja rata, genocid i zločin protiv čovečnosti. Institut komandne odgovornosti pripada opštem delu krivičnog zakona i to pitanju krivice, vinosti, pitanju odgovornosti u grancama svoje vinosti. Kompletna problematika instituta komandne odgovornosti iz člana 7, stav 3, Statuta Haškog tribunala bila je regulisana u odredbama opšteg dela starog krivičnog zakona SR Jugoslavije.

Uvođenje komandne odgovornosti kao posebnog krivičnog dela u novi Krivični zakonik Srbije i to kao član 384, pod nazivom "Nesprečavanje vršenja krivičnih dela protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom", cenimo samo kao perfidno sprečavanje izvođenja na sud najodgovornijih za stravične ratne zločine počinjene na prostoru bivše Jugoslavije u ratovima 1990–1999. Dakle, po postojećim rešenjima iz starih krivičnih zakona Jugoslavije i Srbije mogla se za krivična dela ratnog zločina ustanoviti krivica po osnovu komandne odgovornosti, što uvođenjem člana 384, novog Krivičnog zakonika Srbije, nije moguće za dela počinjena pre 1. januara 2006. godine.

2. U članu 22, KZ SRJ, regulisano je pitanje saizvršilaštva u izvršenju krivičnog dela. Taj član je glasio: "Ako više lica, učestvovanjem u radnji izvršenja ili na drugi način, zajednički učine krivično delo, svako od njih kazniće se kaznom propisanom za to delo."

U novom KZ RS institucija saizvršilaštva je formulisana u članu 33 i glasi: "Ako više lica učestvovanjem u radnji izvršenja zajednički učine ili iz

"komandna odgovornost" u starom i po novom krivičnom zakonu

nehata zajednički izvrše krivično delo, ili ostvarujući zajedničku odluku drugom radnjom sa umišljajem bitno doprinesu izvršenju krivičnog dela, svako od njih kazniće se kaznom propisanom za to delo."

Jednostavnim upoređivanjem zakonskog rešenja iz prethodnog zakona i novog zakonskog teksta jasno je da je krug saizvršilaca znatno i bitno sužen. Izostavljanjem formulacije iz prethodnog zakona: "ili na drugi način", praktično se potpuno isključuje saizvršilaštvo nadređenog za delo koje izvrši potčinjeni. Naime, po starom zakonu, kao saizvršilac mogao je da odgovara i neko ko ne učestvuje direktno u radnji izvršenja, ili ne ostvaruje zajedničku odluku drugom radnjom. Primera radi, za streljanje civila mogao je biti saizvršilac i starešina koji se u vreme streljanja nalazio na sasvim drugom mestu, kilometrima udaljen, pod uslovom da je nadređeni saizvršiocima (onima koji vrše streljanje), i da ništa ne preduzima da to streljanje spreči. Po novom zakonskom rešenju, nadređeni mora aktivno i neposredno učestvovati u radnji izvršenja. Znači, nema saizvršilaštva bez učestvovanja u radnji izvršenja, što je bilo moguće po formulaciji "ili na drugi način", iz starog zakona.

Dakle, to je druga odredba koja potpuno isključuje odgovornost nadređenog, s obzirom da se primenjuju odredbe onog zakona koji je blaži za učinioca, a novo zakonsko rešenje instituta saizvršilaštva je za nadređene daleko povoljnije.

3. U prethodnom KZ SRJ, u članu 26, inkriminisana je krivična odgovornost i kažnjivost organizatora zločinačkih udruženja i to na sledeći način: "Ko je radi vršenja krivičnih dela stvorio ili iskoristio organizaciju, bandu, zaveru, grupu ili drugo udruženje, krivično je odgovoran za sva krivična dela koja su proizašla iz zločinačkog plana tih udruženja i kazniće se kao da ih je sam učinio, bez obzira da li je i u kom svojstvu neposredno učestvovao u izvršenju pojedinog od tih dela."

Na osnovu citiranog zakonskog propisa mogla se zasnovati odgovornost nadređenih za krivična dela koja je izvršio potčinjeni. Međutim, ta odredba iz nekadašnjeg zakona je potpuno izbrisana, a takva ili slična odredba nije uneta u novi KZ RS. Izbacivanjem odredbe člana 26 KZ SRJ iz nove zakonske regulative, eliminisana je još jedna mogućnost krivične odgovornosti nadređenih koja je postojala u prethodnom zakonu.

4. U KZ SRJ u članu 30. pod naslovom "Način izvršenja krivičnog dela" piše:

"1. Krivično delo može se izvršiti činjenjem ili nečinjenjem.

2. Krivično delo može biti izvršeno nečinjenjem samo kad je učinilac propustio činjenje koje je bio dužan da izvrši."

Institucija izvršenja krivičnog dela nečinjenjem predviđena je u članu 15. novog KZ RS na sledeći

način:

1. Krivično delo je učinjeno nečinjenjem kad zakon propuštanjem da se preduzme određeno činjenje predviđa kao krivično delo

2. Nečinjenjem može biti učinjeno i krivično delo koje je zakonom određeno kao činjenje, ako je učinilac propuštanjem dužnog činjenja ostvario obeležja tog krivičnog dela."

Upoređivanjem teksta starog i novog krivičnog zakona vidi se da je u novom zakonu ubačen izraz zakon i zakonom. To dalje znači, da se odredbe o odgovornosti nadređenih koje proizlaze iz odredbi Pravila službe bivše JNA ili Vojske Jugoslavije, ili bilo kakve druge oružane formacije, ne mogu koristiti u inkriminaciji krivičnog dela izvršenog nečinjenjem, zbog toga što novi KZ RS traži da obaveza činjenja bude propisana isključivo zakonom. Znači, samo kada je zakonom predviđena obaveza činjenja, pa dođe do nečinjenja, može se izvršiti krivično delo nečinjenjem. Kako je obaveza činjenja oficira i drugih starešina predviđena u podzakonskom aktu, dakle u aktu koji nema zakonsku snagu, jer se radi o Pravilima službe, to nijedan oficir, drugi starešina JNA, ili druge oružane formacije, ne može krivično odgovarati nečinjenjem po članu 15. novog KZ RS.

Prema tome, i ovo zakonsko rešenje doprinosi potpunom eliminisanju odgovornosti nadređenih u smislu novog KZ RS.

Na osnovu izložene uporedne analize starog i novog krivičnog zakona, jasno se vidi da je krivična odgovornost nadređenih mogla bez ikakvih problema da se procesuirala po starom krivičnom zakonu, a da je na osnovu novog zakona krivična odgovornost nadređenih za dela potčinjenih u potpunosti isključena.

Novi Krivični zakonik Srbije predstavlja pravi trijumf antihaškog lobija koji celu deceniju vrlo uspešno deluje u Srbiji. Istaknuti član ovog lobija, profesor Zoran Stojanović, nekadašnji Miloševićev ministar i čovek koji je odgovornost nadređenog predviđenu u statutu Haškog tribunala, na raznim seminarima ocenjivao kao objektivnu odgovornost (a po osnovu objektivne odgovornosti ne može se krivično odgovarati), bio je predsednik Komisije za donošenje novog krivičnog zakonika. Stupanjem na snagu Krivičnog zakonika Srbije, praktično je proglašena abolicija za sve predsednike, premijere, načelnike, komandante i komandire na svim nivoima od Dobrice Ćosića, pa do običnog komandira voda, za užasne zločine počinjene u ratovima 1990–1999. ■

Domašaj i slabosti jednog pomodnog pojma

PIŠE: TODOR KULJIĆ

Ako bi po cenu izvesnog uprošćavanja hteli da razliku između kritike ideologije i konstruktivizma svedemo na pojam, onda bi to bila antiteza između ideologije i identiteta. Kod identitetskog mišljenje u središtu je manje ili više razvijeno subjektivno samovidenje pojedinca ili grupe. Jednostavno rečeno, neantagonističke grupe razvijaju identitet, a ne klasnu svest. Identitet može biti snažna poluga kulturnog, nacionalnog ili rasnog, ali ne i društvenoekonomskog razgraničavanja (bosanski Srbi i Muslimani su devedesetih podjednako žestoko kritikovali komunizam). Tome nasuprot, klasne grupe ističu zajednički društveno-ekonomski interes koji je oprečan interesu druge grupe, a ne razliku u poreklu, veri ili kulturi. Klasno nasilje upereno je protiv pojedinaca ili grupa kojima se pripisuje neprijateljska delatnost, a nasilje u ime nacije ili rase upereno je protiv grupa koje su zbog porekla neprijateljske. Utoliko je razumljivo što se tamo gde je u središtu analize identitet, neutralizuje planska ideologizacija, a iskivljeno sećanje pretežno tumači kao spontano nužno iskivljena perspektiva grupe, čime se ideologija manje ili više izjednačava sa društveno iskivljenom mišlju uopšte (K. Manhajm, M. Albvaš). U prvom planu je spontana iskivljenost saznanje perspektive, a ne planska politika vladajuće grupa (elite ili klase) koja viziju poželjnog sistema smišljeno nameće selektivnom obradom prošlosti. Konkretnije govoreći, identitet se vezuje za pojedinca, ili neekonomsku grupu, a ideologija pretežno za klasu sa jasnim društvenoekonomskim interesom. Ideološko-kritički pristup razlikuje društvenointegrativne osećaje pripadnosti i one koji spadaju u samosvest koja nije vezana sa interesima širih grupa (jezik, kultura). Tradicionalna kritika ideologije mnogo je odlučnije isticala zavisnost misli od društvenih uslova nego što to čini konstruktivizam preko kategorije identiteta. Dok su marksisti podvlačili klasnu uslovljenost, dirkemovci su uočavali širi spektar činioca neutralizujući prioritet klasnog. Unutar spomenutih pristupa razne struje su branile striktnu determinističku uslovljenost (stroga i jednosmerna povezanost, ideje kao epifenomeni) ili međuzavisnost, korelacijski odnos ili strukturno odgovaranje.

DVE VERZIJE POJMA - Možda će teškoće konstruktivistički shvaćenog identiteta biti razumljivije ako se ukratko skrene pažnja na istorijat ovoga pojma. Goto-vo da ne treba spominjati da su semantičke naučne inovacije društveno uslovljene. Pojmovi se javljaju, šire i zami-ru, a žargon epohalne svesti oblikuje i rečnik nauke:

identitet, konstrukcija, kolektivno pamćenje, potisnuli su ideologiju, klasnu svest i antagonizam. Sa rečnikom je povezano i različito tumačenje uslovljenosti znanja o prošlosti: ideološki i interesno uslovljena i nametnuta svest s jedne i spontana perspektiva grupe, konstruisano kolektivno pamćenje s druge strane. Po sebi se razume da od poimanja determinizma zavisi i dubina kritike pos-tojećeg.

Raznovrsna, manje ili više konstruktivistički usmerena poimanja identiteta važna su osnova teorija o društvenom pamćenju. *Boom* pojma identitet krajem XX veka, od kada je pojam prodro u misao o društvu, može se porediti sa sličnim probijem pojmova društvo, istorija i napredak krajem XVIII veka. Možda još više od toga, jer se identitet ne tretira samo kao logički, nego kao kulturni problem smisla koji pojedinci i grupe pripisuju sebi i svom delanju. Upotreba ovog pojma vezana je za ekspanziju proučavanja pamćenja. Istorija je dugo nametana odozgo, a pamćenje je bilo rašireno na dnu kod siromašnih i uvek je bilo subjektivno. Istorija je bila u sferi službenog i kolektivnog, a pamćenje rezervat pojedinca. Postojala je jedna dekretirana istorija, a više pamćenja. Krajem XX veka situaciju donekle menja pojava pojma identitet. Pamćenje i identitet postaju gotovo sinonimi i ključne reči u novoj poslehladnoratovskoj slici prošlosti. Da bi se sačuvao identitet treba pamtiti poreklo. Identitet je postao kolektivni, od subjektivnog preobrazio se u objektivni entitet i postao grupna kategorija, oblik spoljne definicije: "Ne radaš se kao žena, nego postaješ žena", upozorila je Simon de Bovoar. Drugim rečima, rodni identitet ne nasleđuje se samo poreklom ili rođenjem, nego se stvara i kroz samoafirmaciju. Grupni identiteti nezamislivi su bez istorijskog utemeljenja, što se ne retko iskazuje u imperativnom obliku: identitet kao i pamćenje postaje dužnost. U izvesnom smislu može se reći da je autentičnost identiteta ojačala aktuelnost pamćenja, jer bez stalnog podsećanja na poreklo ili žrtve grupe nema uspešnog pamćenja.

Kod široke inflatorne upotrebe pojma identitet neke nedoumice mogu se ukloniti, ako se ima na umu da su u upotrebi njegove dve pojmovne verzije: (1) vlastiti ili lični identitet označava svest pojedinca o vlastitom kontinuitetu u vremenu i određenoj koherentnosti vlastite ličnosti (E. Erikson). Lični identitet označava doslednost, postojanost, samosvest i samoodređenje. Ali, uključuje i proučavanje uslova unutar kojih je pojedinac postojan u vremenu, tj. u raznim periodima isti; (2) tome nasuprot, kolektivni identitet, označava poistovećivanje ljudi među sobom, dakle, jednakost ili istovetnost sa drugima. Znači, svest o jednakosti unutar grupe uključuje svest o razlikama od onih koji ne pripadaju grupi. Ova svest obuhvata i različite strategije razgraničavanja jedne grupe od druge, sebe od stranca i drugog. Na poseban način poreklo, kao atribut elite, definiše kopču koju prošlost unosi u ikonu identiteta vezujući nas sa prethodnicima, sa našim ranijim ja, i sa našim obećanim sledbenicima (Lowenthal). Poreklo, naime, potvrđuje identitet i isključuje drugoga, različitim oblicima pamćenja i zaborava. Različiti oblici prisećanja

stvaraju identitet, sećanje i poreklo.

ISTORIJSKI POJMA - U opsežnoj studiji "Kolektivni identitet" Luc Nithamer, istoričar iz Jene, je verovatno najsvestranije na ideološko kritički način prikazao razvoj teorija o identitetu (Niethammer 2000). Svetska konjunktura kolektivnog identiteta počela je u SAD šezdesetih, u narednom desetleću filozofski je preuzeta u SR Nemačkoj, a u tadašnjem Trećem svetu etnički utemeljena. Sada je to središnji operativni pojam kulturne industrije i novih političkih kultura koji prima terapeutsku ulogu u raspaljivanju i mirenju konkurentskih *Mi* osećaja. Doduše, u istoj funkciji pojam je bio prisutan i znatno ranije. Još početkom XX veka nemački leksikoni ponemčivali su ovaj latinski izraz (*identitas*, suštinska istovetnost), ističući istorodnost (*Artgleichheit*), pa je Karl Šmit pisao tridesetih o homogenoj demokratiji koja počiva na istovetnosti vođe i podanika (Kuljić 1983, 44; Niethammer 1995, 41). Najčišća verzija kolektivnog identiteta u fašizmu je zajednica istokrvnih sunarodnika. S druge strane okeana je drugačiju individualističku verziju pojma identitet uveo američki psihoanalitičar Erik Erikson 1945, premda ga je nešto ranije, kao "refleksivno ja", koristio i socijalni psiholog Džordž Mid. Kod ove struje identitet je oznaka psihosocijalnog zdravlja i prirodnog poistovećivanja sa grupom u toku odrastanja. Individualni identitet je dijahroni kontinuitet, sinhrona konzistentnost i sinteza biografskog toka koja nameće obrasce ponašanja (Švan 1998, 117). Dakle, ovde nije reč o ponosnom poistovećivanju sa grupom, nego o ličnoj neagresivnoj doslednosti.

Upravo u tom smislu je i Erikson pedesetih obnovio pojam identiteta u psihoanalizi, ali je, strepeći od zloupotrebe korišćenja pojma u atmosferi makartijevskog antikomunizma, prestao da ga primenjuje na kolektivne pojave. Zato je "progresivna faza" upotrebe pojma identitet počela tek krajem šezdesetih kada je poslenacionalni identitet bio oruđe kritike nacionalizma, na primer, u verziji Habermasovog "umnog identiteta" kao pedagoškog i didaktičkog cilja. Sličnu ulogu je imala i proklamacija UNESKO o pravu na kulturni identitet, koji su počele da koriste nove zemlje Trećeg sveta (Niethammer 2000, 471). Međutim, već od sredine sedamdesetih usledio je novi "drugi regresivni talas" kolektivnog identiteta, kao obnova istrošene nacionalne terminologije i virtuelno homogenizovanje političkih jedinstava. Zaokret ka nacionalnom identitetu u ovom periodu vidljiv je kod francuske Nove desnice i kod nemačkih konzervativaca koji su iticali zahtev da Nemci budu ponovo normalna nacija. Podstaknut poststrukturalizmom i postmodernom, kolektivni identitet postaje vodeći pojam konzervativnih i desničarskih strategija, koje su ekonomski zaokret prepustili neoliberalizmu, a usredsredili se na društveno-kulturno homogenizovanje.

Treća faza "progresivne regresije" i masovne inflatorne upotrebe plastičnog pojma identitet nastupa osamdesetih. U ovom periodu kolektivni identitet postaje pojmovna okosnica traganja za tradicionalnim i istorijskim korenima (spomenici,

muzeji). Hantingtonovo tumačenje sukoba kultura bilo je globalizacijski izraz mišljenja u kategorijama kolektivnih identiteta. Pojam jeste, doduše, delom koristio i manjinama, ali je semantika pojma kolektivni identitet pretežno izazvala nova pripisivanja, stereotipe, homogenizacije i razgraničenja. Etničke sukobe u Istočnoj Evropi vodile su grupe snabdevene novim razgraničavajućim nacionalnim kolektivnim identitetom. Homogenizovanje socijalizma preko radničke klase zamenjeno je nacionalnim kolektivnim identitetom. Kako izgleda, Evropa je sada aktuelno polje "dreke identiteta", gde ovaj krajnje rastegljivi pojam iskazuje obećano formalno jedinstvo i pokriva najrazličitije sadržaje i razgraničavanja. Skriveno pripisivanje teče pod formulom kolektivnog identiteta, javlja se u raznim sklopovima i raspolaže visokim manipulativnim potencijalom u razgraničenju od neželjenog. Na primer, kod isticanje sukoba kultura, civilizacija i razgraničenja od vizantizma i orijentalizma dominira logika čistog razgraničenja. Važno je zapaziti da u novim sukobima ni pojmovi nisu nedužni, pa se zato Nithamer zalaže da "plastičnu reč" kolektivni identitet treba zameniti pojmom "višestruki identitet". On ipak ne odbija u celini pojam identitet. Njegov pristup je zapravo diferenciran, jer razlikuje kolektivne identitete koji vode emancipaciji, od agresivnih i nasilnih. Dakle, s jedne strane identitet kao defanzivna razlika s jedne (osvešćivanje Trećeg sveta) i s druge, težnja ka homogenosti sa pretenzijom ka vođstvu (Niethammer 1995, 262). Kolektivni identitet, dakle, treba jačati tamo gde se pojmom obrazlaže razumevanje i saradnja između različitih entiteta, zatim tamo gde je subjektivnost ponos, a takođe i tamo gde se ne skriva objektivni biološki identitet. Kao i svaki drugi, i ovaj pojam treba kritički osmisliti, dokumentovati, a ne monumentalizovati.

OGRANIČENOST POJMA - Već je spomenuto da je istorijat pojma identitet postao dvoznačan od šezdesetih, kada se počeo prenositi na kolektivne subjekte, pre svega na "političke identitete" kojima su zemlje u razvoju budile lojalnost stanovništva oslobođenoj nacionalnoj državi. Gotovo u isto vreme probija se pojam "umni identitet" u službi potiskivanja nacionalnih tradicija u dolazećem svetskom društvu (Niethammer 1995, 40-41). Uz rečeno, pored prosvetiteljsko-individualističke, postupno je jačala i konzervativna verzija pojma. Najčišći izraz ove potonje bio je rasizam. U Trećem Rajhu tridesetih, profašistička Šmitova teza o rasnoj istovrsnosti (identitetu) vladajućih i podvlašćenih bila je antiteza razaračkom inernacionalističkom učinku marksizma. Nemački fašizam najekstremnije je tumačio identitet kao krvnu istovrsnost svih Nemaca, pravdajući time politiku isključenja biološki različitog drugog (Kuljić 1983, 55-57). Dakle, u svom protivrečnom istorijatu, pojam je najpre bio oznaka rasizma, potom je psihoanalitički prebačen na tumačenje odnosa pojedinca i grupe, a kod levice je korišćen za integraciju nadnacionalne klase, da bi ga osamdesetih ponovo prihvatila desnica, naročito postmoderna.

Nithamer nije samo uverljivo raščlanio zamršenu

evoluciju pojma, nego je oštro i nedvosmisleno ukazao na teorijsku ograničenost pojma „kolektivni identitet“. On izričito tvrdi da je u sadržinskom pogledu identitet jedna plastična reč koja više zamagljuje nego što valjano uopštava: pominju se kulturni, etnički, evropski, nacionalni, regionalni, lokalni, rodni i klasni identiteti. Jednostavno rečeno, kolektivni identitet je za detektive, a ne za teoretičare. To je bezobalni stereotip javnih govora, plastična reč, čiji se pojmovni sadržinski deficit nadoknađuje neumerenim širenjem obima. Nithamer odlučno ističe da pojam nije nastao iz masovnih potreba nego je razbudio masovne potrebe i stvorio semantičku maglu. Upravo to što je sadržinski bezobalan, podstiče nastojanja da se pomoću njega izvrši dekonstrukcija. S druge strane, zbog inherentnog pokušaja da homogenizuje heterogeno, kolektivnom identitetu svojstven je fundamentalizam, pa čak i nasilje. U prilog ovoj smeljoj tvrdnji Nithamer iznosi kao odlučujući dokaz to, da složeni društveni i idejni sadržaji koje pojam sažima nisu čak ni u formalnom pogledu uporedivi. Premda se uvek tiče kolektivnih osobina, ipak pojam više kao magična formula, a ne po sadržinskom obimu, istovremeno pokriva vrlo raznorodne naučne, političke ili religijske sadržaje. Kod rastegljivog pojma postojana je jedino strukturalna strana, tj. diskriminacijska sklonost ka razgraničenju od neidentičnog (Niethammer 2000, 457). Ali, čak i tu pojmu nedostaje regulativna komponenta, koja bi sprečila dinamiku razgraničavanja, na primer, zauzimanjem odnosa prema unutrašnjoj složenosti kolektivnog ili relativiziranjem razlika. U oštroj osporavanju pojma, Nithamer prihvata Baumanovu ocenu da je kolektivni identitet pogodan za preusmeravanje difuznog straha i agresije, zato što redukuje neshvaćenu složenost realnih uzroka nesigurnosti i skreće je na najbližeg stranca od koga se razgraničava (Niethammer 2000, 535). Diskriminacijska moć pojma zavisi isključivo od situacije, koja mu pruža legitimirajuću opštost. Kako se lako da zapaziti, odnos identiteta i neidentiteta nalik je manihejskom odnosu između javnog prijatelja i neprijatelja. Slična je i ocena Alaide Asman, koja takođe uočava da se bez pojma „granica“ ne može zamisliti identitet. Identiteti su homogeniji i potencijalno agresivniji što snažnije ističu granice kao zaštitni zid od spoljne opasnosti. S druge strane, elastičniji su i diferenciraniji što ove granice više promišljaju u otvorenom procesu stvaranja identiteta (A. Assmann 1999). Zato Asmanova razložno upozorava da je suprotnost identitetu - „razlika“. Nju ne treba shvatiti kao nešto potpuno oprečno vlastitom identitetu, već više kao deo identiteta. Dakle identitet nije suprotnost drugosti, već praksa razlike: mora raspolagati unutrašnjom višeslojnošću i sposobnošću za promenu. Asmanova je uverena da samo na taj način pojam identitet može izgubiti svoju problematičnu konotaciju kao homogenost, totalitet, supstanca, ili kao organska istovrsnost. Duhovne akrobate postmoderne, međutim, u slepoj odbrani razlike preko identiteta dolaze do apsurdnih situacija, kao što je razumevanje neonacista (T. Eagleton). Premda pojedinci osećaju protivrečnosti

društva, oni unutar hegemonne ideološke klime ne mogu da ih povežu sa društveno-strukturnim uzrocima. Zato i ostaju zapleteni u mrežu vladajućih pojmova. Malo je ako se kaže da su između sukoba koji se vode oko nadmoći, razgraničavanja i superiornih identiteta, (Seppmann 2000, 143) najporaznije verske i nacionalne ekskluzivnosti. Treba dublje od toga uočiti da je pritisak za prilagođavanjem i razgraničavanjem raznih identiteta, ustvari, „proces samoovlašćivanja društvenih pojedinaca u strukturnom sklopu bespomoćnosti“ (F. Kröll). Na delu je uzajamno prožimanje rastvaranja ličnog dostojanstva u prometnoj vrednosti (Marx) s jedne, i predanosti kolektivnom nacionalnom identitetu, s druge strane. Zato se bez okolišenja može zaključiti da je konkurencija identiteta barijera spoznaji iracionalnosti kapitalizma.

UPOTREBLJIVOST POJMA - Spomenuta problematizovanja jednog od ključnih pojmova konstruktivizma mogu olakšati oslobađanje i od drugih oblika nekritičkog odnosa prema postmoderni. Da ne bi bilo nesporazuma, treba dodati da se, osim kod postmoderne, identitet kao teorijski pojam poprilično koristi i u pragmatizmu, interakcionizmu i psihoanalizi (E. Goffmann, G. Mead, A. Strauss). Svestan teškoća oko ovog pojma, nirnberški psiholog Jirgen Štraub je pokušao da ga spasi, tvrdeći da identitet uvek treba razlikovati od individualnosti. Reč je o razlici između *mi*-identiteta i *ja*-identiteta, podređenosti grupi i lične samosvesti. *Ja*-identitet je „dobra celina“, sinhrono i dijahrono sredena struktura. Slično Asmanovoj, on zapaža da identitet kao oznaka strukture ili formativnog pojma jeste rezultat psihičkih integrativnih procesa koji se mogu shvatiti kao sinteza heterogenog. Dakle, identitet je jedinstvo razlika. Ovu psihološku upotrebu pojma svakako je teže sporiti, ali uvek treba imati na umu da je kao teorijska kategorija (u pragmatizmu, simboličkom interakcionizmu, psihoanalizi) identitet u osnovi formalan pojam. Drugim rečima, ovde se ne radi o podvajanju ljudi na temelju njihovih kvalitativnih karakteristika, nego o obrascu odnosa prema sebi i prema nadređenoj grupi, odnosno o osobenoj istorijskoj i kulturnoj formi subjektivnog odnosa prema iskonstruisanim imaginarnim zajednicama (Straub 1999, 93). Zato je teško poreći da identitet može biti koristan kod ispitivanja subjektivne samostalnosti.

Iz rečenog sledi: (a) da treba odbacivati diskriminacijsku sklonost ka razgraničenju od neidentičnog preko pojma identitet; (b) uvek imati na umu načelni formalizam pojma identitet; (c) identitet treba shvatiti višeslojno. Još jednostavnije rečeno, dve su ključne verzije pojma: (1) vlastiti ili lični identitet koji označava svest pojedinca o sopstvenom kontinuitetu u vremenu i o određenoj koherentnosti vlastite ličnosti (E. Erikson), (2) kolektivni identitet koji, tome nasuprot, traži poistovećivanja pojedinaca među sobom, jednakost ili istovetnost sa drugima, preko manje ili više fiktivnog zajedničkog porekla, ili propisane prošlosti. Osobeno poreklo, kao atribut elite, je popularna spona koja prošlost unosi u ikonu identiteta, vezujući nas sa prethodnicima, sa našim ranijim *ja*, i sa našim obećanim sledbenicima (Lowenthal). Psiholozi su pokazali da poistovećivanje sa grupom

pojačava osećanje individualne vlastite vrednosti, pa se kolektivno sećanje, tj. stvaranje kolektivnog identiteta izvodi iz tumačenja prošlosti shodno ovom osnovnom psihološkom pravilu (Švan 1989). Zato tek organizovano pamćenje stvara postojanu svest o zajedničkom poreklu i homogenoj istovrsnosti (identitetu). U tom smislu Jan Asman vidi kolektivni identitet kao refleksivno poistovećivanje pojedinaca sa tumačenjem zajedničke prošlosti: „Pamćenje je neophodno onome ko mora da se obaveže i veže. Sećanje posreduje pripadnost, sećamo se da bi mogli pripadati, i ovo sećanje ima obavezujući karakter. To možemo nazvati normativnim sećanjem. Normativno sećanje pruža pojedincu identitet i pripadništvo“ (J. Assmann 1995, 52).

Kako izgleda, psihološkom korišćenju pojma identitet može se najmanje prigovoriti. Ostale verzije pojma su spornije. Naime, kritičko sagledavanje da identitet nije samo individualnost, nego i propisana homogenost, olakšava razumevanje okolnosti da u kriznim situacijama i na određenom nivou, identitet, kao prenaplašena *Mi*-grupa, isključuje drugoga i postaje borbena kategorija (pre svega nacionalni, ali i verski identitet), napuštajući sve što je neistovetno. Ne manje borben bio je i klasni identitet, premda nije biološki homogen, već etnički višeslojan. Homogenizacija preko identiteta zbiva se naročito u osobenim kulturama sećanja koje se u kriznim situacijama vraćaju dalekoj oslobodilačkoj prošlosti. Radi se o situacijama kada mnogo istorije počinje da šteti i izaziva nove sukobe. Zbog nastojanja za uklanjanjem, ili podvlašćivanjem neistovetnog, prošlost postaje opravdanje nasilja. Prošlost u obliku pamćenja, lakše se instrumentalizuje od istorije. Kritičku istoriju koja se stalno preispituje i opire provokaciji i tiraniji pamćenja potiskuje društveno-integrativno pamćenje koje pravda homogenizovanje *Mi*-grupe, tj. nasilni identitet.

Literatura:

Asman, Alaida. 1999. *O metaforici sećanja* (prevod s nemačkog), Reč 56. decembar: 121-135.

Assmann, Jan. 1995. *Erinnern, um dazugehören. Kulturelles Gedächtnis, Zugehörigkeitsstruktur und normative Vergangenheit*, u Platt, K., Dabag, M. (hg.), *Generation und Gedächtnis*: 51-76.

Kuljić, T. 1983. *Teorije o totalitarizmu*, Beograd: Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije

Niethammer, Lutz. 1995. *Diesseits des "Floating Gap". Das kollektive Gedächtnis und die Konstruktion von Identität im wissenschaftlichen Diskurs*, u Platt, K. Dabag, M. (hg.), *Generation und Gedächtnis – Erinnerungen und kollektive Identitäten*, Leske, Budrich, Opladen 1995: 25-51.

Niethammer, L. 2000. *Kollektive Identität – Heimliche Quellen einer unheimlichen Konjunktur*, Reinbek: Rowohlt.

Seppmann Werner 2000. *Das Ende der Gesellschaftskritik? Die „Postmoderne“ als Ideologie und Realität*, Köln: Papyrossa.

Straub, Jürgen. 1999. *Personale und kollektive Identität*, in A. Assmann und H. Friese, hg. *Identitäten – Erinnerung, Geschichte, Identität*, Frankfurt: Suhrkamp.

Švan, Gezine. 1998. *Kako se konstituiše demokratski politički identitet* (prevod s nemačkog), *Filozofija i društvo* XIII:115-145.

Politička spremnost za pravila i principe

PIŠE: LJUBIŠA SEKULIĆ

U velikoj meri nezapažena u široj javosti, u svetu se odvija velika borba zemalja u razvoju (ZUR) za poboljšavanje međunarodnih uslova za sopstveni ekonomski razvoj. Ona je počela još tokom priprema za osnivanje Ujedinjenih nacija (UN), a maksimalno se razvila kad je svetska organizacija otpočela sa radom.

Uslovi koji regulišu međunarodne ekonomske odnose postavljaju se još od XIX veka, prema konceptima i interesima zemalja koje su u to vreme činile svetsku privredu. Kada su ZUR počele stupati na svetsku scenu, posle Drugog svetskog rata, one su se suočile sa sistemom koji im nije odgovarao i koji je promovisao isključivo interese razvijenih zemalja (RZ). U postavljanju osnova za međunarodnu ekonomsku saradnju putem UN pošlo se sa stanovišta da će se njihov primarni zadatak, unapređenje mira i bezbednosti u svetu, postizati samo ukoliko se istovremeno budu obezbeđivali bolji uslovi za ubrzani privredni razvitak ZUR. Zato su u Povelji UN ekonomski problemi i način njihovog rešavanja dobili prominentno mesto, za razliku od predratnog Društva naroda koje se, uglavnom nije bavilo ekonomijom.

Iako su na rečima sve zemlje članice UN bile saglasne da zemljama u razvoju treba obezbediti bolje uslove za razvoj, konkretne akcije u tom pravcu odvijale su se veoma teško i uz otpore razvijenih zemalja, jer se radilo o prilično radikalnim rezovima u duboko usađene principe i pravila postojećih sistema.

Navešćemo, kao primer, princip nediskriminacije, što je bio temelj na kome je počivala čitava teorija i praksa međunarodne trgovine. Kad su ZUR zatražile da se taj princip ne primenjuje u spoljnoj trgovini sa zemljama u razvoju i da im se odobri preferencijani tretman, to je doživljeno kao pravi šok. Ocenjeno je da bi se time urušio ugaoni kamen sistema spoljne trgovine, da bi to vodilo diskriminaciji u međunarodnoj razmeni i sl. Trebalo je da protekne punih deset godina da bi se preferencijalni tretman uveo u praksu, a sada je to rutina, jer sve ZUR uživaju ovu privilegiju. Posle spoljne trgovine primena preferencijalnog tretmana se širila i na mnoge druge ekonomske oblasti, pa je i danas često u samom središtu pregovora između dve grupe zemalja.

I u mnogim drugim ekonomskim sektorima došlo je do ovako krupnih inovacija. Pomenućemo u ovoj prilici samo neke. Kao što su pružanje tehničke i finansijske pomoći zemljama u razvoju, stabilizacija sirovinskih cena, uvođenje raznih kompenzacionih i sličnih finansijskih olakšica kod Međunarodnog monetarnog fonda (MMF), cirkulacija specijalnih prava vučenja, od strane istog ovog Fonda, poboljšanje uslova za otplatu ili brisanje dugova ZUR i sl. Sve odluke o ovim i drugim ostvarenjima donošene su u UN, koje su do pre nekoliko decenija bile osnovni stožer multilateralne ekonomske saradnje, Ali i pokretač mnogih ideja i projekata koje su potom bile sprovedene u čitavom sistemu UN i u drugim srodnim međunarodnim organizacijama.

Ovde treba istaći da bi borba ZUR u UN bila mnogo teža i neizvasnija bez oslonca na organizaciju koju su one osnovale za njeno vođenje. To je bila tzv. Grupa 77, koja i danas deluje i koju svesrdno podržavaju nesvrstane zemlje, naročito putem sastanaka na vrhu. U čitavom dosadašnjem periodu, Grupa 77 je delovala zajednički uz stalno isticanje da je zalag svih njenih uspeha zajedništvo i solidarnost svih zemalja članica Grupe. U poslednje vreme, međutim, primećuju se neke tendencije, koje izazivaju zabrinutost u pogledu budućeg delovanja ove Grupe. Povremeno, naime, dolazi do grupisanja pojedinih uticajnijih država među njima, Kao odgovor na lična postrojanja razvijenih zemalja, što može negativno da utiče na koheziju Grupe 77.

I sada, kada su u toku veoma krupne promene u svetu i u multilateralnoj saradnji, zemlje u razvoju ne posustaju u svom delovanju za razvoj. Marginalizacijom UN na svetskoj političkoj i ekonomskoj sceni, one su prinuđene da težište aktivnosti prenose i na one međunarodne organizacije koje su sada osnovni promotori međunarodne ekonomske saradnje, kao što su Svetska trgovinska organizacija (STO), Međunarodna banka (MB), Međunarodni monetarni fond (MMF) i slične međunarodne organizacije. Proces globalizacije koji nosi ove promene i sve intenzivnije karakteriše međunarodne odnose znatno otežava nastupanje ZUR, koje su dugo u Generalnoj skupštini i mnogim drugim ekonomskim organima UN imale najoptimalniji okvir za svoje delovanje. Sada su one upućene na mnoge druge punktove u sistemu UN, i van njega, u kojima je dominacija RZ znatno izraženija.

U uslovima globalizacije često se zaboravlja da ZUR nisu dobro prolazile ni u fazi koja joj je prethodila. Jaz između njih i RZ se i tada povećavao, a njihov ukupan položaj bio je alarmantno težak. ZUR ne idu na opštu osudu globalizacije kao takve i ne odbijaju učešće u njoj, već naprotiv, podvlače njen potencijal i za sopstveni razvitak. To, međutim, ne može doći samo po sebi, jer baš kao i prethodni sistem i globalizacija jednostrano promovise interese razvijenih zemalja, a ZUR veruju da samo svojim angažovanjem mogu da se izbore za uvažavanje nekih svojih interesa i potreba. U isto vreme, one ulažu napor da UN povrati svoju ulogu i značaj koje su ranije imale.

Da bi se pokazalo koliko se ZUR moraju prilagođavati

navešće se samo jedan, među mnogim sličnim primerima. Pre nekoliko decenija u UN su vođeni pregovori za donošenje kodeksa ponašanja transnacionalnih korporacija. Pregovori su bili obustavljeni zbog oštro suprotstavljenih stavova i interesa dve grupe zemalja razvijenih i onih u razvoju. Danas, međutim, ZUR konkurišu jedna drugoj u stvaranju što povoljnijih uslova i ambijenta za privlačenje inostranog privatnog kapitala i u tom cilju sopstvenom inicijativom donose veliki broj zakonodavnih odluka. Nikakav kodeks nije više potreban.

Najvažnija akcija koju ZUR sprovode poslednjih godina vezana je za dalju liberalizaciju svetskog trgovinskog sistema i za poboljšanje svog položaja u njemu.

Akcija je trebalo da počne na ministraskoj konferenciji STO u Sijetlu, SAD, 1999. godine. Ministri su bili na licu mesta, ali konferencija je okončana odmah po otvaranju. Razlike u stavovima su bile toliko duboke da je razlaz ocenjen kao najbolje rešenje.

Sledeći korak odigrao se u Dohi (Katar) 2001. godine. Ovoga puta, uspeh nije izostao, pa je lansirana nova runda pregovora, deveta po redu, za liberalizaciju svetske trgovine. Postignuta je saglasnost da se krene na najtvrdju kariku u lancu zaštitnih mera agrarnog protekcionizma. Odlučeno je da se pristupi smanjivanju i eliminaciji svih vrsta eksportnih subvencija kao i substancijalnoj redukciji svih onih segmenata podrške poljoprivredi koji ometaju trgovinu poljoprivrednim proizvodima. Dogovoreno je da će inicirana runda pregovora trajati do januara 2005. godine. Da je poljoprivreda veoma tvrd orah pokazalo se već na sledećoj ministraskoj konferenciji STO u meksičkom letovalištu Kankunu. Ni SAD ni Evropska unija (EU) nisu ispoljili dovoljnu spremnost za odgovarajuće ustupke, a ZUR nisu podlegle pritiscima, što je dovelo do sloma konferencije. Kao i uvek kad jedna ministraska konferencija propadne, obično nastaje "mali rat" raznim izjavama mnogih involviranih, što ne doprinosi smirivanju strasti, već ih samo raspaljuje i odlaže napore da se ponovo sedne za pregovarački sto. To je kasnije učinjeno na novoj ministraskoj konferenciji u Ženevi, u julu 2004. godine. Uspeh je bio potpun, a sa veoma uglednog mesta moglo se čuti čak i to da je ostvareno "istorijsko dostignuće". Ono što je u Dohi bilo samo deklarativno prihvaćeno, ovoga puta je prihvaćeno kao obaveza. Kasniji događaji su ipak pokazali da je oduševljenje postignutim u Ženevi bilo malo prenatlašeno.

Rad na sprovođenju produžene pregovaračke runde i dokumenata usvojenih u Dohi nastavljen je na nedavno održanoj ministraskoj konferenciji STO, u Hong Kongu. Tu se očekivalo usvajanje završnih odluka višegodišnjih pregovora kao i dogovor o daljem radu STO. Pokazalo se opet, međutim, da je teško bilo šta očekivati kad je u pitanju poljoprivreda. Izveštači sa konferencije su do poslednjeg dana obavestavali o njenom neuspehu i o veoma teškim posledicama, koje bi zbog toga mogle proizaći, kako za kredibilitet STO, tako i za razvoj trgovine u svetu. Čule su se izjave da bi neuspeh mogao voditi nastanku jednog novog talasa protekcionizma što

nikome ne bi bilo u interesu. Suočeni sa ovakvom situacijom pregovarači su tek poslednje noći uspeli da postignu sporazum koji u mnogo čemu nije zadovoljavao ni jednu stranu, ali je bio bolja alternativa od proklamovanja sloma pregovora i čitave konferencije.

U usvojenom dokumentu ima dosta zaključaka koji, ipak, odražavaju političku spremnost za prihvatanje određenih pravila i principa. Tako su svi učesnici potvrdili obavezu da će sprovesti sve odluke i dokumenta i da će uspešno okončati tekuću rundu pregovora u 2006. godini. Takođe, potvrđeno je da će dimenzija ekonomskog razvoja biti u centru pažnje u svim aspektima odluka sadržanim u završnim dokumentima iz Dohe.

Najvažnija odluka odnosila se na izvoznu subvenciju za poljoprivredne proizvode i na tom pitanju se prelamala sudbina cele konferencije. Iako je EU davala žestok otpor da se do ukidanja agrarnih subvencija dođe znatno ranije na kraju su sve strane prihvatile da će se to postići progresivno krajem 2013. godine. S obzirom da je, na primer, Francuska kao zemlja izraženog agrarnog protekcionizma izložena velikom pritisku, ne samo zemalja u razvoju, već i svojih partnera u EU, nije nerealno očekivati da će ova odluka konferencije biti ostvarena u predviđenom roku. Drugi važan zaključak utvrđuje da će razvijene zemlje ukinuti sve forme subvencija za pamuk. Smatra se da je to veliki uspeh zemalja zapadne Afrike, izvoznica ovog proizvoda i veliki ustupak koji su SAD načinile na ovoj konferenciji. Najzad najmanje razvijene zemlje biće oslobođene kvota i carina za 97 odsto svog izvoza u RZ.

Ovo su samo najvažnije odluke, uz niz drugih od značaja za unapređenje svetske trgovine, a naročito izvoza zemalja u razvoju. Veoma je podsticajno što je ministarska konferencija i u uslovima globalizacije održala ritam delovanja STO i bez obzira na kašnjenje realizacije odluka iz Dohe, ohrabrila nadu za budućnost.

PIŠE: BORA ĆOSIĆ

Vrata raja

U ranom detinjstvu imao sam neobičan doživljaj. Živeli smo u prostranom stanu jednospratnice u centru Beograda, ispod nas stanovali su neki obični ljudi, otac bio je poštanski službenik, jedna kćer radila je u apoteci. Ne znam šta su moji roditelji imali s tim susedima, pomalo namrgođenim, ne mnogo ljubaznim. Bližio se Drugi svetski rat, ali se sve odvijalo uobičajeno, katkad zanimljivo. Moj otac je radio u velikoj gvoždarskoj firmi, ja sam s materom odlazio u kupovinu, u šetnju parkom, katkad u bioskop. Na glavnom gradskom trgu prskao je vodoskok, uokolo negovali su francuske rundele, veselo je zvonio crvenkasti tramvaj. Činilo se da će takav život potrajati. Onda, iznenada, jednog jutra, ulazna vrata našeg stana, lepo lakiranih belih krila, osvanula su oblepljena blatom. Kao da je neko doterao tovar stajskog smeća pa sve to nabacao po onim vratima. Mesingana tabla sa očevim imenom jedva se nazirala, kvake su bile posebno umusane, osetio se težak zadržak, ali najpre, pamtim onu zgranutost mojih roditelja pred ovim prizorom.

Mislim da nije bilo nikakvog razloga za tako ružan postupak. Verovatno da su ljudi iz prizemlja u jedan mah osetili surevnjivost prema onima koji su stanovali sprat iznad, nikakav drugi uzrok nije se mogao pronaći, samo čisti jal, zavist prema nekome ko postoji iznad. Iako mi nismo bili nikakvi bogataši, osim što sam sedeći u parku jeo svoju perecu s buterom, što sam bio očešljano dete jednog pristojnog gospodina i što je moja mati imala lepu zelenu tašnu kupljenu u glavnoj ulici.

Potom, dogodilo se još nešto. Išao sam sa roditeljima u delikatesnu radnju koju je držao očevo poznanik. Stariji su onde razgovarali neko vreme o svojim stvarima, a kada je trebalo da se oprostimo, vlasnik prodavnice, jedan debeljuškasti veseljak s brkovima pružio mi je nesrazmerno veliku čokoladu u svilenom papiru. Kod kuće ustanovio sam da se u zamotuljku, umesto čokolade nalazi tanak komad drveta.

Tako sam vrlo rano naučio da je svet ispunjen užasnim ljudima, besmisleno grubim, a posebno nepravednim prema malom dečaku od šest ili sedam godina. Možda je trebalo da kroz ona lepa vrata moga detinjstva uđem u rajski predeo života, samo što je neko te rajske dveri umazao blatom, ukazao se onde pakao jedne gnusne povesti, rat, nemaština, siromaštvo, surovost. A ona cvetna bašta kalemegdanskog parka u Beogradu imala je sve što jednom raju pripada, predivne device u letnjim haljinama, uredne stare ljude po klupama koji čitaju novine, fine psiće, leptire. Ispostavilo se da je sav taj parkovski personal edena moga detinjstva bio nekakva lažna okolina, sa najmljenim glumcima, sa drvoredom i cvećem načinjenim na veštački, teatarski način. Jer, život se odvija mahom izvanparkovski, na goljoj cesti povijesti, u jednom teatru apsurdna i surovosti.

Mnogo godina kasnije naišao sam na scenu u knjizi ruske spisateljice Nine Berberove. Koja je približno u isto vreme boravila kao emigrantkinja u okolini Pariza. Stanovala je u prijatnoj kući, iza zida preko kojeg naginjalo se drvo iz susednog dvorišta. Neka vrsta sitne jabuke prosipala je svoje plodove u susedstvo, na travu ruske književnice. Ona je pitala svoje francuske komšije da li žele da pakupe svoje voće sa njene trave, ovi su, međutim, kao odgovor, uzeli testeru i otpilili svoju vlastitu voćku. Kao da su oni isti nejasni ljudi iz moga detinjstva, spremni da tuđa vrata oblepe blatom, boravili u tom pariškom predgrađu, ispunjeni istim besom, jednakom nejasnom mržnjom.

Kako biti piscem u tome svetu, kako živeti kao Nina Berberova, ili onaj mali dečacić što se tek spremao da piscem postane? I kome su, sasvim nepravdano i neopravdano, podvalili s tom glupom daščicom umesto čokolade u jednoj surovoj šali nekog sitnog trgovca. Kasnije sam shvatio da ne postoje nekažnjeni pokloni, da je dobrodušnost opasni fantazam, da je nada jedno pogubno i kažnjivo osećanje. Posebno u tom svetu stradaju nevini, kao što nevina bila je ona tanka stabljika jabuke, posečena iz čiste obesti, zavisti, sulude netrpeljivosti. Samo zato što je neko s druge strane zida imao neuobičajenu sudbinu pametne ruske gospođe, nekadašnje bogatašice, osim toga darovite u pisanju. A oni sami, ti susedi, bili su neka uobičajena obitelj, možda takođe poštarska, s kćerima koje su za ratnih godina nešto malo švrljale sa nemačkim podoficirima.

Nedavno, putovao sam kroz svoju bivšu jugoslovensku zemlju, posebno sam se zadržao u Beogradu, gde sam proživio pola stoleća. Nema više one jednospratnice sa umazanim vratima, ali ta uspomena ostala je, nikada se više nisam otarasio blata kojim se neko, bez ikakvog razloga nabacio na moj život. Tamo, međutim, naišao sam na jednu tužnu varoš, veoma prostranu, prenapučenu, uz to, kao da su sva vrata toga grada uprljana blatom, samo što su ovo počinili njegovi sopstveni stanovnici, većina njih. Koja je pristala uz jednu svirepu vlast, grubu prema svakom strancu, prema bilo kom različitom mišljenju. Moji beograđani uprljali su sami sebe, svoje soptvene kuće, svoju sudbinu. A potom su uzeli sekiru u ruke i posekli svako drvo nekakve ljubaznosti; danas tamo prevladuje jedan duh namrgodenosti, neraspoloženja, goleme skepse. Možda su moji davnašnji susedi uzeli ulogu vesnika tog vremena, tih olovnih godina koje su imale da nastupe.

Jer, bilo je mnogo sličnih nastavaka. U posleratnoj letargiji jugoslovenskog socijalizma – čas mekog, čas malo tvrđeg – porodica mojih poznanika preselila se u novo mesto, a kako im je nameštaj stigao kasnije, uvrđili su da su svi ormani, svi dopremljeni stolovi bili premazani izmetom. Jer je neko u starom kraju namislio da ovako isprati svoje donedavne bližnje, što su im se zamerili neznano kako i čime.

U devedesetim, u novoosnovanoj državi Hrvatskoj, događalo se da jevrejska porodica doputuje doma, u Zagreb, a onde zatekne svoja vrata obojena u žuto. To je takođe bilo ono blato iz moga detinjstva, sada mnogo više znakovito, jevrejstvo povremeno prati zaštitna boja njihove nacije, neko nastavlja ove ljude da obeležava, kako je to bilo uobičajeno u doba hitlerizma.

Ali, ko su ti ljudi koji drugima mažu vrata blatom, prljaju ormane izmetom, obeležavaju im domove bojom što označava njihovu veroispovest? Kako izgledaju te fizionomije, na koga liče ova lica koja su spremna da uprljaju ruke samo da bi nautila drugima, katkad bez ikakvog vidnog razloga? Sve vreme mislim na svet u kome sam ponikao, pitajući se da li je postojao neki drugi i bolji gde sam mogao biti rođen. Smatram, međutim, da čovek, i sasvim nedužan, nađe se iznenada u ružnim prilikama, pa jednog jutra ustane i ustanovi da su ga oblatili, i njega i njegov dom, iz nepoznatih razloga. Jer čovek je oblaćeno biće, urođeno oblaćena osoba, a što je najžalosnije, ovo

blaćenje počinili su njemu veoma slični ljudi.

Kako pisati u olovnim vremenima? Iako olovo nije samo materijal koji ulazi u pešadijsku municiju nego i u slog prvih evropskih knjiga. Hrvatski pesnik Krleža smatrao je da ta škatulja olovnih slova izmišljena na ovom kontinentu, nešto je jedino čime se čovek može odupreti zlu. Danas smatram da je to jedno sumanuto optimističko shvatanje, jedan barokni izliv velikog skriptora. Možda bi bila sreća imati detinjstvo bez ikakvih sećanja. Kada bi se moglo biti književnikom bez ijedne jedine impresije koja seže u ranije vreme, uvek ispunjeno nekom gorčinom! Ali, kako biti piscem bez gorčine, bez svesti da ova postoji, uredno raspoređena po svim krajinama, svim narodima, po srcima svih ljudi? Kako delovati književnički među ljudima koji često prelaze preko ružnih događaja i tragičnih slučajeva, ali koji postaju osetljivi kada se o ovom govori i piše?

Ja već dugo godina pišem zapravo jednu istu pripovest čija fabula mi tek naknadno postaje jasna, jer sadrži onu malu radnju nepoznatih zlih ljudi sa blatom u rukama. Koji su rešili da unize nečiji život iako za to nemaju nikakvog razloga. Pišem tako već godinama na ovu istu temu, a kada se sabere sve što sam za ovaj posao polučio, ostaje mnogo loših ođeka zato što se ovim bavim. Jer, u tom vremenu blaćenja, nije prestup obojiti jevrejska vrata žutom bojom, nego ovo postaje kada o tome neko reši da kaže koju reč. Ako se neko grubo šali s malenim dečakom, podmećući mu u svilenom omotu daščicu umesto čokolade, onda nije pod sumnjom ta kretenska spodoba jednog bakalina, surovog prema nekom detetu, nego ispada kriv ovaj balavac, osujećen već zato što se ponaša kao mali građanin, očešljan i uredan u svojoj šetnji parkom. Ako napišete nešto o srpskom vojniku koji šutira glavu ubijenog Muslimana, onda to ne zvuči kao prestup tog sumanutog fudbalera, nego ovoga ko se ufao da o tome progovori neku reč.

Moguće da su, međutim, francuski susedi Nine Berberove imali pravo da poseku svoju vlastitu vočku, a ova gospođa koja o tome naknadno piše na ovo pisanje nije imala nikakvog prava.

Šta je uopšte ova naočita dama tražila u zemlji Francuskoj, kada je mogla ostati da živi pod cvetnom zastavom Staljinovog režima, makar pogubila sve svoje što je imala, ne samo sopstveni dom. Šta traže svi ti ljudi koji napuštaju svoje zemlje jer im smeta ovaj ili onaj sistem uprave, umesto da taj sistem usvoje kakav bio da bio, kako to čini većina njihovih sugrađana? Zbog čega sam i ja sam napustio svoju domovinu, umesto da sam ostao u gradu koji sam sebe prlja i vlastita vrata oblepljuje blatom?

Vrlo je teško odgovoriti na bilo koje od ovih pitanja, u teškim vremenima. Jedna moja jevrejska prijateljica koja je preživela Aušvitc, a tamo videla je štošta, rekla mi je: ljude ne treba dovoditi u neljudske prilike! Kako onda pisati o vojniku (možda samo dovedenom u neljudsku situaciju) koji šutira glavu mrtvog čoveka ako se ne uzme u obzir i ta mogućnost. Da ga je jedno ludo vreme dovelo u okolnosti, takođe lude.

Kao da treba zaboraviti sve loše kako se u alzheimeru sve zaboravlja. Kao što je pisac Basani zaboravio da je

pisac Basani, a predsednik Regan da je bio predsednik Regan. Jer Srbi zaboravili su da su i Albanci ljudi, Rusi zaboravili su da su i Čečeni ljudi, a građani moje drage ulice Kneza Mihajla u Beogradu zaboravili su da su građani te ulice. Zato što su samo u tom zaboravu mogli oblatiti vlastite domove i sopstvena vrata, a tako je trebalo i ja da učinim, zaboravljajući i njih i njihovo samoblaćenje. Jedino tako može se pisati u današnjem vremenu, uz puni zaborav svega što vam se dogodilo loše u detinjstvu, i posle.

Živeo sam nekoliko decenija u jugoslovenskom socijalizmu, većina ljudi u Evropi smatra da je to bila neka meka varijanta ovog ustrojstva, jedan laki žanr, operetskog tipa, Leharov model puta u komunizam. Valjda zato što je Tito voleo ovaj bečki način muziciranja, pa je i sam nešto po klaviru probao da preludira. A u toj zemlji događale su se takođe goleme grubosti, pamtim neke od njih.

U bosanskom rudniku dogodila se nesreća, čovek je ostao bez noge. Godinama se ovaj bogalj borio za pravo na svoju invalidnost, pojavio se međutim, oblasni rukovodilac koji je tvrdio da za jednog rudara nije veliki manjak biti bez noge, jer takav subjekat nije obavezan da izlazi u društvo, među elegantan i učen svet, dovoljno mu je da sedi doma i bude zadovoljan što je uopšte živ. Dugo nisam mogao da se otresem ove epizode, bio je načinjen čak i film o tom slučaju, ali to nije mnogo vredelo. Tako onaj rudar prolazi kroz moje snove sa svojom drvenom nogom, a takt ove hromosti odzvanja za mene do danas. Jer ispostavilo se da je naš život onde bio hrom, nedostajala nam je ta jedna noga da bismo koračali ka svojoj svetloj budućnosti. Zato što su ti nekadašnji režimi, istočnoevropski, utanačeni bili na jednom paradoksu, promovirajući veliku brigu za čoveka, a s tim čovekom istovremeno postupajući kao sa stokom. U periodu takozvane slobode, pošto je oboren očevitni zlikovački postroj fašizma, ljudi su ipak bili podvedeni pod jednu upravu koja je sejala strogost, svaki i najmanji činovnik imao je prava da se istresa na uvaženog profesora etike, na vremešnu gospođu, na učtivog studenta. Svaku i najmanju ceduljicu koju je trebalo ishoditi, svaku dozvolu, potvrdu ili dokaz, ono što se drugde dobija rutinski, valjalo je izmoliti, čekajući duge sate, obično građansko pravo pretvaralo se u dobitak na lutriji.

Ona vrata iz moga detinjstva, oblepljena blatom, sve više su tonula u kal i nečistoću, pisanje u neljubaznim vremenima pretvaralo se u čišćenje Augijevih štala – ja sam đubretar, vikao je još Majakovski. To je ono poznato mesto iz poeme ruskog pesnika, već vrlo blizu svakoj deziluziji. Majakovski bio se razočarao u svoj ljubavni san koji kao barka razbio se o stvarnost, ali to nije bila samo ljubav prema Ljilji Brik, no i prema velikom preokretu lenjinske revolucije, kojoj bio je spreman služiti čak i kao smetljar. Na ovo nadovezao se golemi broj pesnika dvadesetog stoleća koji su sopstvenu darovitost zaveštali nekoj opštoj ideji. Samo što smatram da se ne može pisati za svrhu bilo kakve opštosti, nego jedino po nalogu vlastitih osećanja, temperamenta i neke sopstvene unutrašnje politike, pesnikove. Jer ako to ne čini, pisac će kad-tad doživeti svoja gorka razočaranja – ili će biti

odbačen od činbenika politike, ili će sam sebe odbaciti kada uvidi da je služio nekakvom besmislu.

U prednosti koje književnik poseduje spada jedna umetnost, gledanja. U njegove oči ugrađen je onaj pogled mačke koja vidi u mraku, i tih komandosa koji posebnom opremom osećaju pulsiranje žive sile u blizini. Tu prednost pesnik mora koristiti, sposobnost vidovitosti. Imam prijatelje koji redovno letuju na Kubi. Uvek u rano proleće lete oni na to ludačko ostrvo, otok odvojen od sveta bodljikavom žicom, ali sa vrlo lepim plažama. Nikako ne uspevam da dobijem od tih ljudi bilo kakav izveštaj o tom zatvoru u obliku države, osim da je onde provod nezamisliv i da je za dvoje Nemaca tamo sve potaman. Upoznao sam takođe, veselog starca, književnika sa tog otoka, ličnog prijatelja Fidela Kastra. On isto tako o svojoj zemlji ima da kaže samo najbolje. Ja međutim listam knjigu fotografija učinjenih onde, koje prikazuju oronula pročelja kuća u Havani, ljude koji hodaju tim ulicama u ritama. Snimci su to ruiniranih starih automobila, ostavljenih na cesti, malodobnica koje prodaju svoja krhka tela, umornih ribara koji izgubili su već davno svoju hemingvejsku sabljarku. Ali moji prijatelji imaju drugi pogled na stvari, za njih Kuba je samo jedno prekrasno ostrvo sa divnim plažama.

U vreme neljubaznosti, koju su pokazali susedi iz mog detinjstva, polomljene su prve jevrejske radnje u Friedrichstrasse, i drugde. Nacizam uveo je gnusobnu naviku urlanja pri svakoj društvenoj ophodnji, derali su se ne samo glupavi podnarednici na svoje vojnike, isleditelji na nesrećne uhapšenike, urlali su nadzornici, čuvari, vratari, obični beamteri, urlao je čak i uvaženi sudija, a naravno, do ludačke dernjave najviše dosegao je državni ministar propagande, napokon, obljubljeni vođa nacije. Još i danas, sasvim uljudni i demokratski nastrojen poslanik u ovdašnjem parlamentu podiže glas, smatrajući da će tako dobiti u argumentaciji. Ja, međutim, ni najmanje ne verujem političaru koji viče, jer taj koji se dere sa govornice, ne veruje ni samom sebi.

To su moja iskustva, nekoga ko je namislio pisati u neljubaznim vremenima. Što je posao katkad na ivici nerazumnosti, samo što ja recimo, ne umem ništa drugo. Nisam u stanju ni da popravljam cipele, ni da sviram u trubu, iako mislim da bi svirati u trubu bilo jako potrebno u ovakvim vremenima. Ja, prema tome, nastavljam svoj zanat spisateljski, iako znam da mi praksa pisanja neće doneti bog zna šta. Jer čovek čini ono što može, a kada pokuša da se bavi "nečim drugim", opasno izaziva sopstveno ludilo.

Breton, doduše, priželjkivao je da vek provede sa ludacima, koji, smatrao je, nikada ga neće razočarati. Meni su dovoljni pogruženi melanholic koji svoju muku zadržavaju za sebe. Kojih ima na pretek po ovom prostoru, Evropa je kontinent na kome neurastenija je pronađena, kao i radium. Siguran sam da čovek osoran prema drugome, to je zapravo prema sebi samom. Neljubazan pojedinac nanosi tešku uvredu najpre sebi, a da time ne doprinosi sopstvenom značaju. To nije mogao shvatiti ni onaj manijak koji je zapalio svet, svi mi još uvek pokušavamo da ugasimo ovaj dugotrajni požar.

Neko čak i pisanjem, jednim katkad bezrazložnim poslom.

PIŠE: OLGA POPOVIĆ OBRADOVIĆ

Jedinstvo zla

Na jednom mestu u svom svedočenju, Vladimir Popović postavlja pitanje: “Zašto je ubijen Zoran Đinđić?”. To je pitanje kojim će se, bojim se, najmanje baviti pravosudni organi – mada ne treba ni njih isključiti – ali kojim će se svakako baviti istorija. Ono što bi, međutim, bilo preko potrebno, to je da se ovim pitanjem pozabavi srpsko društvo, i to što pre. To je po mom uverenju najznačajnije pitanje koje nakon ubistva premijera ostaje otvoreno. Ono zapravo glasi: “Kako je to bilo moguće?” Na njega će srpsko društvo morati da potraži odgovor ukoliko želi da to više ne bude moguće. Neću, naravno, da kažem da je Srbija jedina zemlja u kojoj je ubijen premijer, ali teško da se može naći još neki primer zločina ove vrste, dakle političkog ubistva, u kome su, kao u slučaju ubistva Zorana Đinđića, svaka na svoj način, neposredno ili posredno, učestvovala sve relevantne institucije društva i države, bez izuzetka – od generala, odnosno vojske, preko sveštenika odnosno crkve, do naučnika i pesnika, odnosno njihovih najrelevantnijih institucija. Upravo zato će srpsko društvo morati da postavi pitanje kako je to bilo moguće – naravno, ukoliko želi da konačno jednom postane normalno.

Do odgovora na njega, pak, ne može se doći bez razumevanja istorijskog konteksta. Ubrzo nakon ubistva premijera, mnogi tumači su se pozabavili tim kontekstom, zadržavajući pažnju na nešto daljoj prošlosti, u kojoj su tražili primere sa kojima bi slučaj ubistva Zorana Đinđića bio uporediv. Tako se najčešće spominjao knez Mihajlo Obrenović, kralj Aleksandar Obrenović, kralj Aleksandar Karađorđević. Kako ovo nije prilika za istoriografsku raspravu, ja bih sa tim u vezi rekla samo to da je, po mom sudu, mnogo tačnije i preciznije od ovih analitičara, ovaj širi istorijski kontekst ubistva Zorana Đinđića razumeo mitropolit SPC Amfilohije Radović, u govoru koji je održao pored odra pokojnog premijera, a koji je nazvan opelom. U tom govoru mitropolit je Zorana Đinđića povezao s dinastijom Obrenovića, koja je, posebno pod kraljem Milanom, postala simbol vezivanja Srbije za Zapad i, zajedno s tim, simbol njene modernizacije. Za ogromnu većinu onovremene Srbije,

olichenu u Radikalnoj stranci, kralj Milan je bio ono što je o njemu jednom prilikom napisao njen vođa Nikola Pašić – “izdajnik ... gori od Vuka Brankovića”. Ukratko, između politike Obrenovića i “izdaje” stajao je bukvalno znak jednakosti i zato su oni koji su uz nju pristajali nazivani “izdajnicima”, “austrijskim špijunima” ili, jednostavno, “izmećarima Obrenovića”.

Ovu interpretaciju Obrenovića, koja je izvorno delo Narodne radikalne stranke, više od 100 godina podržava dominantna struja u srpskoj historiografiji. Zato je i ubistvo poslednjeg Obrenovića, nakon koga je za dugi niz godina zavlada Radikalna stranka, za onovremenu Srbiju, ali i za potonju historiografiju, bilo ne samo legitiman, nego i herojski čin, čiji izvršioци nisu bili zločinci nego patriote najvišeg reda i zato nisu bili suđeni, nego su naprotiv, slavljani kao heroji i spasioci naroda. Mitropolit Radović je ovu istoriju vrlo dobro proučio i svojim govorom, onima koji su to umeli da čuju, on je poručio: Tako u Srbiji završavaju oni koji je vode na Zapad, mondijalisti, modernisti. Za Srbiju, oni su bili i ostali izdajnici i zato predstavljaju legitimne mete za odstrel.

To je ona crvena nit koja povezuje ubistvo Zorana Đinđića sa istorijom Srbije, nit koju je uhvatio mitropolit Radović i javno je, iz najvećeg pravoslavnog hrama, dijabolički predočio srpskoj javnosti. Ubistvom premijera Đinđića ideji Srbije na Zapadu je zadat najsnažniji, možda i odlučujući udarac; Srbija je tada na najbrutalniji način suočena sa onim svojim delom čija je mržnja prema modernom toliko duboka i jaka da je sposobna da sama sobom ubija.

Ali, postoji jedan bliži, isto toliko značajan istorijski kontekst kao i ovaj na kojeg nas je uputio Amfilohije Radović. Treba se pomeriti 100 godina kasnije, na prelazak iz XX u XXI vek. U tom trenutku, ideja moderne Srbije nije bila više problematična samo, pa ni na prvom mestu, zbog načelnog, ideološkog i kulturološkog otpora prema Zapadu. Pojavio se jedan daleko prozaičniji razlog otpora Đinđićevoj viziji Srbije, a on je vezan za činjenicu da je za Srbiju, nakon završenih ratova i zločina užasnih

razmera, neumitno nastupilo doba odgovornosti. Đinđićeva vizija moderne Srbije podrazumevala je raskid Srbije sa prošlošću i suočavanje sa odgovornošću za tu prošlost. Premijer je postao simbol politike koja kad-tad mora staviti tačku na poricanje odgovornosti Srbije za rat, na zataškavanje zločina i konačno dovesti do odricanja od velikodržavnog projekta, a time i do postavljanja pitanja odgovornosti za taj projekat. Svi oni koji su ovo hteli da izbegnu – bojeći se, bilo moralne, bilo političke, bilo pravne odgovornosti, sa pravom su u pokojnom premijeru prepoznavali svog neprijatelja. Posebno ovi poslednji, jer premijer Đinđić je bio jedini srpski političar koji je bio istinski spreman da osumnjičene za ratne zločine isporučuje Haškom tribunalu. Zato su se svi oni, umesto za viziju moderne Srbije, opredelili za politiku “legalizma”, odnosno politiku kontinuiteta sa režimom Slobodana Miloševića.

To je bila smrtna presuda za Zorana Đinđića, jer se ta politika mogla osloniti i oslonila se isključivo na tzv. patriotski, odnosno antihaški lobi i organizovanih kriminal, koji su se, simbiotički povezani, ubrzo nakon 5. oktobra ne samo rekonsolidovali, nego iz dana u dan sve više dobijali na značaju. Temeljne državne institucije, koje su prvo razorene, a potom kriminalizovane, stavljene su u službu zaštite ratno-zločinačke mafije. Služba državne bezbednosti, kontraobaveštajna služba, paravojne jedinice i kriminalne grupe, kao i političke strukture koje se na njih naslanjaju u nastojanju da očuvaju velikodržavni program – sve je međusobno povezano, isprepletено jedno jedinstvo zla. Njihovi nekontrolisani mediji neprekidno su nas zasipali političkim razbojništvom, a da protiv njih pritom nije bilo nikakvih mehanizama zaštite. Situacija je bila, takoreći bezizlazna: saradnja sa Hagom pod sistematskom blokadom, lustracija se odbacuje, pravosudni sistem korumpiran i sam upleten u organizovani kriminal. Srbija se davila u zločinu. Sa svim tim nosio se Zoran Đinđić, takoreći sam, sa svojim saradnicima. Eto, to su rezultati “legalizma” s kojim se posle 5. oktobra pravdala blokada svake reforme koju je tražila Vlada Srbije. Od početka je bilo jasno da je taj “legalizam” rujanje zdravoj pameti; 12. marta 2003. godine shvatili smo da je u njegovoj osnovi stajao dalekosežni cilj - “i posle Miloševića – Milošević”, te da je stoga nužno vodio ka zločinu. Tako je srušen mit o 5. oktobru kao liniji razgraničenja između miloševićevske i postmiloševićevske ere. Ubistvo Zorana Đinđića bilo je moguće ne zato što je u Srbiji za vreme Miloševića vladao režim kakav je vladao, nego zato što 5. oktobra taj režim nije promenjen, a trebalo je da izgleda kao da jeste. U ovom pogledu svedočenje Vladimira Bebe Popovića ima izuzetnu i trajnu vrednost. Onima koji će istraživati najnoviju istoriju Srbije, u kojoj fenomen 5. oktobra predstavlja jedno od ključnih pitanja, Popović je dao izvor neprocenjivog značaja.

(Reč na promociji knjige “Svedočenje pred Specijalnim sudom Vladimira Popovića na suđenju za ubistvo Zorana Đinđića”, Medija centar, 24. januar 2006) ■■

Otvaranje vrata korupciji

PIŠE: IVAN JANKOVIĆ

U Skupštini Srbije je 16. septembra prošle godine donet Zakon o zaštiti konkurencije. Tim zakonom bi potrošači trebalo da budu zaštićeni od monopolskog ponašanja velikih firmi, odnosno da bude obezbeđen tržišni ambijent u kome će cene proizvoda “monopolista” biti niže, a kvalitet viši. Po verovanju mnogih, i to kvalifikovanih ekonomista (čak i nekih koji se smatraju “liberalnim”) kao i običnih ljudi, monopolske firme i monopolsko ponašanje su posledica odsustva zakona protiv monopola, odnosno prepuštanja tržišta vlastitoj samoregulaciji. Da bi se obezbedilo normalno, konkurentsko okruženje privrede u celini, potrebno je, po ovim mišljenjima, doneti splet antimonopolske legislative koju će onda sudovi i državne agencije sprovoditi. Te mere mogu biti različite, od suzbijanja kartela, preko zabrane ili kontrole integracija firmi, do zabrana određene cenovne i necenovne prakse, poput “predatorskog ponašanja”.

Međutim, postavlja se i jedno prethodno pitanje, posebno za zagovornike tržišne privrede: naime, da li je za očuvanje ili podsticanje konkurencije u nekoj privredi potrebno, ili čak poželjno donositi zakon o zaštiti konkurencije, ili je pak dovoljno ukloniti administrativne i zakonske barijere za poslovanje svih firmi. Nije na prvi pogled očigledno zašto bi bila neophodna još neka regulativa, mimo izjednačavanja zakonskih uslova i ukidanja državnih i paradržavnih monopola (licenci, ekskluzivnih dozvola, vancarinske i carinske zaštite domaćih preduzeća itd). Da bi se na ovo pitanje zadovoljavajuće odgovorilo potrebno je razmotriti smisao i korene antimonopolskog zakonodavstva u svetu, i videti kakvim je rezultatima njegovo praktikovanje tamo vodilo, kao i razmotriti sam koncept konkurencije koji stoji u osnovi ideje ovakvog zakonodavstva.

Prvi moderni zakon protiv monopola jeste poznati Šermanov zakon iz 1890. godine, donet u Americi sa

obrazloženjem da se njime sprečavaju monopolizacija i kartelski dogovori velikih firmi. I danas čak i mnogi protržišni ekonomisti smatraju ovaj zakon vrlo važnim u podsticanju konkurentskog ambijenta američke privrede, čak nekom vrstom “*Magna Carte* slobodnog preduzetništva”. U stvarnosti, njegov smisao je bio mnogo manje idiličan. Šermanov zakon je, na jednoj strani, bio donet kao deo protekcionističkog plana, čiji su tvorci i predvodnici u realizaciji bili senatori Šerman i Edvards, da bi se javnost zavarala i od nje sakrili učinci prethodno donetog Carinskog zakona kojim je značajnom delu američke privrede pružena visoka carinska zaštita. Šermanov akt je, tako, predstavljao u određenom smislu samo politički korektnu dimnu zavesu za spoljnotrgovinski protekcionizam.

S druge strane, njegovi kreatori nisu krili okolnost da je krajnji cilj tog zakona bio zapravo da spase od propasti manje i neefikasnije firme koje nisu mogle da se suoče sa nižim cenama koje su forsirali “trustovi”, a kao posledicu bolje organizacije, novih tehnologija, ekonomije obima i novih oblika marketinga. Senator Edvards je izjavio u kongresnoj raspravi da “naftni trust može sniziti cenu na jedan cent po barelu, ali da bi to uništilo legitimnu konkurenciju i izbacilo mnoge čestite ljude iz posla”. Ekonomista Tomas di Lorenzo je iz toga bez preterivanja izveo zaključak da je Šermanov zakon zapravo predstavljao “zakon protiv snižavanja cena”, odnosno notornu protekcionističku meru koja je oborila konkurentnost privrede i naštetila američkim potrošačima.

Jasno je onda kako je i zašto bilo moguće da glavni korisnici i inspiratori antimonopolskog zakonodavstva oduvek budu loši i neefikasni proizvođači, oni koji na realnim tržištima nisu mogli da se valjano takmiče, pa su se organizovali u lobije da iskoriste državnu regulaciju ne bi li pobedili bolje konkurente. Novija istraživanja pokazuju da su gotovo sve one industrijske grane koje su po Šermanovom zakonu okvalifikovane kao monopolističke, zapravo podizale proizvodnju i smanjivale cene 3-5 puta brže od ostatka ekonomije za sve vreme pre i posle donošenja tog zakona! One su (posebno industrija čelika, nafte, šećera itd.), bile lideri u produktivnosti, a ne udžbenički monopolisti koji eksploatišu potrošače visokim cenama i lošim proizvodima. Isto tako, ni jedna od firmi koje su kasnije, tokom XX veka, gonjene po američkom antimonopolskom zakonodavstvu, nije bila pravi monopolist pod zaštitom države, već je ogromna većina njih predstavljala najproduktivnije lidere i inovatore na raznim poljima biznisa (*Standard Oil, American Tobacco, Alcoa, IBM, General Electric, Microsoft...*), koji su svoju poziciju stekli i održavali isključivo na slobodnom tržištu. Na drugoj strani su ostali državni monopoli, koji su svoj prestiž sticali ekskluzivnim državnim licencama i zakonskim zabranama konkurencije, a koji nikada nisu bili gonjeni po “antimonopolskim” zakonima. To dokazuje da ovi zakoni nikad nisu štitali konkurenciju, već je podrivali, napadima na najproduktivnije firme. A to je, opet, činjenica nad kojom se vredi zamisliti kad se

kopira ovakva vrsta zakona i kod nas.

Zapravo, nijedan monopol ne može da ima ekonomski štetne efekte, ukoliko nije podržan vladinim merama. Razlog za ovo je prilično jednostavan: u konkurentskim uslovima, svaka firma ili kartel su prinuđeni da neprekidno unapređuju proizvodnju i/ili smanjuju cene, jer će potencijalni konkurenti u protivnom biti privučeni njihovom neefikasnošću, visokim troškovima i/ili niskim kvalitetom, i potisnuće ih sa tržišta. Sudbina svakog poslovnog čoveka je na tržištu u rukama potrošača, a tržište kapitala funkcioniše kao konačni regulator ekonomske efikasnosti, tako što seli kapital tamo gde je veća mogućnost profita. A najveća mogućnost profita je onde gde se neefikasno radi, tako da će svaki loš monopolista lako dobiti konkurenciju (naravno, ako vlada to ne spreči svojim merama). Monopol ili kartel koji nastaje (i održava se) na slobodnom tržištu nije štetan za potrošače, jer je posledica superiorne ekonomske efikasnosti. Često mogu postojati razlozi zbog kojih jedna “monopolska” firma ili nekoliko njih mogu biti efikasnije od velikog broja firmi (ekonomija obima, tražnja za homogenom robom, neka svojstva funkcije troškova itd). Štetni su samo monopoli i karteli koje štiti ili promovise država.

Ekonomisti su, nažalost, značajno doprineli popularnosti antimonopolskih zakona. Oni su propagirali pogrešno shvatanje konkurencije koje je ovu identifikovalo s brojem konkurenata, a ne odsustvom zakonskih i regulatornih barijera poslovanju. Kao posledica toga, neki od potencijalno vrlo konkurentnih oblika privrede, poput nekih (ne nužno svih, naravno) oligopola ili čak tržišnih monopola, bili su napadani u ime “konkurencije”, a zapravo u ime “prava” lošijih konkurenata da opstaju u poslu uprkos svojoj neefikasnosti. U središtu ovakvog shvatanja konkurencije je bila iluzija da se ona sastoji u aktuelnom postojanju mnoštva konkurenata koji ne mogu uticati na cene niti da menjaju druge uslove konkurencije. Ovo je vrlo naivno shvatanje, budući da takva atomistička konkurencija može postojati samo na nekim izolovanim agrarnim tržištima, ali ne i u najvećem delu ekonomskog sistema. Stvarna konkurencija znači slobodu takmičenja koja će pokazati ko je najbolji, i njen rezultat se nikad ne može unapred predvideti; često će opstajati mnogo firmi, ali ponekad i samo nekoliko njih, ili tek jedna. Nema nikakvog značaja koliko firmi ima, svi ishodi procesa konkurencije su podjednako legitimni, ukoliko nema državnih intervencija i favorizovanja nekoga. Kao što je rekao američki ekonomista Stiv Pejović, “sve što treba za tržišnu privredu jeste jedna firma i slobodan ulaz”. Dakle, za konkurenciju ne treba nikakav “zakon protiv monopola”. Treba samo zabrana državi da se meša u ekonomiju i stvara ili potpomaže monopole. A to je više stvar ustava nego zakona.

Šta će biti verovatne posledice donošenja ovog zakona u Srbiji? Recimo, kako je ministar trgovine najavio, neki trgovinski lanci koji niskim cenama i ekonomijom obima uvode “nelojalnu konkurenciju” lokalnim manjim ponuđačima biće stavljeni na tapet. Zakon treba da

“reguliše” tu stvar u duhu novoproklamovane filozofije “ekonomskog patriotizma”. Drugim rečima, političari i birokrati treba da nas, potrošače, antimonopolskim zakonom “zaštite” od Merkatora, Maxija, Vera, i drugih monopolista, i sačuvaju nam mogućnost da kupujemo od piljara sa čoška, jer mi sami ne znamo od koga želimo da kupujemo. Ustvari, lošiji domaći trgovinski lanci treba da budu zaštićeni od konkurencije boljih stranih (jedan ministar je čak izvalio kako je trgovina “strateška” grana, pa zahteva restrikcije ulaska stranaca u nju).

Ministar finansija je, s druge strane, dao svoj priloge primeni zabrane kartelskih dogovora o cenama: to što poslovne banke drže iste ili slične “visoke” (u odnosu na šta?) kamatne stope, nije, po njemu, posledica loše poslovne klime koja čini kapital skupljim i kredite nepovoljnijim, već zavere podlih bankara koji zajednički “fiksiraju cene”. Pa će im onda, pretpostavljam, antimonopolska komisija narediti da spuste kamate i usreće stanovništvo.

Pogledajmo samo na jednom jednostavnom primeru regulisanja cenovne konkurencije, kako izgleda antitrustna *Zemlja Čuda* u koju ulazimo (ne kažem da je postojeće stanje bolje, već da je gore, zahvaljući višku državne kontrole, a ne manjku antimonopolskog zakonodavstva). Jedan cinični i oštromni komentator je svojevremeno primetio da antitrustni zakoni u Americi “jednima zabranjuju da prodaju po višim cenama od konkurencije, drugima po nižim, a trećima kaže da i u istim cenama ima nešto zlo”. Naš zakon verno odslikava ovu apsurdnu prirodu antimonopolske regulacije. U članu 7, koji se odnosi na sve vrste kartelskih sporazuma zabranjeno je da se “neposredno ili posredno utvrđuju prodajne ili kupovne cene ili drugi uslovi trgovine”. To bi trebalo da znači da je zabranjeno da firme iz jedne oblasti dogovaraju zajedničke cene (*price fixing*). Dobro. Ali, u članu 18, koji reguliše “zloupotrebu dominantnog položaja”, imamo skoro identičnu formulaciju ovog istog delikta, samo što se uz zabranu utvrđivanja cena i drugih uslova trgovine dodaje zagonetni atribut “nepravedno”. Zabranjeno je, dakle, zloupotrebljavati dominantni položaj da bi se nametale “nepravedne cene”! Kakve su to nepravedne cene? To se ne zna, ali pretpostavljam da je reč o takozvanim predatorskim cenama, kojima dominantna firma želi da istisne konkurenciju (jasno, niže od konkurentskih, samo što nisu altruistički motivisane, već željom da se uništi konkurencija). Dakle, osim zajedničkog fiksiranja istih, zabranjeno je i nametati “nepravedno” niže cene. A da ne govorimo o tome da je pumpanje visokih cena delikt po sebi. Pa sad, neka “monopolista” vidi kako će da vodi svoju cenovnu politiku, bude konkurentan, i istovremeno ne prekrši antimonopolsko zakonodavstvo.

Kada ima kartelskog dogovora, kada su cene predatorske, a kad konkurentske, da li neko povećava “barijere ulasku” u biznis drugima, i razna druga tehnička pitanja kojima antimonopolske agencije treba da se bave, zapravo su neodlučiva. Niko ne zna i ne može znati kad je neka cenovna ili necenovna praksa predatorska (takva da nameće “nefer” troškove

konkurenciji sa ciljem da je uništi, a onda podigne cene). Da li je snižavanje cena kao posledica tehnoloških ili menadžerskih inovacija predatorsko, jer takođe vodi istiskivanju konkurencije, i kako da razlikujemo prvo od drugog? Da li je snižavanje cena kao posledica ne – napada na konkurenciju, već želje da se reaguje na napad rastućih konkurenata “predatorsko”, i kako da znamo šta je pravi motiv “monopoliste” u tom slučaju? I kako da empirijski razlikujemo prvo od drugog? S druge strane, kako da vlast odluči da li da dozvoli neku integraciju dve firme, kad ne zna unapred da li je veća ušteda troškova zbog rastuće ekonomije obima ili alokativni gubitak blagostanja što je tržište koncentrisano?

Naravno, niko ne zna i ne može unapred znati da li integracija dve firme šteti potrošačima ili ne, jer to tek od tržišta očekujemo da nam kaže, kao što niko ne zna i ne može znati unapred da li je neko sniženje cena trajno, ili privremeno dok se ne istisne konkurencija. Niko ne može pouzdano znati masu drugih stvari od kojih zavisi valjanost odluka antimonopolskih vlasti u svakom pojedinačnom slučaju, osim ako birokrati u antimonopolskim telima nemaju kristalnu kuglu ili božju prediktivnu moć, da vide budućnost godinama unapred, i, nezavisno od tržišta znaju koje su kombinacije resursa “optimalne”, a koje nisu. Ali, u tom slučaju ne treba da budu skromni pa da se zadovolje palijativnim intervencijama i zabranama, već treba da nacionalizuju celu privredu i da je kao svemoćni planeri vode ka tim “optimalnim” ishodima koje u svojim “ekspertskim” mikroekonomskim kristalnim kuglama vide. Ako znaju dovoljno da u ime potrošača unapred odlučuju ko šta sme da radi, onda treba da naređuju svima i sve, a ne samo da kočice ili stopiraju u ime “neefikasnosti” neke tržišne transakcije. Ne antimonopolski zakon, već centralno planiranje sovjetskog tipa.

Iskustvo je široko dokazalo da se tužbe i istrage protiv raznih firmi za monopolizaciju i monopolsko ponašanje najčešće svode na lov na veštice, koji orkestriraju ambiciozni birokrati u sadejstvu sa konkurentima “monopolista”. Ova atmosfera lova na veštice stvara nesigurnost i nepredvidivost. O tome kakav je sjajan prostor za korupciju otvara kad nekom poverite mandat da odlučuje o milionima dolara na osnovu nejasnih i maglovitih kriterijuma “monopolizacije” (“predatorsko ponašanje, “stvaranje barijera ulasku” itd.), ne treba mnogo trošiti reči. U odsustvu bilo kakvih jasnih kriterijuma i bilo kakvog mogućeg znanja o predmetu odlučivanja, sve se svodi na politički voluntarizam i samovolju birokrata u antimonopolskim agencijama, i trošenje velikih suma novca na neproduktivne svrhe, lobiranje za antitrust ili odbranu od tužbi, umesto u produktivan biznis. To je konačni razlog da se ovakvi zakoni nikad ne donose. Oni znače samo još jedan alat u rukama domaćih birokrata i regulatora, koji će u koaliciji sa protekcionističkim lobijima da ograničavaju i onemogućavaju konkurenciju. ■

Svaka čast, momci, ponašali ste se odgovorno i evropski, pohvalio je briselski izaslanik za crnogorski referendum, slovački diplomata Miroslav Lajčak domaće zvaničnike i opozicione čelnike nakon što su uz "konstruktivne sugestije" Evropske unije, krajem februara odлучili da Bosna i Hercegovina bude od zvanja p...
Bosna – jedna zemlja

ili jabuka razdora

Evropski domet se ogleda u sljedećem – na pitanje: "Zelite li da Bosna bude nezavisna država sa punim međunarodnim subjektivitetom", moraće potvrdno da odgovori 55 odsto od broja izašlih birača, uz prethodno ostvaren census izlaznosti od polovine ukupnog broja upisanih, da bi najmanja bivša jugoslovenska republika na referendumu 21. maja dobila izlaz iz državne zajednice, za čije formiranje niko nije ni pitao njene građane.

Da rezultat bude neizvjestan do samog kraja, pobrinula se viša sila, u ovom slučaju Evropa, koja je za potrebe prevazilaženja crnogorskih međusobica, kreirala originalna, specijalna pravila koja, recimo, u Španiji ne bi prošla, još manje u Francuskoj, ili Bosna diji jedruje daju jabuku crnogorskim i hrvatskim država koje je nastala evropski sastavljenom većtu. Dnšnjgavije trića kraljevo i ostalim u Kvirnog Kbirankagici jpl ovie ma XV vzeva. Ona g ulastan Bosne i us a d 55 indjstom podčake, inaših dabi lo stavjllk razj avrspskih i hrvatskih zemalja. Tvrkoto snjaza služajšnja račedarjkat otku, spijana dnlis se savejegostin ostvoeajka od 10 v d jasta prednostio Ppisiope je kpre d v d jala" (maratserijaran) (onkudjer hio gropski Rađim Baotja bilokuanje tapo litvikohe prilipastaj Biljak sam) ostalre gožlame Bosne i bosanske za p r u d e s t h o a v s k e a s t r u j e .. Deo nar d d a g n a k t i s p o v e d e n j o k a t o j e k p l u e r j e t v o r z a p s e t i n i h k r a j e v i p r e g l o v z a r e , a k o j o j a b i o n a p r a v o s l a l i j u , p a g l e v a n j e m l o k a d n o m d e b o z a l u u r d e (H e r c e g o v i n e) k i B o s n e p r e g o d u t i m a j v i p r e t h l o d i b o l a n i g a z o s a n s k i h V e n e c i j a n s k e k a l j u a n i s i j a c e j e v e s p o k i n a r e d u s p e r a j p r i j a d i z g t v o r s e a l n e r a l n e t u d i l a j e b r a t a l a b a C r n o j s G o a n o n e i z a v a d e p s n a S k i j a e l a k s t a p r z a v a r e f a u l t a n e f e p e n d i m p a s t h o s e l l a j e v o j a d e r a t i t e t e z o o b z i r a g a i m a k d j e r i j a V e h r v a t j a k a , d o k d a l j a o t a n o g o s t o j a k o n o R e f e r e n d a m u T u r s k a g l o p m a n l e j a o p a p r a p a d k S o m s k a d e s p o r o v i n d a p e B o s n u d e l a d e t e g e n d o l o v s k i v e t i n a t o r e d a M o s e u h u g u t a r i a n (g o r s k o a) d i j a l o g u , n a k o s t i s t o p r o j r i j e p a r z a t i n e i d e o h r i š c a n s k o g s t a n o v n i š t v a .

Dokazetiuo Q t n a z a n s k e , t i m p e n i j e B o s n a s t o b i j p o z i t i j a s n p o g v e j e d i n o g e m e d u s a l b a o g o d e 1 5 8 9 . e n j e n j a l e t (v i n o g e t) p o s t i s t o g d z a k a . E n j e d a p r e d z i m e n a i d i j a k u b a l j e s t v i k h l e g i t i m n o s t i i p o d i ž e s n a p a l a č i n d š t o r s j e m a s t i n B u g a j s k i k a G r a d k a , v i š e b i j a y n V l a s k a , o H r v a t s k a m Z e t a j u U g a r s k i n o i j e o p t e z i j e j e s a m d z a c n e z a y a s e t o s t u d o b i j a l i i m e n a p r e m a n e k o j e r e g o g n a f j k d i n s e l j e z e o u t o m i d u g e t e t v e n e g o k s k e p e l i d u d u k o j s k e v l a d a e j n e , B o s a n s k i p a š a u E r b i j a t e u t i o n i j a d e z a v i s n o n B o s n a v o i m . H e r c e g o v i n e i N o v o p a z a r s k o g s a n d z a k a , s p e c i j a l o v a n j e d e z e s k e v l e f i r o v a n e p o s e b n o s t i d z a v i s n o s t i p e r s t e p e n a i z a p h o s t i j u (a k o t o m a n p e k a b a c e p e r 8 5 o d l i k o) v a o ž e d a o v a r i v a i o d d e r e n t a k 5 0 b o s n j a c k i k u p r o d M n j e g o u z i o a n i h . p o d a t u k a n i z t i j g č i n e n e s u v e d o s t i l j n e o l d g d e r e g š t u m a t r i j a i o g l a f i j i o s t g o d o n g a o s t r a o s n a p i c i v i š e m e g d i n k a n s k i n l j e k a d a G r i m a n G o r B o s n a b a r H e r c e g o v i n a s t a h o v o j k a r s k o g s a n d z a k a . G o v o r i l i s u " b o š n j a c k i " (j u ž n o v j e s v e n e k l a j e e i k o l r a d i j a k e t i j o l o r t i m s p r a j e z i k n o d i g a n

svet nije znao.¹ Bošnjaci su već u XVI i XVII veku činili većinu stanovništva, pogotovo po gradovima u kojima je cvetao čaršijski život.

U vreme nacionalnih pokreta, kada turski spahijski sistem propada tokom XIX veka, vidne su tendencije podvajanja Bosne kao i bune hrišćanskog življa. Posle Berlinskog kongresa 1878, Bosna i Hercegovina dospevaju pod upravo austro-ugarskih vlasti, da bi 1908. došlo do aneksije. Ova pokrajina je imala status *sui generis*, jer nije ušla u okvir ni austrijskog ni ugarskog dela Habzburške monarhije. U toj pokrajini su bili identifikovani srpski i hrvatski narod kao i relativno većinska versko-nacionalna kategorija Bošnjaka (Muslimana). Konstituisanje i manifestovanje bošnjačke (muslimanske) nacije je bilo otežano delovanjem institucija hrišćanskih balkanskih država. Balkanska rekonkvista se, poput one na Pirinejskom poluostrvu služila, mada u manjoj meri u novijem vremenu, izvesnim metodama terora kako bi onemogućila identifikovanje i opstanak bošnjačke (muslimanske) nacije.

U jugoslovenskoj kraljevini je negiran nacionalni identitet bošnjačke (muslimanske) narodnosti. Prizante su samo tri nacije koje su zvanično integrisane u jednu jugoslovensku. Međutim, nacionalno pitanje se sve više aktuelizovalo u periodu između dva svetska rata.

U vreme oslobodilačkog rata vođenog u uslovima okupacije 1941-1945, nastojalo se da se zemlja oslobodi, uz reorganizovanje Jugoslavije kao federalne države. Sa izgradnjom federativne Jugoslavije tekao je proces izgradnje šest federalnih jedinica, država sa reduciranim suverenitetom. U Mrkonjić Gradu je 26. novembra 1943. formirano Antifašističko veće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine. Tom prilikom ovo Veće, kao političko telo donelo je Rezoluciju u čijoj se 5. tački navodi: "Danas narodi Bosne i Hercegovine kroz svoje jedino političko predstavništvo AVNO Bosne i Hercegovine hoće da njihova zemlja, koja nije ni srpska, ni hrvatska, ni muslimanska, nego i srpska i hrvatska i muslimanska, bude slobodna i zbratimljena Bosna i Hercegovina, u kojoj će biti osigurana puna ravnopravnost i jednakost svih Srba, Muslimana i Hrvata.² Na državotvornom II zasjedanju Antifašističkog veća Jugoslavije je, sa ostalima, navedena i Bosna i Hercegovina kao jedna od šest članica nove Jugoslavije. Na II državotvornom zasjedanju AVNO Bosne i Hercegovine u Sanskom Mostu, 30. jun – 2. jul 1944, učesćem 192 većnika, a u prisustvu predstavnika AVNO Hrvatske i vojnih misija Sovjetskog Saveza, Sjedinjenih Američkih Država i Velike Britanije donete su odluke o državno-pravnom statusu kao federalne jedinice u sastavu Demokratske Federativne Jugoslavije. U Deklaraciji o pravima građana BiH naglašava se da ovo Veće zajamčuje "ravnopravnost Srba, Muslimana i Hrvata Bosne i Hercegovine, koja je njihova zajednička i nedeljiva domovina".³ Osnove državnosti BiH se zasnivaju na tradiciji srednjevekovne bosanske države.⁴

Za razliku od koncepta narodnooslobodilačkog pokreta, avnojsku kompoziciju Jugoslavije svi nacionalistički subjekti na srpskom i hrvatskom etničkom prostoru su negirali i svojatali Bosnu i

Hercegovinu, kao i muslimanski živalj. Nezavisna država Hrvatska je tipična kvislinška država, dakle zavisna od fašističkih sila. Bosna sa Hercegovinom se cela našla u sastavu ove kvislinške države u kojoj su genocidne metode bile izrazite.⁵ Međutim, hrvatske ustaške vlasti su sa reduciranom moći vršile funkcije na tlu Bosne i Hercegovine, te u susjednim oblastima gde je narodnooslobodilački pokret naročito uzeo maha. U Srbiji su svi kvislinški subjektiviteti reflektirali da u perspektivi Bosnu i Hercegovinu učine delom Srbije. Kvislinška administracija Vlade narodnog spasa, sa predsednikom Milanom Nedićem, računala je da će oslanjanjem na nemački Rajh izdejstvovati autonomiju Srbije da bi potom njoj bile priključene Bosna i Hercegovina, kao i Vojvodina, Slavonija, Dalmacija, Crna Gora i Severna Makedonija.⁶ Ravnogorski četnički pokret je u svom programu imao ideal "Velike Srbije u velikoj Jugoslaviji". Među brojnim dokumentima karakterističan je "Homogena Srbija" u kome se takođe predviđa stvaranje velike Srbije. Slični nacrti o posleratnoj kartografiji i ustrojstvu, nalozi Draže Mihailovića, svedoče o jednom nerealnom nacionalističkom programu. Fiktivno jugoslovenstvo imalo je da posluži kao prelazna faza ka stvaranju velike srpske države na Balkanu.⁷ U takvoj Jugoslaviji biće omeđene "srpske zemlje", očišćene od nesrpskog elementa a pre svega od muslimanskog življa.⁸ Predviđa se sloboda delovanja samo Srpske pravoslavne crkve.⁹ Sam Draža Mihailović je u svojim naredbama zastupao ovakve fašistoidne stavove.¹⁰ Znači, u pitanju je koncept stvaranja "Velike Srbije" očišćene od nesrpskih, ali i "nenacionalnih" elemenata. Pod "nenacionalnim" elementima su podrazumevani, ne samo komunisti već i svi drugi protivnici ovakve politike u srpskom narodu.¹¹

Ovakav koncept, čitava politika, bio je prisutan i ranijih godina u planu delovanja Srpskog kulturnog kluba, velikog dela političkih delatnika i srpskih nacionalističkih krugova. Ta nacionalistička vizija će ostati, mada uglavnom latentna, do poslednje decenije XX stoleća. Iako nije zanovana na istorijskim pravima, regionalno-političkim faktorima, kao ni na etničkim, kao ni etičkim činiocima i činjenicama.

Treba još jednom istaći da je BiH formirana kao federalna država tri naroda, ali kao celovita bez ikakvih unutrašnjih teritorijalnih podela ili autonomija. Ona u celom svom postojanju nije bila deljena, niti sastavljena od izvesnih podeonih oblasti još od svog nastanka u Srednjem veku, kao i tokom Novog veka. Heterogenost stanovništva, "trollist" tri nacije i tri vere, ne može biti objektivna determinanta podele BiH. U svim ustavima federativne (druge) Jugoslavije jemči se teritorijalni integritet svih republika i obe autonomne jedinice. Počev od prvog Ustava FNRJ.¹²

Sve do devedesetih godina XX veka, granice, nazivane avnojskim, nisu se menjale niti ikad dovođene u pitanje. Taj neoborivi princip važi ne samo za spoljne granice Jugoslavije, već i za granice između federalnih jedinica. Kao takve one su funkcionisale nekoliko decenija, odnosno ustaljene su od polovine XX stoleća. Do kraja osamdesetih godina termin – "administrativne" granice

nije bio u upotrebi. Javlja se u vreme kada je u Srbiji usvojena zavojevačka politika, na osnovu velikosrpskog koncepta. Smišljena je teza da, pošto više nema SFRJ, Srbi kao konstitutivni narod imaju pravo da se samoopredele na tlu cele nestajuće zemlje. Istovremeno, taj princip, navodno, ne važi na teritoriji Srbije. Nacionalne manjine, poput albanske, nisu konstitutivni element države, a u velikoj meri se poricalo Muslimanima da čine narod, već im se priznavao samo konfesionalni individualitet. U duhu jedne vrlo aktivne propagande vođene iz Srbije, Srbi su bili ugroženi, pogotovo u BiH i u Hrvatskoj, kao i na Kosovu, čija je autonomija, kao i vojvodanska, ukinuta. Politički vrh Srbije sa čelnim čovekom Slobodanom Miloševićem, zagovara stav da Srbe treba objediniti pošto su neprijatelji srpstva razbili Jugoslaviju, čime je dato pravo Srbima da se opredele. Taj politički vrh se deklarise kao zaštitnik Jugoslavije, mada je sva aktivnost vlasti u Beogradu bila usmerena ka stvaranju "Velike Srbije".

Međunarodna zajednica je sa zakašnjenjem reagovala u odnosu na zbivanja u Jugoslaviji. Ona se, uključujući velike sile, opredeljivala za opstanak Jugoslavije. Međutim, kako je proces raspada zemlje tekao, svet je prihvatao postojeće stanje. Budući da je problem otvoren, Arbitražna komisija Mirovne konferencije, nazvana Badenterovom, dala je 29. novembra 1991, stručno mišljenje da se Jugoslavija rastače na federalne delove, republike, koje su sukcesori.¹³ Zvanična Srbija nije prihvatila međunarodne standarde, a srpska iredenta je naročito bila usmerena prema BiH i Hrvatskoj. Teze iz *Memoranduma* Srpske akademije nauka i umetnosti, iz 1986, do krajnosti su aktuelizovane, kako bi se pristupilo rešavanju "srpskog nacionalnog pitanja".

"Srpsko nacionalno pitanje" nije u sferi realnosti, jer se sa istom argumentacijom može otvoriti nacionalno pitanje bilo kog naroda u svetu. Kada su povučene granice na Pariskoj mirovnoj konferenciji 1919, više od polovine mađarske populacije je ostalo van Mađarske, što se takođe može kazati i za albansku naciju u odnosu na matičnu državu. Neke nacije nisu uopšte priznate, što je na Balkanu slučaj sa Cincarima. Da su Srbi na tlu BiH bili ugroženi, nema osnova takvoj tvrdnji, jer su u toj republici posedovali znatne pozicije. Teza o odnarođivanju i preveravanju Srba takođe je lišena objektivne osnove. Asimilacija je bilo tokom istorije, ali one nisu bile tako masovne, a tekle su kao i prozelitizam u oba pravca: dakle, bilo je i rasrbljivanja i posrbljivanja, shodno okolnostima i faktorima. Srbi su evropski narod razvijene nacionalne svesti koji se nije lako dao asimilovati na jugoslovenskom prostoru. Asimilacija više zahvata zaostale, amorfne etničke entitete, što se za Srbe uopšte ne može tvrditi. Teza o Srbima – muslimanske vere, kao i Srbima – katolicima, je u današnjem vremenu apsurdna.

Prema poslednjem popisu uoči ratova na tlu Jugoslavije, 1991. godine, u Srbiji sa Vojvodinom i Kosovom popisano je 3,360.000 pripadnika nesrpske nacionalnosti. Van Srbije u drugim republikama bilo je gotovo 2,100.000 Srba, najviše u BiH – 1,370.000.¹⁴ Srbi u ovoj Republici činili su 31 odsto od ukupne populacije,

Hrvati 17,3 odsto, a Bošnjaci 43,7 odsto. Osim toga, stanovništvo je vrlo izmešano, te ga je vrlo teško, zapravo nemoguće podvajati. Najveća enklava srpskog življa je u Bosanskoj krajini, zapadna Bosna.¹⁵ Ove cifre i činjenice ukazuju koliko je nerealno deliti Bosnu i smišljati nove jedinice, entitete na tom području. U nedostatku činjenica i argumenata, srpski nacionalisti nastupaju sa tvrdnjom da je po katastarskim spisima, najveći deo zemljišta u vlasništvu Srba. Međutim, ovim se negira tvrdnja o ugroženosti Srba koji su navodno igrali podređenu ulogu u BiH na kom prostoru su međuljudski odnosi bili dobri, tokom minulih godina, kao i tokom proteklih vekova.

Veliki društveno-politički prelom, uvođenje višestranačja, raspad Jugoslavije, poremećeni međunacionalni odnosi, sve to se ne može smatrati faktorima destabilizacije zemlje. Socijalističke federativne države, SSSR, Čehoslovačka su se razdvojile po federalnim šavovima. Nije poznato da je ijedan kraj, čak atar, promenio "svoju" pripadnost. Ruska Federacija, gde su svi delovi ostali teritorijalno nepromenjeni, nije ispoljila ikakve teritorijalne težnje, mada je postotak Rusa u drugim sovjetskim republikama bio visok. Ni prema Kazahstanu, bez državne tradicije i gde je živelo oko 40 odsto ruskih građana.

U Srbiji je krajem osamdesetih godina pokrenuta žestoka propaganda u javnosti o tome da je ova Republika u neravnopravnom položaju u SFRJ, a "goloruki srpski narod" nepravedno ugnjeten. Skupština Srbije je u septembru 1990, izglasala novi ustav po kome je ona centralizovana država, čime je ugašena autonomija Vojvodine i Kosova. Slediće donošenje Ustava Savezne Republike Jugoslavije, sa dve federalne članice – Srbijom i Crnom Gorom. Prema normama ovih ustava Srbija, kao i Crna Gora, su u avnojskim granicama. Međutim, zvanično se isticalo u javnosti da su ostale republike secesionističke, a da je SRJ pravni nastavak SFRJ. Insistiralo se da svi koji to žele uđu u okvir takve Jugoslavije. Pri tome je cela BiH bila najpre na meti srpskih pretenzija.

Shodno istorijskim činjenicama, razgradnja SFRJ je potekla iz političkog vrha Srbije, sa liderom Slobodanom Miloševićem. Do očuvanja Jugoslavije najviše se držalo u BiH i Makedoniji.¹⁶ No, u novonastaloj situaciji, nakon Slovenije i Hrvatske, i BiH traži od međunarodne zajednice da bude priznata kao samostalna država. Ove države su priznate, dok se iz Beograda tvrdilo da je priznanje ishitreno. Ustvari, na šta ukazuju sve činjenice – težilo se stvaranju "Velike Srbije" na ruševinama Jugoslavije. "Prerano priznavanje" značilo je da treba ispuniti velikodržavne zahteve Srbije, a od "ostataka" teritorija mogu se obrazovati druge države. U srpskom iredentističkom planu koji vuče tradiciju iz XIX i XX veka, cela BiH bi ušla u okvir Srbije, kao i istočni delovi Hrvatske (Baranja, Slavonija, Banija, Kordun, Lika, Dalmacija i Dubrovnik). U tom smislu Milošević se tajno dogovorio sa srpskim i crnogorskim generalima da vojska odigra glavnu ulogu u posedanju teritorije, predviđene da uđe u sastav srpske države, što je prikrivano neiskrenim jugoslovenstvom.

Početak aprila 1992, BiH je priznata, a odmah potom dolazi do incidenta na Baš-čaršiji u Sarajevu. Ubistvo svata na svadbi ne može biti uzrok za početak rata, jedva i povod, zapravo izgovor. Srbima je nametnut rat od jedne ratno-huškačke kamarile sa centralom u Beogradu, koja je planirala svoj velikodržavni koncept. Rat je počela unapred pripremljena vojna falanga sastavljena od snaga JNA, delom mobilisanog kadra u Srbiji, u javnosti predstavljenog kao dobrovoljačkog, te stvarnih dobrovoljaca, paravojnih jedinica. Srbi iz BiH, kao i iz Hrvatske, su usmereni na vođenje rata, a oružje im je dato od strane JNA i tajno dovoženo iz Srbije.¹⁷ Sve se to činilo pod parolom odbrane srpstva, uz zaglušnu propagandu srpskih medija.¹⁸ Pod uticajem svetske, pa i domaće javnosti, od tvrdnje da je srpski narod u Hrvatskoj i BiH napadnut, prešlo se na tezu o prljavom građanskom ratu.¹⁹ U BiH, navodno, ratuju između sebe pripadnici tri nacije i tri vere. Teza o građanskom ratu, kao i ona iz vremena Drugog svetskog rata, se ne može dokazati. Mnoštvo dokaza ukazuje da su Srbi, uvek jedna ratujuća strana i u BiH i na Kosovu i u Hrvatskoj, nagonjeni da prolivaju krv za velikodržavni plan skovan u Beogradu. Pošto su srpske snage, mnogo bolje naoružane od bošnjačkih, zauzele veliki deo BiH, tvrda politička struja u Hrvatskoj menja kurs odbrane ove Republike od srpskog agresora i nastoji da konstituiše deo te zemlje kao "Herceg-Bosnu".

Rat na tlu Hrvatske je iznedrio "Republiku srpsku krajinu", dok je u BiH formirana "Republika Srpska". Međunarodna zajednica je pomogla reintegraciju Hrvatske u postojećim, avnojskim granicama. Međutim, javnost, i svetska i domaća, je, bar u najvećem delu, iznenađena što to nije učinjeno i sa BiH. Stvorena su dva entiteta čije su granice utvrđene Dejtonskim sporazumom u novembru 1995. Taj sporazum je bez roka trajanja, a potpisan je pre svega zato što je valjalo učiniti kraj ratnom stanju.²⁰ Do tog sporazuma je došlo učešćem i države Hrvatske i države Srbije i Crne Gore što nije pravno logično. Status BiH treba da rešavaju samo narodi, odnosno, građani koji žive u toj zemlji. Suviše se insistiralo na konstitutivnosti tri naroda, mada je BiH bila oduvek celovita, integralna zemlja.²¹ Apsurdno je da o njenoj sudbini odlučuju građani, političari dve susedne zemlje, što je presedan u svetskoj istoriji. Međunarodna zajednica je dobrim delom priznala zavojevačke efekte srpske strane. BiH je podeljena na dva entiteta, Republiku Srpsku koja zahvata 49 odsto teritorije i Federaciju BiH, sastavljenu od dva entiteta na samo 51 odsto teritorije. U nedostatku poznavanja situacije i smisla za rešavanje problema, doduše zapletenog u samoj Jugoslaviji, međunarodna zajednica pribegava terminu – entitet. No, entitet ne može da podrazumeva državni subjektivitet, a pod kojim podrazumevamo jedan subjekat – BiH u njenim spoljnim granicama. Granična linija, odnosno linija između entiteta su nakaradne, kao i sami entiteti, neprirodne, duge, isprepletane, istorijsko-regionalno i etnički neosnovane. Pošto u srednjoj Bosni ima malo srpskog življa, smišljen je distrikt Brčko, što je opet svetski raritet, kako bi se sastavili Bosanska krajina i istočni deo

Bosne, kao i Hercegovine.²²

Pribegavanje etničkom razgraničenju je nestvarno i nepraktikovano, kako kroz istoriju tako, razume se, i u našem vremenu. U svetu nema nijedne etnički čiste države. U BiH, osim Bošnjaka, Srba i Hrvata žive i pripadnici drugih naroda, velikim delom izmešanih. A protok građana, kao i roba, ideja... mora biti zajamčen, što je osnovna pretpostavka demokratskog društva. U svim ustavima, uz apstrahovanje eventualnih stavova u preambulama, nacija nije ustavna normativna kategorija, već – građani, ljudi, negde podanici. BiH, od Une do Drine, ima više razloga od Srbije da bude država – građana.

Dejtonska BiH, tokom godina trajanja, dokazuje nemogućnost efikasnog funkcionisanja. Praktično, razgraničenje poslova entiteta od državnih poslova, funkcija centralnih vlasti u Sarajevu je teško izvodljivo uz velika trvenja koja sputavaju opšti razvoj. Ova paratvorenina bez ikakve perspektive očekuje konačno razrešenje.

Zabrinjavajuća je činjenica da se, evo, na početku XXI veka zadržava postojeće, neregulisano, stanje, nepogodno za život i opstanak ikakve teritorijalno-političke zajednice, još manje državne zajednice, u kojoj bi se građani vraćali svojim domovima i slobodno kretali. Napose, u kojoj bi postojale realni osnovi za razvoj demokratije, te za opšti društveni, ekonomski i kulturni razvoj.

Napomene:

1 Kada je Evlija Čelebija posetio Sarajevo šezdesetih godina XVII veka, Bosna je imala sedam sandžaka sa 173 grada. Sarajevo kao središte ejaleta imalo je 400 mahala. Hrišćanska raja je nastanjivala samo 10, a Jevreji dve mahale. Doduše, ima i robinja i služavki koje su ugravnom hrišćanke. Evlija Čelebija, Putopis, Sarajevo, 1973, str. 105-106. i 117.

Evlija navodi: "Narod u ovoj zemlji svoja imena izgovara skraćeno pa Mehmed kaže Meho, Ibrahim – Ibro, Zulfikar – Zuko, Husein – Huso, Sulejman – Suljo"... Isto delo, str. 116. Smatra da to ukazuje da je prelazak na islam u Bosni bio masovan; islamizirani pojedinci, pak, gube sva svoja jezička obeležja.

2 ZAVNOBIH, dokumenti, I tom, Sarajevo 1968, str. 73.

3 Isto, str. 233. Zajemčuje se i ravnopravnost tri vere; isto.

4 U dokumentu "Izgradnja bosansko-hercegovačke državnosti u okviru DFJ se ističe: "Bosna i Hercegovina po svojoj prošlosti imala je svoj državno-pravni položaj. Uzmite istoriju pa možete videti da je Bosna bila samostalna država, imala svoje banove i svoje kraljeve... Državno-pravni temelji BiH su samo zakopani, a naša je sada dužnost da temelje otkopavamo i na njima gradimo našu federalnu jedinicu, našu državu Bosnu i Hercegovinu; isto, str. 226.

5 Prema istraživanjima srpskog istoričara u emigraciji Božidara Kočovića tokom Drugog svetskog rata stradalo je ukupno 1,014.000 jugoslovenskih državljana; od toga 487.000 Srba, sa tla Bosne i Hercegovine 209.000. Najvećim delom se radi o ustaškim žrtvama. B.K, Žrtve Drugog svetskog rata u Jugoslaviji, London 1985, str. 126. Još nekoliko istraživača je došlo do sličnih cifara.

6 O perspektivi takve Srbije u novoj Evropi navodi se u dokumentima Nedićeve vlade. O tim težnjama se govori i u

ustaškim savremenim izvorima. Izveštaj Pavlovića, poslanika NDH iz Sofije januara 1942. Arhiv Vojno-istorijskog instituta, ustaška arhiva, kutija 89, fascikla 2, broj dokumenta 11.

7 "Srbi, koji su se pre blizu pet vekova jedini na Balkanu ozbiljno oduprli najezdi Osmanlija sa istoka na zapad, Srbi koji su u borbi sa turskom imperijom istrajali i prvi digli ustanak protiv Turaka, Srbi koji su se prvi na Balkanu oduprli najezdi Germana sa zapada prema istoku, dobili su time pravo za vođstvo na Balkanu... a da imaju hegemoniju na Balkanu moraju imati hegemoniju u Jugoslaviji", ističe u nacrtu "Homogena Srbija" banjalučki advokat Stevan Moljević 30. VI 1941. Zbornik NOR, Beograd, tom XIV, knj. 1, str. 1-10.

8 Ravnogorski program koji je Miloš Sekulić dostavio emigrantskoj vladi Kraljevine Jugoslavije u Londonu u septembru 1941; Zbornik NOR, XIV, 1, dok. br. 6.

9 U nacrtu "Homogena Srbija"; isto.

10 Dokumenti o izdajstvu Draže Mihailovića, knj. 1, Bgd 1945, str. 12.

11 Isto.

12 Član 12. drugi stav glasi: "Granice narodne republike ne mogu se menjati bez njenog pristanka". Ustav FNRJ, 31. januara 1946, objavljen u Službenom listu FNRJ 1950, Beograd.

13 "Međunarodna politika", Beograd 1, III 1993, str. 8. i 19.

14 Prvi rezultati popisa stanovništva 1991. godine, nacionalni sastav stanovništva po opštinama, Beograd, 1992, str. 9. i 28.

15 Sve do pada Despotovine 1459. godine pravoslavnog življa nije bilo zapadno od reke Bosne. Tek potom Srbi i drugi pravoslavci se preseljavaju na mesto katoličkog stanovništva koje se povlačilo. Prozelitizam je takođe odigrao ulogu pri čemu je Pečka patrijaršija bila značajan faktor širenja srpskog narodnog prostora.

16 U Sarajevu su 30. I 1991, Alija Izetbegović i Kiro Gligorov zaključili da su BiH i Makedonija životno zainteresovane za očuvanje Jugoslavije. Prema "Hronologija jugoslovenske krize (1942-1993), priredili Slobodanka Kovačević i Putnik Dajić, Beograd, 1994, str. 32.

17 Mnoštvo raznih svedočanstava dokazuje da je iz SRJ naoružanje i ratni materijal dostavljan Srbima u BiH i Hrvatskoj.

18 Među medijima se isticala najpopularniji list "Politika" sa uvećanom rubrikom "Ođeci i reagovanja", punoj umišljenih falsifikata, tendencioznih napisa. Naročito dezinformativnu ulogu imala je Beogradska televizija, posebno večernji Dnevnik sav u službi miloševićevske ratničke propagande.

19 Da se radi o "prljavom" ratu ima bezbroj svedočanstava. Prema jednom, nema dobrovoljca koji nije sa fronta dovezao automobil. Izjavu u tom smislu je dao jedan srpski ministar; prema tekstu Dušana Makavejeva "Smrtoljublje", Druga Srbija, Beograd, 1992, str. 139.

20 Predsednik SAD Bil Clinton je u Beloj kući izjavio da je postignut sporazum "da se okonča najgori sukob u svetu od kraja Drugog svetskog rata". "Hronologija jugoslovenske krize" 1995, priredili Slobodanka Kovačević i Putnik Dajić, Beograd, 1996, str. 289.

21 Sve državne akte BiH oduvek su donosili stanovnici te zemlje.

22 U tom distriktu je Srba prema popisu iz 1991. bilo samo 20 odsto. Prvi rezultati popisa... str. 11.

Bol, saosećanje i odušak

PIŠE: ZLATKO PAKOVIĆ

2. Festival evropskog dugometražnog dokumentarnog filma "Sedam veličanstvenih", Sava Centar od 27 – 29. januara

Ove godine, u Beogradu je ustanovljena značajna filmska smotra. "Festival evropskog dugometražnog dokumentarnog filma – Sedam veličanstvenih" održan je drugi put a najavljen je i za sledeću godinu. To je začetak tradicije i naziranje budućnosti. Dakle, tek ove godine smemo da tvrdimo da ovaj festival postoji. Utemeljivači i direktori su ljudi od zanata: Zoran Popović i Svetlana Popović, a selektor – Tue Stin Miler, čovek od znanja i ukusa.

Sedam dugometražnih dokumentarnih filmova, nastalih u prethodnoj godini, svedoči o činjeničnom stanju savremenog sveta: i što oni to bolje čine, utoliko je gore po ideologije i teorije! To je prvi pogodak ove smotre. Drugi je u oblikovanju jedne nove navike kod naših gledalaca – da u redovnom bioskopskom programu očekuju i celovečernje dokumentarne filmove. Najzad, predočena faktičnost izoštrava gledaočevu osetljivost na greške u igranom filmu, naročito kada je reč o psihologiji karaktera i glumačkoj igri. Te stvari su u dokumentarnom filmu nepatvorene.

Suštinu razlike između dokumentarnog i igranog filma čine sredstva njihovih izraza. Dokumentarni film podrazumeva aktere stvarnog događanja, a ne podražavaoće neke radnje. Igrani film je podražavanje, a dokumentarni prezentovanje. Zatim sledi razlika u strukturama poetika. Dok igrani film organizuju zakonitosti verovatnog i mogućeg, dokumentarni film se bavi isključivo onim što se doista dogodilo ili se događa, a što ne mora biti verovatno. Ukoliko se u igranom filmu prikazuje ono što se uistinu nekada i zbilo, onda i to podleže isključivo zakonima verovatnog i mogućeg; dakle, istinit događaj mora se u igranom filmu izmisliti! Ono gde se igrani i dokumentarni film poistovećuju, jeste njihovo dejstvo na gledaoca. U filmu-fikciji, ili filmu-dokumentu, podjednake su mogućnosti za percepciju i utisak. Nema, naime, estetske razlike između ova dva filmska oblika; i jedan i drugi mogu biti umetnička dela najvišeg dometa.

Na ovogodišnjem festivalu prikazana su dva izuzetna, emocionalno potresna, estetski virtuozna i misaono pregnantna filma; dva lirska, intimna, ispovedna; jedan tehnički bravurozan, komičan i razgaljujući; i dva filma značajnih tema, čak izuzetno značajnih, ali i izuzetno razvučena. Pođimo obrnutim redom, od slabijeg ka jačem!

Danski film, reditelja Franka Piaseckog Poulsena, "Devojka gerilac" prikazuje inicijaciju jedne studentkinje u revolucionarnu, vojnu organizaciju u džungli Kolumbije. Dakako da ovaj pogled iza zavese, u dobro prikrivanu i opasnu zonu, sam po sebi predstavlja za gledaoca nešto neobično i vredno – i može da opravda devedeset minuta razvodnjenog prikazivanja. Ovaj je film mogao, međutim, da bude briljantan kratki film, toliko upečatljiv da bismo ga lako i dugo pamtili u celosti, no, u njegovom se kvantitetu nije aktualizovao potencijal kvaliteta: ekstrakt samog filma, ireverzibilno je razblažen.

Francuski film – rediteljskog i bračnog para Paesovih, Mari Klemans i Sezara, i Rejmona Rajaonariveola – "Mahaleo" (na malageškom jeziku: slobodan) pokazuje tridesetogodišnju madagaskarsku rok grupu koja, još od vremena kolonijalnog podaništva, peva buntovne, politički angažovane pesme, čiji pozivi na ličnu slobodu i političku nezavisnost odzvanjaju i danas, u začecima demokratskog društva na sirotinjskom ostrvu. Ovaj stominutni film nepotrebno je potrošio sijaset minuta da bi predstavio mnoštvo sličnih pesama benda "Mahaleo". Da je koncentrovaniji, bio bi efektniji.

"Ha-či-pe", film Miroslava Janeka, iz Česke, nastao je kao igra snimanja u jednom domu za decu koju su napustili roditelji. Sastoji se, dakle, od Janekovih i dečijih snimaka, začinjjenih animacijama. Ovoj igri izlišna su (inkoherentna, kako bi rekli ruski formalisti) pitanja koja deci povremeno postavlja ženski glas. Ovom anketom u nastavcima pogubno je kontaminiran utisak da je reč o igri.

"Mirna farma" rediteljke Mervi Junkonen, finski je film, u pastelnim bojama porodičnog miljea, koji govori o zamiranju jedne farme, o iznenadnoj smrtnoj bolesti koja zasenjuje jednu mladost i, zatim, iščezava. O neminovnosti starenja i jeseni ljudskog života i truda.

Islandski film reditelja Olafura Johanessona "Afrika junajted", o entuzijazmu i ambiciji jednog propalog marokanskog trgovca na Islandu da stvori fudbalski tim (od emigranata sa Balkana i iz Trećeg sveta) i da ga uključi u regularno državno takmičenje, gledamo sa onim uzbuđenjem sa kojim gledamo triler. Reske promene psiholoških stanja aktera, konflikti, neizvesnost... kratki rezovi, brza promena uglova, ptičja perspektiva, panorame... Da je neko ove likove i ovu situaciju izmislilo i da su glumci uspeli da dočaraju ono što akteri ovde jesu: bio bi to vanserijski igrani film, prožet komikom sukoba mentalitetskih navika na polju jedinstvenog htenja.

U bolivijskom rudniku srebra, koji se eksploatiše već 450 godina, rade desetogodišnji dečaci, u smenama od dvanaest sati, a često i u dve smene. Lišće koke im bodri svest, a prašina truje pluća. Iscrpljen silikozom, ovde nijedan rudar ne preživi četrdesetu. Hrišćani koji izvan rudnika veruju, ili ne veruju u Hrista, u podzemlju se klanjaju bogu osvete i besa, koga su za njih izmislili

konkvistadori. O tome govori potresan nemački film “Đavolov rudar” Kiefa Dejvidsona i Ričarda Ladkanija.

Litvansko-nemački film “Pre sletanja na Zemlju”, reditelja Arunasa Matelisa, najlepší je film ovogodišnjeg festivala. Počinje scenom šišanja jednog dečaka. Odmah pomišljamo da je reč o malom prestupniku i okrutnom postupku u nekom zavodu za maloletne delinkvente. Ubrzo potom, kada dečaka polažu u kapsulu skenera, dok pita: “Smem li unutra da dišem”, shvatamo da je reč o teško obolelom.

“Pre sletanja na Zemlju”, prikaz je kratkog života u bolnici za decu obolelu od leukemije. Iako je ceo film sniman u tom enterijeru, bolni utisak je pojačan jednim prizorom iz eksterijera, kadrom-lajtmotivom, koji predočava jedno drvo iza koga se u daljini vidi bolnica: u tom kadru, ubrzanjem protoka, sabijanjem vremena, uočavaju se vremenske promene: vetrovitost, osunčanost, sneg, olistolost... Matelis često scenu dovršava serijom fotografija koje proširuju njeno polje događaja – iskorakom u budućnost (predočivši nam, dakle, ono što će se dogoditi tek “posle filma”), ili povratkom u prošlost – dok ton ostaje autentičan, ton scene koja se, kao palimpsest odvija ispod predodešenih fotografija. Ovaj postupak nam pruža i mogućnost da polako razmišljamo o situaciji dok nas prožimaju bol i saosećajnost. Pitanja koja postavljamo nemaju odgovora: Zašto (pojedina) deca moraju da pate? Zašto im je oduzeto detinjstvo? Ko usmrćuje one koji samo što su kročili u život? Njzad, nije li reč o problemima pred kojima bismo morali da postavimo iz osnova drukčija pitanja – ukoliko hoćemo odgovor? Gde odista počinje život? ■

Kikinda: Odjeci bitke

PIŠE: GORDANA PERUNOVIĆ FIJAT

Ustanem ujutro, iziđem na ulicu, a *vani snijeg i zima*, i ustanovim da polovine kestena ispred moje kuće više nema. Neko je *noćom* pretesterisao i odneo pola drveta! Buka iz centra dovoljna je da prikrije zvuk motorne testere, čiji se uredan rez sasvim jasno video. I nije ovako prošao samo nekuđu kesten, nego je ista subina snašla dobar deo drastično proređenog drveća u Kikindi. Biće da su akciju *Drveće noćas mora pasti* odradili neki od onih kojima su radikali, na izborima 2004. obećavali ogrev preko zime. Pošto je oko 1500 zahteva da obećano drvo stigne na adrese glasača odbijeno, i odluka o tome uredno istaknuta na vrata SO Kikinda, može biti da su ljudi shvatili kako drvo za ogrev treba, ipak, da obezbede sami, pa su mnogi od Kikindana koji ispred kuća imaju drveće ustanovili da su ostali bez zelenila. Nadležni se ne oglašavaju, ustvari, niko ni da šušne povodom ove pojave. Uostalom, Kikinda još od ranijih vremena spada u gradove sa najmanje drveća po glavi stanovnika u Vojvodini, a *i šire*, mož’ misliti što je i ono što je ostalo posečeno, svakako nije bilo mnogo. A što je preživelo seču, *palo* je povodom radikalskog obećanja da će Kikinda, s njihovim dolaskom na vlast, postati veliko gradilište. I postala je, ali, grade se samo i jedino parkinzi. Ustvari, svaka površina u gradu na kojoj *već nije nešto sagrađeno* postala je parking, a svako drvo koje se isprečilo razvoju na radikalski način više ne postoji. Jednostavno i nadasve efikasno. Svi planovi stručnjaka za razvoj životne sredine, sve akcije ekologa, sva kuknjava zdravstvenih radnika kako zbog manjka hlorofila, a viška teških metala u vazduhu nad Kikindom oboleva sve više stanovnika, i da je jedini spas u sadnji zaštitnih šuma oko grada i podizanju zelenila u samom gradu, ostaju za neka druga vremena, za neku vlast koja će čupati kose kad se suoči sa posledicama svih rušilačkih poduhvata. Tražili ste, gledajte.

Još jedna od bitaka za prevlast *zdravago razuma* i normalnog života izubljena je kad je u Kikindi, onomad u decembru 2005. godine, izglasana (preglasana) odluka o budžetu. Radikali su kreirali budžet od milijardu i sto osamdeset miliona dinara, nazivajući ga razvojnim. Ovim dokumentom (koji je lokalna opozicija mnogo kritikovala na konferencijama za medije) predviđeno je između ostalog i dalje veoma malo za sela koja tradicionalno ne glasaju za radikale. Pravo iznenađenje je ipak nastalo kad se pokazalo da radikali nisu predvideli mnogo više ni za ona sela koja su glasala za njih!

“Ne mogu da verujem da Mokrin, drugo mesto po veličini i po broju stanovnika u opštini, dobija ovim budžetom samo 20.000.000 dinara za 2006. godinu, dok je za kresanje granja u Kikindi za isti period predviđeno sedam miliona! Pa, ja u Mokrinu uvek mogu da nađem ljude koji krešu granje besplatno, samo da bi dobili te grane, da ih koriste za ogrev! Asfaltirane ulice u Kikindi radikali presvlače još jednim slojem asfalta, a u Mokrinu, Iđošu i drugim mestima deca gaze blato do škole, kao da živimo u XIX veku! Mokrin je glasao za radikale, jer smo se nadali da će nam biti bolje, jer smo mislili da nas prošla opštinska vlast zapostavlja, a sad vidimo da je ta DOS-vlast u Mokrinu asfaltirala nekoliko ulica i obezbedila javnu rasvetu, preko donatora kompjutere za škole i mnoge druge stvari”, vajkao se u to doba Goran Dumitrov Data, predsednik MZ Mokrin. Sličnih primera naknadne pameti ima još mnogo, iako ima i primera da su se ljudi, smatrajući, izgleda, da će i radikali trajati bar četiri godine, odlučili da slede logiku “kad ne možeš da ih pobediš, pridruži im se”. Za organizacije ljudi sa hendikepom – budžet

takođe nije predvideo ništa. Izuzetak su one koje *lepo sarađuju* sa lokalnom vlašću, spremne da im posluže kao dekor ili alibi u raznim prilikama. Prvo građansko udruženje “Staro Jezero” odavno je, povodom budžeta, poručilo radikalima, da će im, ako treba, “besplatno kresati sve po spisku, a kamoli granje”, ali, radikali se jednostavno nisu osvrnuli na ovakve provokacije. Da uzvрати udarac, “Staro Jezero” je organizovalo “Memorijal Džona Lenona” na dan Lenonove pogibije, i samo za to jedno veće učlanilo oko 400 mladih ljudi. Mirko Babić, predsednik “Starog jezera” i jedan od osnivača Unije građanskih udruženja, poručuje da će Udruženje organizovati serijal akcija s ciljem da kod mladih Kikindana probudi svest o građanskoj hrabrosti. Budžet je, naravno, prošao preko svih kritika, javne rasprave gotovo da nije ni bilo, zakazana je dan, dva pre usvajanja odluke, a na raspravi su učtunkani svi koji su kritikovali budžet. Radikalni odbornici su svi do jednog prisustvovali raspravi, i glasno vikali na svakog ko bi se usprotivio njihovim vizijama o prikupljanju i trošenju budžetskih sredstava.

“Vi, ne! Vi ne možete! Vi ne možete da govorite!”, povikao je, tada, na raspravi, Oto Kišmarton, predsednik kikindske skupštine, na Olgu Knežević (LSV) kad je stala za govornicu i počela da obrazlaže jednu po jednu od primedbi na predlog budžeta. Mi iz publike nismo mogli da verujemo svojim očima: radikalni funkcioner se zaletio prema Olgi Knežević, mahao rukama oko nje, ne prestajući da viče, tako da smo nas nekoliko već počeli da se izvlačimo iz klupa i zauzimamo niski start, ako bude trebalo da se interвениše. Cela sekvenca – bukvalno kao na filmu - nije potrajala ni pola minuta, kad se Kišmarton okrenuo prema ostalim radikalima iz publike. “Ne dajte joj, vi je sprečite!”, zavapio je, radikali su horski složno zagalamili i nisu prestali dok Olga Knežević (diplomirani ekonomista, kreirala nekoliko opštinskih budžeta i razne projekte) nije otišla iz sale. Opština Novi Kneževac usvojila je, primera radi, budžet od 180 miliona dinara, a Kikinda se zadužila za dva miliona eura - *evara*, kako radikali kažu. Stručnjaci predviđaju da bi Kikinda lako mogla da doživi sudbinu opštine Zemun, iako je pre samo nekoliko godina bila drastično uspešnija od opštine Inđija. To vreme sada već izgleda tako daleko, kao da je bilo u nekom drugom životu. U međuvremenu, i inače, u osnovi konzervativni duh malog mesta preti da proguta sve što je stvoreno u periodu 1996-2004. Osim prodaje firmi, i neizmerne patnje ponovo prevarenih sitnih riba, običnih građana, Kikinda se po mnogo čemu vratila u vreme početaka Slobine vladavine i rastućeg nacionalizma. Najbolje se finansiraju i najbolju salu u gradu dobijaju predavanja samo na takve teme. Tu je, normalno, i poseta najbrojnija. Ljudi su dočekali još jednu od prilika da ižive svoje zadovoljstvo sobom i sopstvenim neznanjem uz dovoljnu količinu straha od svake promene. Priča se, i tačno je, iako je teško poverovati, da su jednog

radikalnog kadra, kome do fakulteta fali pola osnovne i cela srednja, što mu ne smeta da rukovodi ekipom u kojoj su uglavnom fakultetski obrazovane žene, pretpostavljeni nekako namolili da krene na osnovni kurs za korišćenje kompjutera. Pokazalo se da *sonćul* zaista ne ume da koristi kompjuter, da ne ume ni da uključi *tu stvar*, iako su u firmu gde *rukovodi* kompjuteri uvedeni još 1993. godine, da je zaista protestovao zato što sve komande na kompjuteru nisu na srpskom jeziku, i da je zaista demonstrativno napustio predavanja, da bi na kraju samo došao po *sertifikat*, a ni po sertifikat ne bi došao, da stranački pretpostavljeni nisu baš insistirali. Ne laje kera sela radi, nego sebe radi, kažu stari Banačani: nije ovaj lik (u moru istih takvih) drekao zato što komande nisu na srpskom jeziku - zbog srpskog jezika (koji svakako ne zna najbolje, iako mu je *i maternji i taternji*), nego zato što mu je *teško da uči*, što je i tokom školovanja pokazao! Samo, kako to priznati? Kako reći “e, ljudi, ja ovo ne umem, a i ne ide mi baš, je l’ bi moglo da se za mene organizuje neka dopunska nastava?”

Nikako; nijednom od pravih rasnih predstavnika ovdašnjeg mentaliteta ništa slično ne bi palo na pamet, dakle – džaba kompjuterski kurs ili bilo kakva druga obuka. Zato kleronacionalističke priče daleko bolje prolaze: one barem ni od koga ne traže niti da išta zna, niti da išta uči. Kako ide taj proces, pokazao je Predrag Nedeljkov, diplomirani pravnik, u tekstu “Sekularna markica i crni hleb”, objavljenom u latiničnim novinama *Kikindskim*, koje izlaze u okviru *Dnevnika*. Nedeljkov navodi da se u opštini Kikinda trenutno grade tri pravoslavna hrama, i još jedan, gotovo dovršen, čeka da se oslika, ukoliko nije u pitanju još neki, o kome nismo obavesteni – ali zato 15.000 nezaposlenih u istoj opštini nema “ni za ‘leba”. Uzgred, od ovih hramova tri su locirana u bivšim nemačkim selima, Nakovu, Banatskom Velikom Selu i Novim Kozarcima, gde pravoslavnih crkvi nikada nije bilo, a katoličke su porušene ili opustele posle proterivanja nekadašnjih nemačkih stanovnika. “Što se tiče prikupljanja sredstava za Hram svetog Save u Beogradu, putem poštanskih markica, čime se tekst Predraga Nedeljkova takođe bavi, nađoh nedavno, među stvarima pokojnog dede, metalni medaljončić sa slikom Hrama sv. Save i oznakom “1939. godina”, kaže starija Kikindanka. I bez dedukcije Šerloka Holmsa, može se izvesti zaključak da je dotični deda, *kao i svi ostali*, još 1939. godine izdvajao neke pare za taj isti hram – probaj da ne daš, kad svi daju! Hram se tako evo gradi i gradi, i nikada da bude gotov, a u međuvremenu gradnja košta li, košta, i nikako da *prestane da košta*. Istom temom bavio se svojevremeno Alkibijad Nuša, bolje poznat kao Branislav Nušić, jer hram o kome se radi gradi se veoma odavno.

Kikindski primer (da ne bude kako *nešto zaostajemo* za Beogradom po dubini konzervativizma) nije tako grandiozan, niti datira iz tako davnih vremena,

nažalost je dovoljno indikativan: u predgrađu Kikinde, svojevremeno su (a ima tome godina i godina) udareni temelji za pravoslavnu crkvu Sv. Kozme i Damjana. Međutim, radovi nikako da počnu, jer nikako da se skupi dovoljno para, uprkos svim donatorskim večerama i posetama crkvenih dostojanstvenika. U prošlom sazivu vlasti, kikindski ligaši su molili, kumili i preklinjali predstavnike SPC da dopuste da se na tom mestu, namenjenom gradnji hrama, dozvoli *igranje lokalne dece*. Kad već prostor stoji prazan, barem neka dečica pikaju loptu, kad već nemaju gde da se igraju, dok ne počnu radovi, predlagali su ligaši. Njihov zahtev dočekan je sa takvim zgražavanjem, tako su prozivani kao bezbožnici, koji ne razumeju suštinu vere, da su se predlažaći na kraju povukli i pokupili, sve uz sleganje ramenima i čudom čuđenje šta ih je snašlo. Radovi inače sve ni do sada nisu počeli – nikako da se nađe dovoljno novca/novaca. S vremena na vreme, objavi se egzaltiran tekst kako radovi počinju, kako su temelji osveštani, kako je u poseti bio ovaj ili onaj crkveni velikodostojnik i opet organizovana donatorska večera, međutim, stanovnici kraja oko praznog placa namenjenog gradnji hrama još nisu primetili da je išta podignuto. Uzgred, u Kikindi je 2005. godine rođeno samo 566 beba, a umrlo gotovo hiljadu stanovnika, pa se postavlja blasfemično pitanje: a ko će da ide u tu crkvu, osim starijih, kad stanovništvo izumire, i zar se baš niko ne doseća da silan novac namenjen hramovima u selima gde se gase prvi razredi osnovnih škola zbog manjka dece uloži u bilo šta drugo, recimo, u poljoprivredu, ili u opustele domove kulture? To, kad smo već kod ulaganja: na potpuno isti način, nekadašnje vlasti, do kraja osamdesetih godina prošlog veka, gradile su u ovdašnjim selima velelepne hale i terene za razne sportove, koji su još onda stajali prazni, jer nije bilo dece i omladine da se bavi sportom, jer je u selima još tada ostao samo stariji svet. Koji se nešto naročito ne bavi sportom. I to je bilo jasno još pre 20 godina, a ipak su se megalomanska ulaganja nastavila, sve dok je bilo novca. Sad više nema ni novca, ni seljana. Ali, za hram mora da bude. Za omladinu – ne mora. Omladinske i nevladine organizacije, koje su nedavno pisale peticiju za svoj povratak u Dom omladine, suočile su se s direktoricom Branislavom Jankov.

“Dom omladine je kao moja dnevna soba: ako mene neko u mojoj dnevnoj sobi iritira, ja imam pravo da ga ne pustim unutra”, objasnila je tada, prema rečima omladinaca, direktorica. Tako mi u Kikindi imamo Dom omladine u koji omladina – ne ulazi. Osim balerina: njih su radikali ipak zadržali. U Domu je smešten i ogroman preskup akvarijum, doduše, još nema riba u njemu, ali biće, biće, verovatno tako neko zamišlja da Dom omladine treba da izgleda, sa akvarijumom, a bez koncerata, sasvim, sasvim kao dnevna soba. Na isti način, u Domu omladine je osnovana i Kancelarija za nacionalne manjine. Koordinator, Jožef Dudaš, po obrazovanju građevinski tehničar, nedavno je dobio

prestižan posao u Direkciji za izgradnju grada, firmi gde su plate po 200.000 dinara, pa je posao koordinatora za manjine preuzela/ dobila njegova supruga, kojoj je svo znanje o nacionalnim manjinama u tome što je udata za predstavnika nacionalne manjine! Ali, to ne sprečava Kancelariju da za proleće organizuje dane tolerancije, biće grandiozno, obećavaju radikali. Na sve kritike, dr Branislav Blažić, predsednik SO Kikinda, odgovorio je samo toliko, da je Jožef Dudaš, kao i mnogi drugi radikali, i ranije bio na *listi čekanja za posao*, i da je samo dobio posao koji mu je, ranije, pre izbora, obećan. Ili već tako nešto. Spisak radikala, članova radikalskih porodica, kumova, prijatelja i poznanika koji su na isti način dobili posao, sve je duži, i opozicija ga redovno ističe, samo slaba vajda, radikali odmah odgovaraju spisakom (tačnim) svih DOS-ovaca, članova DOS-ovskih porodica, kumova, prijatelja i poznanika koji su dobili posao za vreme DOS-koalicije. Dr Milovan Blažić, odbornik PSS, u međuvremenu je prešao (tj. vratio se) među radikale, svom rođenom bratu dr Branislavu Blažiću, i tako radikalsku koaliciju učvrstio još jednim sigurnim glasom, ovog puta – više od polovine ukupnog broja odbornika u SO Kikinda. Mandat naravno nije vratio, i poručuje da ne namerava. To je, verovatno, u skladu sa kodeksom etike koji je SO Kikinda usvojila, što su radikali na velika zvona objavili kao svoj uspeh, iako je, ustvari, Kikinda bila među poslednjim opštinama u državi Srbiji koja je usvojila ovaj kodeks. Prema istom kodeksu, nesumnjivo, LSV, Demokratska Vojvodina, SPO i još neke stranke dobile su nedavno opštinsku odluku prema kojoj imaju da se kupe iz opštinskih prostorija koje koriste. A sve ove stranke koriste – privatnu kuću, koju su im vlasnici, Kikindani odavno iseljeni u inostranstvo (u Sloveniju) izdali još za Slobina vremena, kad niko živi nije hteo da im da neki prostor za okupljanje. SRS je, zauzvrat, i za vreme vlasti 1996-2004. godine bez ikakvih ometanja koristila prostorije u pijačnoj zgradi, “na kojoj bi baš mogla da opere prozore bar jednom u deset godina, kad je već na vlasti”, komentarišu Kikindani.

Sezona zimskih praznika prošla je, inače, mirno: na Trgu nije bilo velike svečanosti, koju je uvela prošla vlast, jedino je petardi bilo u izobilju. Ko je imao šta da jede od prazničnih đakonija, jeo je, ostali su pričali kako se nekad dobro jelo, a svi su bili očajni zbog cene struje i grejanja i računa mnogo većih od većine penzija. Većina stanovništva je, ili agresivna, ili apatična; reklo bi se da su sile mraka uspele da unište ili učutkaju sve što im je ikada smetalo u periodu za vreme i posle Miloševića. Da povremeno poneka od opozicionih stranaka ne *iziđe* sa oštrim saopštenjem, nevladina organizacija s novim projektom, ili pojedinac, sa dobrom ličnom inicijativom, posmatrač bi mogao da pomisli kako je Kikinda nestala po ugledu na Atlantidu. I to nam je, do nekih sledećih izbora, ili nekog čuda koje bi spaslo Kikindu, to. ■

Provincijo, nama si najteža

PIŠE: IVAN MRĐEN

Oni koji su išli u osnovnu školu u "onoj Jugoslaviji" verovatno se sećaju lekcije iz zemljopisa da smo živeli u balkanskoj, mediteranskoj, podunavskoj, panonskoj i alpskoj državi. Onda se pre deceniju i po odvojila "sunčana strana Alpa", a potom i veći komad mediteranske obale (neki tvrde da će uskoro i ostatak, onaj od Njivica do Ade Bojane), pa je sa udaljavanjima postepeno slabila i svest o tim geografskim odrednicama kao obeležjima života na ovom prostoru.

Sad kad više nismo deo Alpa (a Nordijci nikad nismo ni bili), kad smo po broju uređenih ski-staza, žičara i klizališta na poslednjem mestu u Evropi, Zimska olimpijada u (bivšem) komšiluku (s druge strane Jadrana, u Torinu, od 10. do 26. februara 2006. godine) samo je pomogla da do bola jasno sagledamo činjenicu da na značajnom delu sportske karte sveta praktično ne postojimo. Dakle, u sportovima koji najmanje pet meseci godišnje plene pažnju svetske javnosti, nemamo gotovo nikakve rezultate, tako da na velikoj svetskoj sportskoj smotri kakva je zimska olimpijada - ne možemo časno da se sakrijemo ni ispod Kubertenovog zaveta da je "važno učestvovati".

Pre svega zato što su "ušečša" sportista, koji su se na svečanom defileu prošetali ispod zastave Državne zajednice Srbije i Crne Gore pomalo ličila na nastup legendarnog Erika "Jegulje" Musambanija (plivača iz Ekvatorijalne Gvineje, koji je na Olimpijadi u Sidneju 2000. godine na 100 metara kraul zaostao čitav minut za ostalim takmičarima), a to čak ni najdobronamerniji izveštači nisu mogli da pretvore makar u "pristojan pokušaj da se postigne sopstveni najbolji rezultat".

Zbog toga se svaki pregled njihovih "dostignuća" čita kao crnohumorna reportaža. Tako saznajemo da je Aleksandar Milenković u poznim sportskim godinama debitovao u biatlonu, iako mu gađanje iz puške nije jača strana, ali je zato na trčanju na 50 kilometara imao tu (ne)sreću da ga sudije sklone sa staze, jer je glavna grupa za kojom je zaostajao više od deset minuta u tom trenutku počinjala finiš i borbu za medalje.

Pravi biser je ocena da bi "naš predstavnik" u umetničkom klizanju, 30-godišnji Trifun Živanović, "da je kojim slučajem korektno izveo bar jedan od prva dva skoka, možda postao prvi Srbin (istina, iz Santa Monike) u velikom finalu". Ovih nekoliko redova trebalo bi uvrstiti u sve udžbenike novinarstva, jer više cinizma, ironije i samoponižavanja nije moguće napisati u toliko malo reči.

Ako su tako prošli "stariji" i "iskusniji", onda nije

nikakvo čudo što je Branka Kuzeljević, najmlađa članica "plave olimpijske delegacije u Torinu", eliminisana iz trke na 15 kilometara već posle četvrtog kilometra. Naravno, kasnije su usledili komentari da je mlada Užičanka "prerano bačena u vatru" i da su je ljudi koji brinu o njenoj karijeri odlukom da se ona ipak takmiči u Torinu "bacili ajkulama".

Fraze u sebi uvek nose opasnost da se sroči nekakva glupost, pa tako dobismo "pečene ajkule", ali ne i odgovor na osnovno pitanje, kome je uopšte trebala takva, na brzinu skupljena i, sve u svemu, skupo plaćena "plava olimpijska delegacija".

Nije tajna da se veliki broj ljudi koji su skočili preko Jadrana ovih februarskih dana mogao opravdati samo nešto većim brojem ušesnika, pa su reaktivirani matrorci i neiskusne devojčice (uz Kuzeljevićevu, tu je bila i Marija Trmčić) poslužili samo kao dekor za učešće svetske studentske prvakinje u veleslalomu Jelene Lolović i kao paravan za čitavu ekskurziju. Kod Lolovićeve je, kao što inače biva sa našim asovima u pojedinačnim sportovima, proradio čuveni "sindrom Stekić" (više od deceniju je poznati skakač udalj Nenad Stekić imao najslabije rezultate baš na najvećim takmičenjima), pa "nije potvrdila činjenicu da je 67. na svetu" (još jedan "biser" za lekciju o cinizmu, ironiji i samoponižavanju). Gotovo da bi neko neupućen mogao da pomisli kako bi sve bilo u redu i da bi putovanje kompletne bulumente imalo smisla da je Jelena kojim slučajem pogodila sve kapije i osvojila to famozno 67. mesto. Kad već nije Lolovićeve osvetlala obraz srpsko-crnogorskog skijanja (samo uzgred, ona je iz Republike Srpske), dežurni propagandisti su nekakvu utehu pronašli u činjenici da je 22-godišnji Kragujevčanin Željko Vuković prvo promašio kapiju, pa se vratio na stazu i savladao stazu, ali su sudije bile neumoljive pa su ga zbog te "tehničke sitnice" diskvalifikovale. Eto nove prilike za već tradicionalno kukanje nad "sudijskim nepravdama", kojima se sa iz generacije u generaciju propagandista u sportu objašnjavaju poražavajući rezultati i činjenice.

Do guše zatrpani u snegu sopstvenih loših navika, daleko od glavnih olimpijskih staza, ovdašnji propagandisti su propustili priliku da ozbiljnije sagledaju svu lepotu, značaj i spektakularnost događaja koji se odvijao gotovo pred našim prozorima. Ako neke predašnje zimske olimpijade, posebno prethodnu u Solt Lejk Sitiju, nismo pratili zbog daljine i vremenskih razlika, ova u Torinu bila je sjajna šansa da se ovdašnjoj javnosti, a posebno mladim ljudima koji bi mogli da se zainteresuju za neki od zimskih sportova, ta nadmetanja prikažu u najboljem mogućem svetlu. Izvršni takmičari, nekoliko novih i atraktivnih disciplina, mnogo istinskih asova, desetak izuzetnih sportskih ostvarenja i podviga... sve je to nekako prošlo bez odgovarajućeg prostora i odjeka, posebno u tiražnim dnevnim listovima.

Smisao ovog teksta nije da nadoknadi takve

informativne i novinarske propuste, ali kao primer neispričanih torinskih priča treba spomenuti Kanađanku Sindi Klasen, koja se kući vraća sa pet medalja u brzom klizanju (jedna zlatna i po dve srebrne i bronzane), Korejku An Hjun So koja je osvojila tri zlatne i jednu bronzanu medalju u novoj disciplini šort trek, nemačkog biatlonca Mihaela Grajsa, takođe sa tri zlatne medalje, Hrvaticu Janicu Kostelić koja je osvojivši zlato u alpskoj kombinaciji postala rekorder u broju ukupno osvojenih zlatnih medalja na Olimpijskim igrama, te Kanađanina Gibsona Dafa koji je zlato u skeletonu osvojio u 39. godini i tako postao najstariji osvajač olimpijskog zlata svih vremena... Pažnju zaslužuje i podatak da su Nemci sa ukupno 29 medalja (11 zlatnih, 12 srebrnih i šest bronzanih) pretekli Amerikance i postali vodeća svetska nacija u zimskim sportovima, ali i priča o doping-feri koja je pratila neke rezultate austrijskog tima.

Zašto bar ovih dana, neposredno po okončanju spektakularnog zatvaranja Dvadesetih zimskih olimpijskih igara u Torinu navedena imena ne znače nešto desetinama mališana koji bi se možda oprobali u nekom od ovih sportova. Pre svega, zato što smo, kad su zimski sportovi u pitanju, više nego provincija. Ne zbog toga što više nismo "alpska država" i što smo po broju uređenih ski-staza, žičara i klizališta na poslednjem mestu u Evropi, već zato što taj provincijalni mentalitet, što se i ovog puta pokazalo, naturamo kao nekakvu sopstvenu "vrednost". Marginalizovanjem informacija o tako velikom događaju, po sistemu "šta nas se tiče, kad nema naših", još više se udaljavamo od najznačajnijih tokova u savremenom sportu, a činjenice govore da se u raznim "belim karavanima" i sportovima na ledu obrću sume koje dostižu one u nekim najatraktivnijim sportovima (u tenisu, na primer). Zato umesto očekivanog "Sirotinjo, i bogu si teška", mnogo ispravniji komentar glasi: "Provincijo, nama si najteža".

Trg junaka

PIŠE: NENAD DAKOVIĆ

Ponovo ću početi sa Tomasom Bernhardom, piscem koji je u našem "selu", ili našem "trgu" trenutno, ali kasno, kako se to kaže, u modi, kao što je nedavno, iz ne znam kojih razloga, pošto je ovde trajao rat među plemenima, filozof ili sociolog virtuelnog Žan Bodrijar bio u modi. Bodrijar koji je tvrdio da se krvavi rat u Zalivu nije dogodio! Ali, o tome sam pisao u "Noćnom ratu", knjizi za koju mi je Ljubeta Labović rekao da je moja najbolja knjiga. Zahvaljujem. Kažu da je Bernhard, ovde iznenada postao popularan, iz ne znam kojih razloga, ako to nije skandal koji je u susednom Beču izazvalo posthumno prikazivanje njegove drame koja je kod nas, mislim, pogrešno prevedena sa "Trg heroja" (*Hellden platz*), jer *Helld*, bliže znači "junak", a i nama je bliže, "Mladić, srpski junak!", ili "Šešelj, srpski junak!", setite se i predsedničkih bilborda na kojima je ispod lika generala Pavkovića pisalo "pobednik". Našoj tradiciji a i sadašnjosti Bernhardova drama je bliža kao "Trg junaka". U svojoj poslednjoj drami Bernhard je žestoko optužio savremeno austrijsko društvo za ponovni antisemitizam i povampireni nacional-socijalizam. Šta više, stari profesor, koji je sa bratom morao da posle Hitlerovog marša na Beč, beži iz Austrije, ni posle 50 godina nije mogao da se oslobodi slike koju je u njegovom užasnutom jevrejskom umu, ako tako nešto postoji, a ne postoji, izazvao oduševljeni doček Hitlera u Beču. Hitler je, uostalom, bio Austrijanac, a ovu blesavu sintagmu "jevrejski um" upotrebio sam radi konciznosti, da ne bih objašnjavao da je profesor bio Jevrejin, a eto objasnio sam. Profesor koji ne uspeva da se oslobodi prošlosti skače kroz prozor pravo na Trg junaka. (Ovde zastajem da bih pročitao ono što sam do sada napisao. Pisac čita!) Drama se završava nagoveštajem rata, a zatim na sve pada sneg. Teško da je "Trg heroja" drama, to je pre esej o hitlerizmu koji, naravno, ima dramatski potencijal. Zbog ovih dugačkih teorijskih monologa sala "Ateljea 212" je bila poluprazna posle prvog čina. Naš narod, ako tako nešto postoji, ne voli tumačenja, ili razmišljanja, nego akciju. Kako, uostalom, narod može da razmišlja kada je višeglava aždaja. I gde je bio naš "Trg junaka"? Na Trgu republike (slobode), ili na Ušću? Ali, to je pitanje, koje traži odgovor na pitanje, u čemu je bila razlika između nekadašnje vlasti i nekadašnje opozicije, kada su obe strane, svaka na svoj način, učestvovala u ratu, ili ratovima svejedno. Ta razlika ni danas nije povučena, niti je jasnija, iako je prošla decenija od *Dejtonskog mira* koji i nije mir. Možda je to razlog zašto nijedan naš pisac, ili dramatičar, nije napisao, niti je u stanju, išta, bar nalik na Bernhardov "Trg heroja". Kako optužiti narod? Iako ovde nije reč o krivici nego o odgovornosti za njih je ova razlika metafizička, ili filozofska tlapnja. Uostalom, nijedan naš filozof, koliko znam, nije povukao ovu razliku. Ta razlika ne postoji, rekao je Nikola Milošević, filozof diferencije, jer ako priznaš da si odgovoran, to znači da si kriv, a ko je lud da to prizna! Zato mi danas živimo u ovoj traumi odgovornosti, niko nije odgovoran za ono što se dogodilo, iako je odgovornost najviše moralno stanje pojedinca i kolektiva. Mi smo, nažalost, u stanju neodgovornosti, ili nevinosti i nemamo nameru da, koliko vidim, izađemo iz ove blaženosti, ili možda raja. Zato i nemamo "Trg heroja". Jer se ovde politička odgovornost tumači kao priznanje krivice. Nedavno mi je u jednoj polemici zamereno da ja nisam u stanju da razlikujem, diferenciram pa se, kao i Hegel nekad zalažem za "noć u kojoj su sve krave crne". I sada, po ko zna koji put, priznajem da posle svega što se dogodilo i što se događa, jer je oficijelna politička opcija kleronacionalizam, ne pristajem na razliku između patriotizma i nacionalizma, pošto je naš

“patriotizam” bolestan, a ne zdrav patriotizam. Mi smo u nekoj vrsti traume patriotizma, pošto smo svi patriote i junaci. Ja sam kukavica, a ne patriota i junak, makar bio i jedini. Ja sam politički odgovoran za zločine patriotizma, za tzv. “srpske zločine”, makar ostao jedini. Ja sam na kraju bolestan od ove “patriotske traume”. Ja u sebi imam ovu idiotsku traumu, kao i svi moralni idioti, ili moralizatori, ovaj “Trg heroja”. I svakog dana ovaj “trg” u meni raste, postaje veći i mračniji što vreme prolazi, a ne obrnuto. Zato ne prihvatam kompromis sa svojom prošlošću. I zato odbijam da diferenciram patriotizam od nacionalizma i tako umirim svoju savest, jer to nije moguće. Savest nije mirno more, tako reći, bonaca ili zdravlje, nego bolest, razlika i pitanje. Tako na svoj način ja ipak diferenciram, jer dekonstruišem lažne razlike. Nikada neću biti flozof lažnih razlika. Ma koliko to bilo naporno, ili bolelo. Ma koliko me realisti, ili naši realpolitičari, pozivali na svetlo dana, ili realnosti. Ja radije ostajem u svojoj noći u kojoj su, ne sve krave, nego zločini – zločini. Ima sigurno šarenih krava, ali nema šarenih zločina, ili, možda, liberalnih zločina. Zločina koje treba zapamtiti i oprostiti iz, recimo, realnih razloga. To ja ne mogu. I neću oprostiti, iako su ljudi a ne, možda, životnje najveći zločinci. Možda je to hilijazam, svejedno, zločin je zločin i danas i za hiljadu zločina, ili godina, svejedno. To je razlika savesti, a ne realpolitička razlika. Jer, samo savest, a ne politika pravi razlike, diferencira. Pojedinaac, a ne narod. Govorim u svoje ime, a ne u ime nekog izmišljenog “naroda” pošto je “narod” izmišljena zajednica, kao što je to napisao danas aktuelni teoretičar nacije kao “zamišljene zajednice”. Da li je to liberalizam? Nije, jer u pogledu zločina nisam i neću biti liberalan, ili liberal. Uostalom, treba se setiti “delija” i “grobara”. Zar oni nisu samo fudbalski navijači, ljubitelji ustava, ili svoje države, koja je još uvek “zajednica”. Njihov dobri patriotizam ne smeta nikome. Oni samo ljube, a ne mrze, daleko bilo. Ali, naravno, nije tako. Nomen ist omen. Grobari i delije, a zatim “vukovi”, nacionalni stroj. Ujed smrti, a ne zadovoljstvo. To je bila naša prošlost, to je naša sadašnjost, sa našim liberalima, socijalistima, konzervativcima, liberalnim socijalistima, konzervativnim liberalima, socijalističkim liberalima, konzervativnim socijalistima, moguće su različite kombinacije i savezi, liberala i socijalista, konzervativaca i socijalista, ali zločin je zločin. Šta je danas, posle dva veka ostalo od Francuske revolucije? Šta je ostalo od “bratstva”, “slobode” i “jednakosti”? Šta je ostalo od modernosti? Liberali se zalažu za “inteligentni reformizam”, “umereni racionalizam” i zato su uvek u “centru”. Ali, to nije istina. Da bi ste opstali na vlasti, sklapajte saveze i levo i desno. Čas levo, onda desno. To nije centar. To je skretanje. “Šuplja pobjeda”.

Samo na “Trgu junaka” nema skretanja. Nema spoljašnje nego unutrašnje razlike, ili savesti. (Pisac sada čita ono što je napisao. Video sam ga.)

0 imenima preobraćenika (II)

PIŠE: OLGA ZIROJEVIĆ

Umesto imena oca odnosno patronimika, uz lična muslimanska imena upotrebljava se, takođe, nadimak (*lakap/b*) i apozicija (*na't*), s tim, što ista reč može biti i nadimak i apozicija zavisno od toga da li stoji ispred ili iza ličnog imena. Mađarski osmanista L. Fekete podelio je nadimke na sledeće grupe: reči koje se odnose na vojnu, odnosno upravnu službu (topčija, janjičar); nadimci iz domena religije (hadžija, sufi); reči koje ukazuju na poreklo odnosno mesto življenja određene ličnosti, drugim rečima, etnonim, odnosno ojkonom (Bosna, Mađžar, Jahudi - Jevrej, Belgradlu); reči koje ukazuju na posebna telesna obeležja (kara-crn, topal-hrom, uzun-dug, visok); reči koje ukazuju na duševna svojstva (kara, deli-lud, silovit, pomamn) i, najzad, zaštitna imena (Dur, Tur).

Među brojnim etnonimima na balkanskom i prekodunavskom području najrasprostranjeniji je Bosna, Bosnali, al-Bosnawi, Bošnjak, koji može, ali ne mora da ukazuje na konverziju.

Nadimci, koji su bili i poruka i poruga o čoveku ostajali su, često, generacijama nepromenljivi, pa otuda i mogućnost njihovog kasnijeg pretvaranja u prezimena. Po svedočenju sarajevskog hroničara Mule Mustafe Bašeskije (1746-1804) mnogi domaći muslimani u Sarajevu (od mule do haramija) nosili su, uz lično ime, i slovenske nadimke i često bili u javnosti poznati samo pod tim nadimkom; kao Pecitava, Gluho, Svrako, Masna pita. Slovenski nadimci zadržali su se i kod rodopskih Pomaka, i to u velikom broju; oni leže u osnovi današnjih prezimena (Gluhov, Krivov, Bukov).

Kod konvertita na balkanskim prostorima javlja se, uz lično ime, i patronimik/prezime, odnosno rodovsko ime. Iz poznatih razloga islam je na Balkanu, u odnosu na prezimena, imao samo indirektan uticaj. Otuda se uz nova muslimanska imena južnoslovenskih konvertita javlja i staro (predislamsko) prezime; i to u Bosni i Hercegovini, ali i drugde. U pitanju su, najpre, sinovi pogubljene krupne i srednje vlastele, koji su pravili karijeru u osmanskoj državnoj hijerarhiji (Hercegović, Borovinić, Kovačević). Prezime/patronimik imaju i neki muslimanski balkanski trgovci (kako pouzdano svedoče dubrovački izvori), zatim pojedini stanovnici gradova, odnosno ugledniji članovi društva. U sidžilima (sudskim protokolima) se beleži lično ime plus pers. dodatak *zade* odnosno tur. reč *oglu* (obe znače sin: kao Čavka-zade, Topal-oglu). I pojedini kapetani u Krajini i druga vojna lica nose slovenska (prvobitna) prezimena: Badnjević, Cerić, Kapetanović. Ne mali broj bosanskih pesnika i književnika nosi slovensko prezime/patronimik u čijoj osnovi nije uvek lično ime već nadimak (Svirac).

I na drugim prostorima, međutim, zadržavaju se stara slovenska i albanska prezimena, kao među crnogorskim

muslimanima (Vranići, Ljuce, Kući, Drekovići). U samom Novom Pazaru mnoge muslimanske porodice i danas čuvaju slovensko, odnosno prvobitno prezime (Babići, Foretići, Zogići, uz otkonime Rasovci, Rožajci). I na Kosovu su neki, kako se to govorilo, poislamljeni srpski rodovi - kao i Cigani - zadržali svoje staro prezime (Redžovići ili Spasići, Marići-Marol). U Prizrenskom Podgoru (Skorobište) islamizirani Srbi govore srpskim jezikom, a "nose prezimena po arbanaškim fisovima" (Tsač, Gaš, Beriša), od kojih su neka opet slovenskog porekla. U Podrimi (Svrke) mnogi Srbi su, posle prelaska na islam sasvim poarbanašeni i sada se arbanaški rodovi zovu Popovići, Tomaševići.

Stara rodovska imena sačuvala su se i u susednoj Sredskoj, kao i Gori; pored slovenskih (Dragaševci) očigledni su i vlaški tragovi (Zizi) u imenima goranskih rodova. I na području Makedonije nađena su (1924) mnogobrojna poturčena bratsva "koja se - po svedočenju J. Hadži Vasiljevića - još pozivaju srpskim imenima", kao Đurovci, Miškovci.

Pozivanje na *-ić* zastupljeno je i u Drenici i Metohiji (Đokić, Zonić). "Na *ci* se i današnji dan (1924) pozivaju mnogi Arnautaši i u debarskim selima. Pored toga što se pozivaju na srpski način na *ci* i *ski*, oni su sačuvali i čisto srpska imena kao Belovci, Topolovci...", kaže Hadži Vasiljević. "Pozivaju se", a ne prezivaju. Zašto?

Po svedočenju M. Filipovića (1937) u ovim krajevima (Skopska kotlina) svaki čovek ima pored svog ličnog imena još i porodično, po ocu, uz to, i nadimak "galabiju" (od arap. *lakab/p-* nadimak) - ime svog roda. Tu se za nadimak kaže "prezime", koje, opet, može da pređe na potomstvo i postane "galabija" (Polturčinovići). Kod Torbeša su "galabije" gotovo redovno po precima (Šabanovci). Oni koji su bez predanja o poreklu nose "galab" po pretku "na arbanaški ili na turski način" (Romanlar, Romanovski, Romanovci).

Fenomen zadržavanja slovenskog odnosno ranijeg porodičnog, tačnije, rodovskog imena postoji i kod bu-garskih Pomaka u Rodopima (Zlatev, Kovačev, Zelev). Kod konvertita, naročito u Bosni, susreću se i prezimena/patronimici u čijoj osnovi su islamska lična imena, ali i druge turske i persijske reči i složenice (Abdulahović, Firdusović, Bajraktarević, Alajbegović, Telalović, Mahmudčehajić, Idrizkapetanović). Ovoj kategoriji prezimena odnosno rodovskih imena treba pridodati i same nazive za konvertite (Torbeši, Poturovići, Poturak).

I strani etnički infiltrati u Bosni (Turci i Persijanci) dobili su prezimena na *-ić* (Čengići), mada ima i Miralema, Korkuta, Džumhura, Behmena (ali i Behmenovića). Uz otkonime domaćeg porekla (Gradaševići), ima i stranih (Budimlići). Tu su i etnonimi: Adžemović (Adžem - Persijanac), Arapović, Turković.

Ovaj fenomen, međutim, nije vezan samo za južnoslovenski prostor; kritski muslimani sačuvali su takođe patronimike/prezimena sa karakterističnim nastavkom na *-aki* (Patinakizade), kao i neki konvertiti sa evropskih i drugih prostora (Čak(g)al-zade, Longa-zade, Frenkbeyoglu).

Da zaključimo. Istraživače fenomena islamizacije čekaju, kako se vidi, mnoge zamke. Jer, šta je Hamza, sin Hamze, Hamza, sin Šahina. Ili, pak, one mnogobrojne Hamze u turskim popisima kojima najčešće nedostaje ime oca. Sasvim je sigurno da svi nisu preobraćenici, kao što to nikako ne moraju biti ni svi "sinovi Abdulaha".

Znatan broj među onima koji se u zvaničnoj administraciji upisuju samo ličnim imenom, uz nadimak ili apoziciju, mogli bi biti konvertiti. A najčešće pouzdano to i jesu ako imenu prethodi etnonim, odnosno otkonim (Ungurus, Arnavut, Bosna, Belgradlu, Nišli). Kod uleme, međutim, apozicija al-Bosnawi saopštava, najčešće, da je dotična ličnost rođena u Bosni.

Svi adžamiogłani (dečaci uzeti za janjičare od hrišćanskih, a u Bosni i Hercegovini i od muslimanskih roditelja) iz Bosne ne moraju, dakle, biti i konvertiti. A, opet, često konvertiti, i to oni veoma ugledni, imaju samo lično ime (uz, kod Osmanlija, obaveznu titulu): Ferhat-paša, Dilaver-paša.

Najzad, na konverziju pouzdano ukazuju etnonimi odnosno otkonimi iza imena popisanih pripadnika vojničkih redova, a najčešće i kod civilnog stanovništva gradskih naselja.

Literatura:

A. Schimmel, *Von Ali bis Zahra, Namen und Namengebung in der islamischen Welt*, Muenchen, 1993.

I. Smailović, *Muslimanska imena orijentalnog porijekla u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo, 1997.

R. W. Bulliet, *Conversion to Islam in the Medieval period, An Essay in Quantitative History*, Harvard University Press, London, 1979.

Oblast Brankovića, I, prir. H. Hadžibegić, A. Handžić, E. Kovačević, Orijentalni institut, Sarajevo, 1972.

O. L. Barkan, *Suleymaniye Cami ve Imareti İnşaati (1550-1557)*, I, TTK, Ankara, 1972.

S. Balić, *Das unbekannte Bosnien, Europas Bruecke zur islamischen Welt*, Koeln-Weimar-Wien, 1992.

Evlja Čelebi, *Putopis, odlomci o jugoslavenskim zemljama*, prev. uvod i kom. H. Šabanović, Sarajevo, 1967.

M. M. Š. Bašeskija, *Ljetopis (1746-1804)*, prev. uvod i kom. M. Mujezinović, Sarajevo, 1968.

S. Rajčevski, *Balgarite Mohamedani*, Sofija, 1998.

A. Peco, *Iz života naših reči*, Beograd, 1996.

L. Fekete, *Beiname (lakab), Personennamen (isim) und Apposition (na't) in den Oefner Mukata'a Deftern*, Acta Orientalia 15, Budapest, 1962.

E. Mušović, *Etnički procesi i etnička struktura stanovništva Novog Pazara*, Etnografski institut, Beograd, 1979.

J. Hadži Vasiljević, *Muslimani naše krvi*, Beograd, 1924.

Safet-beg Bašagić, *Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u turskoj carevini*, Zagreb, 1931.

M. Filipović, *Običaji i verovanja u Skopskoj kotlini*, SEZ LIV, Život i običaji narodni 24, Beograd, 1939.

H. Šabanović, *Književnost Muslimana Bosne i Hercegovine na orijentalnim jezicima*, Bibliografija, redigovao i za štampu prir. A. S. Aličić, Sarajevo, 1973.

O. Zirojević, *Islamizacija na južnoslovenskom prostoru, Konvertiti - kako su se zvali*, Almanah, Cetinje, 2001.

Izbeglice i azilanti iz Jugoslavije u SR Nemačkoj (VII)

PIŠE: BRANKO PAVLICA

Počev od kraja 1991. godine, međunarodne migracije, a pogotovo jugoslovenske spoljne migracije, doživljavaju promene. "Ovo je postalo evidentno kod neregularnih migracija i kretanja izbeglica".¹

Međutim, i prethodnih godina "broj ljudi, naročito iz Jugoslavije, koji ilegalno ulaze u SR Nemačku, tražeći azil, dramatično se povećao... Zbog toga je savezna vlada bila prinuđena da preduzme niz mera kako bi sprečila zloupotrebu prava na azil. Među njih spada predlog savezne vlade od 8. marta 1989. o uvođenju viza za jugoslovenske građane. Bundesrat, kao predstavništvo nemačkih pokrajina, svojom odlukom od 12. maja dalo je saglasnost na ovu odluku, a time i ustavnu osnovu da ona može da stupi na snagu u junu 1989. godine", obrazlaže Oto Regenspruger, član 1. nemačkog Bundestaga.²

"Mi ipak nismo zemlja useljenika, Kao jedna od najgušće naseljenih i privredno najrazvijenijih zemalja Savezna Republika Nemačka nema potrebe za useljavanjem. Isto tako, kod nas nema mesta za neko multikulturno društvo. Za tako nešto ne postoje nikakve pretpostavke – ni u geografskom ni u etničkom pogledu. Mali procenat priznatih prava na azil od 0,2 odsto u 1988. godini jasno pokazuje da došljacima iz Jugoslavije, pri čemu se pretežno radi o sasvim određenim grupama ljudi iz određenih regiona, ne preti u njihovoj zemlji nikakvo proganjanje iz političkih razloga, već da su motivi čisto ekonomskog karaktera, pa stoga nemaju povod da traže azil. Opšte je poznato da ovi jugoslovenski građani sve više dolaze kao turisti sa prikrivenom namerom da obezbede sebi posao. Bez ikakvih izgleda, oni pokreću u Saveznoj Republici Nemačkoj postupak za dobijanje azila, i to zato da bi u toku svog boravka dok traje postupak uživali socijalne povlastice.

Ovakav razvoj stvari nije se mogao više pravdati, jer je stavio savezne, pokrajinske i opštinske vlasti pred nerešive finansijske i organizacijske probleme. Tako su pokrajine i opštine morale u 1988. godini izdvojiti za 'azilante' oko 2,5 milijardi maraka".³

Prema proceni Visokog komesarijata UN za izbeglice, "na području bivše Jugoslavije proterano je više od 4.250.000 ljudi".⁴ Usled ovih dinamičnih "geografskih pomeranja ljudi", uglavnom etničkih i verskih "manjinaca",⁵ i Nemačka je, pored Srbije⁶ i Hrvatske, "najviše pogođena rekom izbeglica".

Pod uticajem ekonomskih i političkih promena u SFRJ u godinama uoči jugoslovenske krize, a posebno posle njenog raspada i izbivanja rata, "lažno i stvarno izbeglištvo" postali su jedna od mogućnosti za odlazak i zapošljavanje u inostranstvu.

Ako se izuzmu izbeglice iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine, koje su preko naše zemlje zatražile utočište u razvijenim zemljama Zapadne Evrope, sve ostale izbeglice iz naše zemlje su ili ekonomski migranti ili kriminalci koji beže pred zakonom, pokušavajući da se lažnim izjašnjavanjem zaposle ili nađu utočište. Svi oni svesno planiraju kako da iskoriste prava koja proističu iz međunarodnih dokumenata i propisa zemalja prijema, u šta su već ukalkulisali i mogućnost da nakon sprovedene provere budu vraćeni u zemlju porekla.

S obzirom na masovnost i trajanje, posebno je karakterističan slučaj Albanaca, koji čine više od 90 odsto od ukupnog broja od oko 250.000 lažnih azilanata iz SR Jugoslavije i oni napuštaju Kosovo zbog progona koje čine srpski organi vlasti. Gotovo sve zapadnoevropske zemlje su ih vrlo blagonaklono primale kao političke izbeglice, koristeći to kao argument za razne vidove političke diskvalifikacije naše zemlje u međunarodnoj zajednici, da bi ih potom, suprotno spomenutim međunarodnim dokumentima na koje su se pozivale prilikom njihovog prijema, nakon dve-tri godine boravka proglasile lažnim izbeglicama i prisilno vraćale u zemlju.

S druge strane, niko od lažnih azilanata ili izbeglica, za koje organi zemlje prijema utvrde da su se lažno deklarirali i zbog toga ih proteruju nazad u SR Jugoslaviju, nije trpeo nikakve posledice nakon povratka u zemlju. To je zajedno sa stimulativnim propisima u zemljama prijema, takođe doprinosilo da su lažni azilanti i izbeglice iz naše zemlje, naročito početkom devedesetih godina, bili među najbrojnijima, a među njima najviše Albanci i Romi.

Podaci iz nekih zemalja Zapadne Evrope pokazuju da se procenat priznavanja statusa izbeglica i azilanata iz naše zemlje kreće od 2 do 5 odsto, što je najbolji dokaz da se kod ogromne većine radi o ekonomskim migrantima. Prema istim podacima, iz naše zemlje se sa nerešenim statusom, odnosno u postupku provere, nalazi više stotina hiljada ljudi, čiji se masovni povratak već najavljuje ili je u toku (SR Nemačka, Švedska, Švajcarska).⁷ Recimo, krajem 1996. godine, ukupna izbeglička populacija u SR Nemačkoj broji 1.266.000 lica, a "obuhvata sledeće grupe": a "lica kojima je dat azil u skladu sa članom 16a Ustava Nemačke (170.000 lica); b lica kojima je dat status izbeglica prema članu 51. Zakona o strancima (16.000); c članovi porodica lica koja su priznata prema članu 16a Ustava koji sami nisu dobili azil (130.000); d kvota izbeglica i stranaca koji su prihvaćeni u Nemačkoj u kontekstu operacija humanitarne pomoći; e stranci bez zemlje porekla, osobe raseljene na kraju Drugog svetskog rata koje su ostale u Nemačkoj, a još nisu postali nemački državljani (17.000); f de facto izbeglice (500.000); g izbeglice iz građanskog rata u Bosni i Hercegovini (330.000)".⁸

U pokušaju da zaustave "reku podnosilaca zahteva za politički azil", Nemci su izmenili "čak i ustavnu odredbu" kojom se uslovi za njegovo dodeljivanje pooštravaju: postupak za vraćanje onih koji nemaju pravo na azil je pojednostavljen "koliko god je to bilo moguće".⁹

Do 1984. godine u SR Nemačkoj su najbrojniji azilanti

– Turci. U periodu 1980–1984. podneto je 73.587 zahteva za dobijanje političkog azila. U narednom periodu: 1985–1989. najbrojniji su Poljaci – 87.962 azilantska zahteva. Po zvaničnim nemačkim podacima Jugosloveni su na četvrtom mestu – podneto je 46.948 zahteva za dobijanje političkog azila. Ali, od 1990. jugoslovenski građani su u SR Nemačkoj najbrojniji – samo u 1992. godini podneto je 115.395 zahteva. Do 1994. godine nemačka statistika beleži 316.246 takvih lica. U razdoblju 1980–1999, registrovano je ukupno 522.521 tražilac političkog azila.¹⁰ Ili, prema podacima UNHCR brojnost jugoslovenskih građana (iz SFRJ/SRJ), koji su ilegalno stizali u SR Nemačku i podnosili zahteve za dobijanje azila – postajući “lažni azilanti”, po godinama (1980–1999), pokazuju sledeće: u razdoblju 1980–1984 (shodno periodizaciji prezentiranih podataka), bilo je samo 2685 jugoslovenskih lica – tražilaca azila u SR Nemačkoj. U narednom periodu (1985–1989), već 46.948; masovan talas izbeglica se javlja od 1990, pa do 1994. godine – 316.243; ali i u razdoblju 1995–1999, bilo je još 156.645 novih azilanata u SR Nemačkoj.

Napomene:

1 “SR Jugoslavija se, takođe, pod uticajem brojnih spoljnih i unutrašnjih činilaca, suočila s promenama u razvoju spoljnih migracija i s novim zahtevima koje su ove promene u migracionim tokovima nametnule. Rat na prostorima prethodne Jugoslavije kao i izolacija i uvođenje sankcija prema SRJ, odrazili su se na jačinu, smer i oblike migracionih tokova”. Dr Ljubica Srđić-Đaković, *Razvoj jugoslovenskih spoljnih migracija*, “Jugoslovenski pregled”, 1995, sv. 3, str. 69; “Prema postojećim, procenama smatra se da je ratom zahvaćena područja u bivšim republikama – Sloveniji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, napustilo više od 2 miliona lica koja su zatražila utočište u SR Jugoslaviji (oko 700.000), u Hrvatskoj (400.000), Austriji (oko 200.000), SR Nemačkoj (oko 250.000), Francuskoj (100.000), Švedskoj (oko 80.000), Holandiji (oko 50.000) i dr. zemljama”, *Jugoslovenske spoljne migracije*, priredio: V. Grečić, Beograd, 1998, str. 124.

2 Vidi: O Regenspruger, “Uvođenje viza za jugoslovenske građane”, “Međunarodna politika”, br. 914, 16, VII 1989, str. 6-7.

3 Isto, str. 7.

I sa jugoslovenske strane ovaj problem se ozbiljno shvata. Jovan Vukčević, pomoćnik saveznog sekretara za unutrašnje poslove, ističe: “Naši ljudi nasedaju ponudama da za 500 ili 1000 DM ilegalno pređu granicu i pokušaju da dođu do političkog azila koji garantuje mogućnost boravka uz socijalnu pomoć i eventualno zaposlenje. Kako je procenat odobrenih azila zaista skroman (0,3 odsto), put se završava i deportovanjem u Jugoslaviju i oduzimanjem pasoša. Jer, i u dogovoru sa nemačkim vlastima, SUP je značajno pooštrio kontrolu izdavanja putnih isprava, a deportovanim građanima se obavezno oduzima pasoš”.

Potom, navodi: podatak da je u 1988. godini vraćeno u zemlju 5000 lica, 1989 – 7500 (samo iz SR Nemačke 3500 ljudi), a u dva meseca 1990. – 1600 lica (600 iz SRN). Prema ovim našim građanima se ne primenjuju nikakve druge sankcije sem oduzimanja pasoša. Inače, u sklopu akcije za smanjenje broja azilanata tokom 1989. je “presečeno” više od 100 kanala za ilegalni prelazak granice, od čega u Sloveniji 81”. Cit. po: B. Stevanović, *Konferencija za štampu u SIV o problemu naših emigranata – “Opet aktuelno uvođenje viza za SR Nemačku”, “Politika”, 16. mart 1990.*

4 Deutsche Welle, 8. IX 1993 – “Sve veći teret izbeglica”, Cit. po: Tanjug – press, br. 176, 9. IX 1993, str. 11-12.

5 V. Grečić, “Savremene migracije u Evropi”, “Međunarodna politika”, 1994, br. 1028, str. 9; B. Morina, *Izbeglice u Srbiji*, “Međunarodna politika”, 1994, 1028, str. 5-7.

6 “Republika Srbija je pružila utočište svim ljudima koji su spas potražili na njenoj teritoriji bez obzira na njihovu naciju i veru. Trenutno (krajem novembra 1993) u Srbiji boravi pola miliona izbeglica svih nacionalnosti iz bivših jugoslovenskih republika: Hrvatske, BiH, Slovenije i Makedonije. Među njima je oko 35.000 Muslimana, oko 9000 Hrvata i oko 46.000 Albanaca, Jevreja, Bugara, Mađara. U Republici Crnoj Gori prihvaćeno je oko 70.000 izbeglica... (Međutim) zbog odnosa međunarodne zajednice prema njima, izbeglice koje su potražile utočište u Srbiji nalaze se u mnogo nepovoljnijem položaju u odnosu na izbeglice u drugim republikama bivše Jugoslavije... one su i žrtve nepravednih i izuzetno rigoroznih sankcija uvedenih protiv SRJ i njenih građana. Izbeglice trpe sve posledice sankcija u još mnogo drastičnijem vidu, čime su prekršeni svi principi međunarodnog humanitarnog prava...” Cit. po: Dobrica Vulović (komesar za izbeglice RS), “Ekonomске sankcije i izbeglice”, “Međunarodna politika”, 1993, br. 1018-1022, str. 28.

7 “U obrazloženju presude Upravnog suda nemačke pokrajine Baden Vurtemberg” (“koja se poziva na jurisdikciju Saveznog ustavnog suda”), “kojom se bračnom paru kosovskih Albanaca odbija zahtev za azil”, stoji: “U fokusu srpskih organa su, pre svega, potencijalni multiplikatori albanskih političkih ciljeva, kao što su partijski aktivisti, učitelji i novinari, kao i takvi Albanci koji jasno ispoljavaju svoje političko gledište, ili koji bi mogli na osnovu svog obrazovanja da predstavljaju ‘bezbednosni rizik’ za Srbe (npr. policajci). Prema tome, ne može se ustanoviti opravdan, za azil relevantan i objektivno strah svakog etničkog Albanca od progona” (Presuda A 14S 1959/93)...

Takođe, ne postoji direktan državni progon grupe kosovskih Albanaca. Državni program progona relevantan za azil ne može se videti ni iz zakona koje je naznačila specijalni izveštač Komisije za ljudska prava UN (izveštaj od 10. 02. 1993; UNHCR od 21. 04. 1993), kao ni iz njihove konkretne realizacije”

U presudi se dalje govori o dezinformaciji o diskriminaciji narodnosne grupe etničkih Albanaca u radnom angažovanju, zdravstvu, školstvu, kulturi, sredstvima informisanja i dr. na osnovu izjave eksperata KEBS dr Kocia koji je na Kosovu boravio više meseci u svojstvu posmatrača da bi prikupi informacije o povredama osnovnih sloboda i ljudskih prava”. Cit. po: Dr Radovan Milovanović, “O zloupotrebi prava na teritorijalni azil i o proterivanju stranaca”, “Međunarodna politika”, 1994, br. 1029, str. 10-12.

8 Vidi: *Jugoslovenske spoljne migracije*, priredio dr Vladimir Grečić, Beograd, 1998, str. 132-133.

9 Vidi: “Izbeglice i ostala lica o kojima brine UNHCR – Statistički pregled za 1996. godinu”, cit. po: *Izbeglice – Međunarodna zaštita*, pravni položaj i životni problemi izbeglica, prognanika i raseljenih lica, izd. “Međunarodna politika”, Službeni list SRJ, Pravni fakultet, FPN, IMPP, Beograd, 1998, str. 222.

10 “Mnogi koji bi da podnesu zahtev za azil vraćaju se već sa granice, procedura odlučivanja je skraćena, ishod žalbe na odluku o odbijanju zahteva ne čeka se više u Nemačkoj već kod kuće... Ukinuta je i novčana naknada azilantima tokom boravka u Nemačkoj i čekanja na ishod procedure. Ta naknada, koja je bila veća od redovnih zarada u zemljama iz kojih su stizali azilanti, privlačila je mnoge u Nemačku...” Vidi: Nenad Briski, “Novi nemački zakon o azilantima drastično proradio priliv stranaca – Pravo ostvari svaki deseti”, “Borba”, 5. 11. 1993, str. 7.